

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

1983-2011 ARASI DÖNEMDE TÜRKİYE’DE PARLAMENTER
SEÇKİNLER VE TOPLUMSAL ÖZELLİKLERİ

YÜKSEK LİSANS

Hazırlayan
Mustafa AKA

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Mezher YÜKSEL

KASIM-2018
KIRIKKALE

ÖNSÖZ

Akademik araştırmanın çeşitli zorlukları vardır. Zorlukları aşmak, çalışmayı tamamlamak ve sonunda bir eser ortaya koymak kişisel bir başarı gibi görünse de aslında bu başarı süreç boyunca birçok insanın verdiği destek ve katkı sayesinde mümkün olmuştur. Bana en büyük ve en değerli destek ailemden geldi. Bana sundukları destek için aileme minnettarım. Aynı şekilde yanımda olan tüm arkadaşlarıma ve yakından uzaktan çalışmaya katkı sunan herkese teşekkür ederim. Sayın Prof. Dr. Sıtkı YILDIZ ve Doç. Dr. Fuat GÜLLÜPINAR hocalarıma tezimi ilgiyle okuyup daha fazla geliştirmemde yardımcı olmalarından dolayı teşekkür ederim. Son olarak, çalışmanın tüm aşamalarında benimle birlikte olan ve çalışmayı sabırla sürdürebilmemde beni motive eden, aynı zamanda benimle birlikte emek harcayan tez danışmanım Mezher YÜKSEL hocama teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

Aka, Mustafa, “1983-2011 Arası Dönemde Türkiye’de Parlamenter Seçkinler ve Toplumsal Özellikleri” Yüksel Lisans Tezi, Kırıkkale, 2018.

Bu çalışma 1983-2011 arasında dört ve daha fazla dönem Türkiye Büyük Millet Meclis (TBMM)’inde görev yapan milletvekillerinden hareketle Türkiye’deki siyasal seçkinlerin toplumsal özelliklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çalışma aynı zamanda genel olarak Türkiye’deki siyasal alana ve siyasal temsile daha özelde ise siyasal seçkinlerin toplumsal özelliklerine ilişkin yürütülecek araştırmalara katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Bu çerçevede dört yüz kırk üç milletvekiline ait meslek bilgisi, seçilmeden önce yaptıkları işler, seçim bölgesi, doğum yeri, eğitim düzeyi, Türkçe dışında bildikleri diller, seçildikleri siyasi partiler, cinsiyeti ve medeni hali gibi veriler incelenerek vekillerin sınıfsal kökenleri, kültürel sermayeleri, cinsiyet kompozisyonları, siyasal aidiyetleri ve coğrafi dağılımlarına ilişkin genel görünüm ortaya konuldu.

Anahtar Kelimeler: Milletvekili, Parlamento, Elitler, İktidar, Siyasal Seçkinler

ABSTRACT

Aka, Mustafa, “The Parliamentary Elites in Turkey in the 1983-2011 Period and Their Social Characteristics” Master’s Thesis, Kırıkkale, 2018.

This study aims to shed light on the social characteristics of the political elites in Turkey with a specific attention to the deputies who served in the Turkish Grand National Assembly for four or more terms between 1983 and 2011. This thesis also aims to contribute to the study of public political sphere and political representation in Turkey in general and the social qualities of the political elites, in particular. In this context, the following data concerning a total of 443 members of parliament has been collected: profession prior to election, region of birth and election, level of education, languages they speak, their political parties, gender and marital status. Based on these data, a picture of their social class origins, cultural capital, gender profile, political attachments and regional distribution is painted.

Keywords: Deputy, Parliament, Elites, Power, Political Elites

TABLÖLAR

Tablo 1: Milletvekillerinin Siyasi Partilere Göre Dağılımları.....	83
Tablo 2: Milletvekillerinin Dönemler İtibariyle Siyasal Partilere Göre Dağılımları.	85
Tablo 3: Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımları.....	89
Tablo 4: Milletvekillerinin Seçilmeden Önce Yapmış Oldukları İşlere Göre Dağılımı.....	105-106
Tablo 5: Milletvekillerinin Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı.....	108
Tablo 6: Milletvekillerinin Türkçe Dışında Bildikleri Dillere Göre Dağılımı..	109-110
Tablo 7: Milletvekillerinin Seçim ve Doğum Bölgelerine Göre Dağılımları.....	111

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
TABLolar	IV
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE: PARLAMENTOER SEÇKİNER.....	6
1.1. Elit Kavramının Arka Planı	7
1.2. Klasik Elit Kuramının Temellendirilmesi.....	8
1.3. Demokratik Elit Kuramlarının Gelişimi	15
II. BÖLÜM: TÜRKİYE'DE SİYASAL ALAN, PARLAMENTOER SEÇKİNER VE KURAMSAL TARTIŞMALAR	24
2.1. Nilüfer Göle: Mühendisler ve İdeoloji.....	24
2.2. Çağlar Keyder: Türkiye'de Yeni Devlet Sınıfının İnşası	26
2.3. Ayşe Buğra: Devlet Bürokrasisi ve İktisadi Alan.....	29
2.4. Ümit Cizre: Askeri Bürokrasi ve Siyasal Alan	31
2.5. Nur Vergin: Belirleyici Siyaset ve Elit Anlayışı	34
III. BÖLÜM: 1980 SONRASI TÜRKİYE TOPLUMUNUN DÖNÜŞÜMÜ VE SİYASAL ALAN.....	38
3.1. Askeri Darbe ve Siyasal Bir Aktör Olarak Askeri Bürokrasi.....	39
3.2. Anayasal Değişim ve Toplumsal Yansımaları.....	44
3.3. Neo-Liberalizmin Yükselişi.....	45
3.4. Bastırılanın Geri Dönüşü: Etnik, Dinsel ve Cinsel Kimlikler Sahnede ...	52
3.5. Küreselleşme, AB ve Toplumsal Değişim.....	56
IV. BÖLÜM: TÜRKİYE'DE PARLAMENTOER SİSTEMİN SINIRLARI	59
4.1. Türkiye'de Parlamentoer Yapı.....	59

4.2.	Türkiye’de Seçim Yasaları	66
4.3.	Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri	70
4.4.	Siyasi Partilerin Aday Belirleme Yöntemleri: Merkezin Dediği Olur	75
V.	BÖLÜM: 1983-2011 DÖNEMİ TÜRKİYE’DE PARLAMENTER SEÇKİNLER VE TOPLUMSAL ÖZELLİKLERİ.....	80
5.1.	Parlamente Seçkinlerin Genel Özellikleri	81
5.2.	Parlamente Seçkinlerin Siyasal Aidiyetleri ve Partilere Göre Dağılımları	82
5.3.	Parlamente Seçkinlerin Sınıfsal Kökenleri.....	89
5.4.	Parlamente Seçkinlerin Kültürel Sermayeleri	108
5.5.	Parlamente Seçkinlerin Doğum Yeri ve Seçim Bölgesi Bağlamında Coğrafi Dağılımları.....	110
	SONUÇ	113
	KAYNAKÇA.....	119

GİRİŞ

Bu çalışma dört ve daha fazla dönem parlamentoda görev alan milletvekilleri üzerinden Türkiye’de siyasal seçkinlerin toplumsal özelliklerini, coğrafi ve sınıfsal kompozisyonunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Varsa zaman içerisinde bu kompozisyonu etkileyen değişimleri de tarihsel, toplumsal yönleriyle ortaya koymaktadır. Bu amaçla 1983-2011 arası dönemde Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)’de dört ve daha fazla dönem görev yapan milletvekillerine ait veriler ele alınacaktır. Bu çalışma aynı zamanda genel olarak Türkiye’deki siyasal alana ve siyasal temsile daha özelde ise siyasal seçkinlerin toplumsal özelliklerine ve dönüşümüne ilişkin yürütülecek araştırmalara katkıda bulunmayı hedeflemektedir

1983-2011 arası dönemde TBMM’de toplam 4062 milletvekili görev almıştır. Bunlardan bu çalışmaya konu olan 443 tanesi dört ve daha fazla defa seçilerek parlamentoya girmiş ve görev almıştır. Örneklem grubunu oluşturan milletvekillerinin seçildiği dönemler, seçildikleri partiler ve varsa parti değiştirme durumları belirtilerek, seçim bölgeleri ve doğum yeri bilgileri, eğitim durumları, bitirdikleri üniversiteler ve mezun oldukları bölümler, Türkçe dışında bildikleri diller, mesleki durumları, seçilmeden önce yaptıkları işler, medeni durumları ve çocuk sayıları, cinsiyete göre dağılımları ve kabinede görev alıp almadıkları dikkate alınarak bir sınıflandırma yapılmıştır. Yapılan bu sınıflandırma ile parlamenter seçkinlerin genel özellikleri ortaya konulmuştur. Bu genel özellikler üzerinden parlamenter seçkinlerin sınıfsal kökenlerine dair tartışmalara yer verilerek öne çıkan olgular değerlendirilmiştir. Yine parlamenter seçkinlerin kültürel sermayelerine dair değerlendirme de eğitim düzeyleri ve Türkçe dışında bildikleri dillere ait veriler üzerinden yürütülmüştür. Değerlendirmelerin bir diğer boyutunu milletvekillerinin mensup oldukları siyasal partiler ve siyasi gelenekler oluşturmaktadır. Yine siyasal aidiyette olduğu gibi milletvekillerinin seçim ve doğum bölgeleri üzerinden yürütülen tartışmaların akabinde coğrafi bölge olarak, siyasal elit ağırlığının hangi bölgelerde yoğunlaştığı belirlenmiş ve bu merkezler üzerinde tartışmalar yürütülmüştür.

Çalışmanın önemine baktığımızda, siyasal elitlerin önemli bir bölümünü oluşturan parlamenter seçkinlerin Türkiye'nin 1980 sonrası siyasal, ekonomik ve kültürel yapısına etkisi ve yapmış oldukları katkı düşünüldüğünde elitlerin önemi bir

kat daha artmaktadır. Bu anlamda milletvekillerinin parlamento sürekliliği incelenerek, sosyal bilimler literatürüne katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Çalışmanın sorunsalına baktığımızda, Türkiye'de parlamento ile toplumsal yapı arasındaki ilişki, parlamenteler seçkinlerin özelliklerinden yola çıkılarak değerlendirilmektedir. Ve elit yapısının farklı göstergeleri üzerinden de toplumsal yapı ilişkisi kurulmaya çalışılmıştır. Siyasal elitlerin dönüşümü toplumsal değişim unsurlarının belirleyici bir etmenini oluşturmaktadır.

Bu çalışma 1983-2011 arası dönemi kapsamaktadır. Söz konusu dönemde 1983, 1987, 1991, 1995, 1999, 2002, 2007 ve 2011 yıllarında yapılan genel seçimler sonucunda seçilerek parlamentoya giren 4062 milletvekilinden dört ve daha fazla defa seçilmiş olan 443 milletvekili araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Bununla birlikte 443 vekil belirlenirken 1973 ve 1977 seçimleri sonucunda oluşan parlamento dağılımı da göz önünde bulunduruldu. Araştırma kapsamında milletvekillerine ait doğum yeri, seçim bölgesi, seçildiği siyasi parti, mesleği, seçilmeden önce yaptığı işler, en son mezun olduğu okul, Türkçe dışında bildiği diller, medeni durumu, cinsiyeti ve çocuk sayısı gibi veriler derlendi. Bunun için TBMM tarafından milletvekillerinin öz beyanlarına dayanarak hazırlanan albümler kaynak olarak kullanıldı. Verilere ilişkin bir kaç hususun belirtilmesi gerekmektedir. İlki meslek bilgisine ilişkindir. Vekillerin büyük bölümü meslek bilgisi olarak tek bir meslek beyan etmiş olsalar da bazıları ikinci bir meslek de beyan etmiştir. Değerlendirmeler beyan edilen meslek bilgisinin tamamını kapsamaktadır. Benzer bir durum seçilmeden önce yaptıkları işler için de geçerlidir. Yapılan işler konusunda seçilmeden önce yapılan son beş iş esas alınmıştır. Bu durum gerek meslek gerekse yapılan işlere ilişkin verilerin yorumlanmasında esas alındığından sayı ve oranlar buna göre değerlendirilmelidir.

Belirtilmesi gerek bir diğer husus çalışmanın tarihsel periyoduna ilişkindir. Çalışmanın tarihsel aralığı 1983-2011 arasındır. Söz konusu dönemde sekiz genel seçim yapılmış ve seçimler sonunda parlamento dönemleri oluşturulmuştur. Bu kapsamda oluşan parlamento XVII-XXIV. dönemler olarak şekillenmiştir.

Bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde siyasal seçkinlere ilişkin yürütülen kuramsal tartışmalardan oluşan bir çerçeve ortaya konulacaktır. Bu çerçevede ilk olarak sosyal bilimler literatürüne önemli katkılar sunan Pareto, Mosca,

Michels gibi klasik kuramcılarının görüşlerine yer verilmiştir. Bu kuramcılara göre, toplumsal değişme, elitler arasında bir iktidar mücadelesinin sonucudur. Bu nedenle her yönetim biçiminin belli bir azınlığın tekeline olduğunu, ancak belli nüans farklarıyla birbirlerinden ayrı değerlendirilmesi gerektiğini belirtirler. Azınlık olanın, çoğunluk üzerindeki tahakkümü olarak ifade edilen elit yaklaşımlarının benzer noktaları, gücün ve iktidarın kaçınılmaz olarak bir grubun kendi arasında resmi olmasa bile örgütlü bir yapılanmayla oluşturulmuş biçimidir. Daha sonra Mills, Dehl, Schumpeter, Sartori ve Aron gibi çağdaş kuramcılarının bu alandaki katkılarına yer verilmiştir. Klasik kuramların eleştirisinden hareket eden çağdaş kuramcılar tartışmaya yeni ve farklı boyutlar katmışlardır. Kısacası, klasik ve çağdaş kuramların ışığında Türkiye’deki siyasal seçkinlerin toplumsal özellikleri ve tarihsel gelişimi değerlendirilmiştir.

İkinci bölüm de genel olarak Türkiye’deki siyasal sistemi daha özelde ise siyasal seçkinleri tartışan kuramsal yaklaşımlar ele alınacaktır. Bu çerçevede Nilüfer Göle, Çağlar Keyder, Ayşe Buğra, Ümit Cizre ve Nur Vergin gibi araştırmacıların görüşleri ele alınmıştır. Nilüfer Göle tartışmayı belli bir meslek grubu, mühendisler, ile sınırlandırarak yapmakta ve mühendislerin Türkiye’nin siyasal toplumsal yapısının şekillenmesinde oynadığı rolü tartışmaktadır. Çağlar Keyder ise konuyu daha ziyade devlet ve sınıflar arasındaki ilişki ekseninde ve tarihsel bir bağlam içinde tartışmaktadır. Ekonomi ve siyaset ilişkisini çok yönlü bir biçimde inceleyen Ayşe Buğra ise bu iki alanın birbiri içine geçen etkileşim alanlarını belirtmektedir. Özellikle bürokratik devlet aygıtının, iktisadi alan üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. 1980’li yıllara kadar bürokratik yapının ekonomik sınıflar üzerinde şekillendirici yönünü vurgulayan Buğra, seksen sonrası süreçte ekonomi elitlerinin çok daha bağımsız hareket eder bir hal aldığını ve bunun bir sonucu olarak hem kendi sınırları üzerinde daha kontrollü yürümeye başladığını hem de siyasal alan üzerinde daha çok söz sahibi olduğunu belirtmektedir. Türkiye’deki siyasal elitlere ilişkin tartışmalardaki önemli bir boyut askeri bürokrasi veya askeri elitlerdir. Bu noktada önemli katkılardan biri Ümit Cizre tarafından yapılmıştır. Cizre’ye göre Türkiye’de askeri bürokrasi tarihsel olarak görev alanlarının ötesinde bir güce ve etkiye sahip olagelmıştır. Yani askeri gücün, siyasal alan üzerindeki etkisi ve toplum üzerindeki etkisinin belirleyici konumunu, askeri elitleri çok daha ayrıcalıklı bir konuma taşımaktadır. Bu bölümde değerlendirmelerine yer verilen son araştırmacı

yazar Nur Vergin'dir. Klasik ve çağdaş elit kuramları ışığında karşılaştırmalı tarihsel bir analiz ile Türkiye'deki siyasal elitleri inceleyen Vergin'e göre her toplumda elitlerin oluşumu farklı dinamikler ile gerçekleşir.

Üçüncü bölüm Türkiye toplumunun 1980 sonrası dönemde geçirdiği dönüşümü ve bu süreçte öne çıkan gelişmeleri konu almaktadır. Bu bağlamda ilk olarak sonraki on yıllar boyunca Türkiye toplumunun siyasal ve toplumsal yapısında derin izler bırakmış olan 1980 askeri darbesi ele alınmaktadır. Bunların arasında darbe koşullarında hazırlanıp yürürlüğe konulan 1982 Anayasası gelmektedir. Çeşitli değişikliklere konu olsa da 1982 anayasası hala yürürlükte ve siyasal-toplumsal yaşamı etkilemeye devam etmektedir. 1980 sonrası dönemde öne çıkan ve siyasal seçkinlere ilişkin tartışmalarda göz önünde bulundurulması gereken diğer bazı gelişmeler şunlardır: neo-liberalizmin yükselişi, etnik, dinsel ve cinsel kimlikler temelinde ortaya çıkan siyasal toplumsal talepler, Avrupa Birliği ile ilişkiler ve üyelik süreci ve küreselleşmedir.

Dördüncü bölümde ise Türkiye'de parlamenter sistemin tarihsel gelişimi, seçim sistemi ve uygulanan seçim yasaları ele alınmaktadır. 19. Yüzyılın ikinci yarısında hayata geçirilen parlamenter sistem çeşitli kesintilere uğrasa da farklı evrelerden geçerek günümüze kadar gelmiştir. Seçim sistemleri ve uygulanan seçim yasaları bakımından da çeşitlilik ve farklılık olduğu görülmektedir. Bu tarihsel mirasın Türkiye'deki parlamenter seçkinlere ilişkin tartışmalara da önemli katkılar sunacağı muhakkaktır. Bu bölümde ele alınan diğer bir konu siyasal partilerin aday belirleme yöntemleridir. Partilerin milletvekili adaylarını nasıl belirledikleri parlamenterlerin toplumsal özelliklerini anlamak açısından önem arz etmektedir.

Beşinci bölümde Türkiye'de 1983-2011arası dönemde parlamentoda dört ve daha fazla dönem görev yapan milletvekillerine ait veriler ele alınmaktadır. Bu çerçevede ilk olarak cinsiyet, medeni hal, doğum yeri gibi demografik bilgiler ortaya konulmaktadır. Daha sonra seçilmeden önce yaptıkları işler ve mesleklerinden hareketle sınıfsal-toplumsal özelliklerine ilişkin bir değerlendirme yapılmaktadır. Eğitim durumları ve Türkçe dışında bildikleri diller gibi göstergelerden hareketle kültürel sermayelerine ilişkin bir tartışma yürütülecektir. Milletvekillerinin doğum yeri ve seçim bölgesi verilerinden hareketle coğrafi düzeyde bir tartışma sürdürülecektir. Bu bölümde ayrıca parlamenter seçkinlerin sınıfsal kökenleri

tartışılarak, bu bağlamda milletvekillerinin oluşturmuş oldukları siyasal temsil ile mesleki kökenleri arasındaki ilişki ortaya konulacaktır. Bu çerçevede siyasal temsilde ön plana çıkan meslekler var mıdır? Mesleki kompozisyonda değişen etmenler olmuş mudur ya da meslek olgusu ile siyasal temsil arasında ne tür bir ilişki vardır?” gibi sorulara cevap aranacaktır. Milletvekillerinin toplumsal özelliklerine ilişkin yürütülen tartışmada üzerinde durulan bir diğer husus vekillerin sahip oldukları kültürel sermayedir. Diğer bir ifade ile ne tür bir kültürel sermayeye sahip oldukları ve sahip oldukları kültürel sermaye ile siyasal temsil arasında varsa nasıl bir ilişki olduğu da buradaki tartışmanın önemli bir boyutunu oluşturmaktadır.

Milletvekillerinin toplumsal özelliklerine ilişkin değerlendirme ve tartışmalarda önemli bir boyut da kuşkusuz cinsiyet boyutudur. Çalışmamıza konu olan vekillerin cinsiyet kompozisyonuna baktığımızda kadınların aleyhine büyük bir eşitsizliğin olduğunu görüyoruz. Türkiye kadına seçme ve seçilme hakkını ilk tanıyan ülkelerden biri olsa da kadınlar çok düşük temsil oranları ile siyasette yer aldılar. Siyasal temsildeki cinsiyet eşitsizliği parlamentoda dört ve daha fazla dönem görev alan vekiller söz konusu olduğunda daha da çarpıcı bir görünüm arz etmektedir.

Parlamente seçkinlerin siyasal aidiyetlerine bakıldığında birkaç noktanın öne çıktığı görülmektedir. İlk olarak siyasal partilerle ilişkili olarak iktidarın, gücün parti temelli oluşmasından bahsedilebilir. Seçim sistemlerinin de etkisiyle siyasal temsilin birkaç partide yoğunlaştığı görülmektedir. Diğer bir husus ise parlamente elitlerin partiler üstü bir temsil kabiliyetinin oluşmasıdır. Burada lider ile başlayan ve biten bir temsil kabiliyetinden söz edilebilir. Bu anlamda özellikle seçkin kavramı, Türkiye siyasetinde derinliği olan bir kavram olarak anlam taşımaktadır.

Elit teorisinin ortaya çıkardığı kuramsal birikimden hareketle, parlamente seçkinlerin coğrafi dağılımları ile siyasal temsil ilişkisi arasındaki bağlantıya bakıldığında milletvekillerin seçildikleri bölgelerle doğum bilgeleri arasında farklılıkların olduğu görülmektedir. Türkiye örneği baz alındığında doğudan batıya doğru gidildiğinde, kırdan kente gidildiğinde bu farklılaşmanın arttığı görülmektedir.

I. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE: PARLAMENTER SEÇKİNLER

Genel olarak toplumsal seçkinler daha özelde ise siyasal seçkinler toplumsal-siyasal bilimlerin yakından ilgilendiği konulardan bir tanesi olagelmıştır. Esasen seçkinlere duyulan bilimsel-felsefi ilginin Platon'a kadar giden uzun bir tarihsel geçmişi vardır. Platon, insanların doğuştan farklı ruhsal özellikler ile dünyaya geldiğini ve toplumsal iş bölümünün ruhsal özelliklere uygun olarak hiyerarşik bir şekilde düzenlenmesi gerektiğini savunuyordu. Buna göre ruhunda akılsal özelliği baskın olanlar toplumsal iş bölümünde yönetici konumunda yer almalıdırlar. Platon, kendisinden sonra gelen birçok felsefeci ve düşünürü de etkilemiştir. El-Medinetül Fazıla isimli meşhur eserinde Farabi de, Platon'un izinden giderek, üstün ruhsal özelliklere sahip kimselerin toplumu-devleti yönetmesi gerektiğini savunmaktadır. Modern dönemlere gelindiğinde seçkinlere duyulan ilginin çok boyutlu bir şekilde artarak devam ettiğini görüyoruz. Diğer bir ifade ile seçkinlerin toplumsal yaşamdaki yeri ve önemi sosyal bilimlerin farklı disiplinlerine konu olmuştur. Bu bölümde genel olarak seçkinleri daha özelde siyasal seçkinleri konu alan kuramsal yaklaşımların temel argümanları ele alınacaktır.

Bu çerçevede ilk önce elit kavramının etimolojik anlamına dair kısa bir değerlendirme yapılacaktır. Daha sonra klasik elit kuramının önde gelen temsilcilerinden Pareto, Mosca ve Michels'in görüşlerine yer verilecektir. Son olarak, çağdaş kuramcılarının bu alana yaptıkları katkıya bakılacaktır. Demokratik elit kuramları olarak da bilinen çağdaş elit kuramlarının klasik kuramlara yönelik eleştirileri, bu kuramların gelişimi ve temel varsayımları öncü isimlerin görüşleri ışığında ortaya konulacaktır. Bu çerçevede, C. Wright Mills, Robert Dahl, Joseph A. Schumpeter, Giovanni Sartori ve Raymond Aron gibi kuramcılarının görüşleri ele alınacaktır.

1.1.Elit Kavramının Arka Planı

Kavramsal olarak elit kelimesi Latince *eligre'* den gelmektedir. *Eligre* seçme, *electa* seçilmiş olan parça demektir. Başta İngilizce ve Fransızca olmak üzere birçok Avrupa dilinde elit "en iyi", "seçilmiş olan parça" anlamında kullanılmıştır.¹ Türk Dil Kurumu sözlüğünde ise elit, "benzerleri arasında niteliklerinin yüksekliği ile göze çarpan" kişiler olarak tanımlanmaktadır. Türkçeye, Fransızca "*elite*" sözcüğünden geçen kavram, sosyal bilimler alanında daha çok Pareto ve Mosca'nın kullanım biçimiyle ele alınmaktadır.²

Pareto elit (seçkin) kavramını en güçlü, enerjik ve kötülük kadar iyiliğe de yeteneği olan etimolojik bağlam içerisinde kullanmıştır.³ Mosca ise, elit kavramını şu şekilde tanımlamaktadır: "Bütün toplumlarda, en ilgisiz kişilerin bile gözünden kaçmayacak bir olgu vardır: Uygar olsun olmasın, her toplumda iki sınıf bulunur: Yöneten bir sınıfla yönetilen sınıf. Her zaman sayıca az olan birinci sınıf siyasal işlevleri yerine getirir, gücü elinde tutar ve gücün nimetlerinden yararlanır. Buna karşılık çok daha kalabalık olmasına rağmen ikinci sınıf, birinci sınıf tarafından bazen meşru bazen keyfi bir şekilde yönetilir. Yönetici azınlık örgütlüdür ve için de yer aldıkları toplumlarda saygı duyulan etkili özelliklere sahiptir."

Diğer taraftan elit teorisinin kökenleri antik çağa kadar götürülebilir. Platon, Aristo gibi düşünürler de toplumun ihtiyaçlarının karşılanması ve çatışmanın önlenmesi için belirli bir azınlığın topluma yön vermesi gerektiği üzerinde fikir beyan etmişlerdir.⁴

Öte yandan seçkin kuramına yönelik çeşitli eleştirel yaklaşımlar da vardır. Bunlardan bir tanesi Marksist yaklaşımdır. Bu yaklaşım seçkinler kuramını, halk kitlelerini, emekçileri, kendilerini yönetmekten aciz, iradesiz, kendi tarihlerini gerçekleştirebilecek güçten yoksun, kolay aldanabilen bu nedenle kendilerini yönetecek bir seçkinler sınıfına ihtiyaç duyan yığınlar olarak ele alan bir burjuva teorisi olarak eleştirmiştir. Aynı zamanda seçkinler teorisinin hedefinin, seçkin kesimin kitleler üzerindeki ayrıcalıklı konumunu ve egemenliğin devamını

¹ Mehmet Turhan, *Siyasal Elitler*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1991 s., 29.

² Ali Arslan, "1999'dan 2007'ye Türk Toplumunun Yasama Sürecine Yön Vermiş Türk Siyasal Elitlerinin Sosyolojik Analizi", *Yasama Dergisi*, Sayı: 4, Ocak-Mart 2007. s., 85.

³ Vilfredo Pareto, *Seçkinleri Yükselişi ve Düşüşü*, çev., Merve Zeynep Doğan, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2005, s., 35.

⁴ Nur Vergin, *Siyasetin Sosyolojisi*, 10. bs., Doğan Yayınları, İstanbul, 2013, s., 222.

sağlayarak toplumsal gelişmeyi kendileri üzerinden tanımlama gayretinden başka bir şey olmadığı ifade edilmektedir.⁵

1.2.Klasik Elit Kuramının Temellendirilmesi

Klasik elit kuramının temelleri Vilfredo Pareto, Gaetano Mosca ve Robert Michels'in çalışmalarında bulunabilir. Aralarındaki önemli görüş farklılıklarına karşılık bu üç isim klasik elit kuramının öncüleri olarak kabul edilmektedir. Burada her birinin elit kuramına yaptıkları katkılar ele alınacaktır.

Pareto seçkinler kuramını oluştururken öncelikle insan doğasının psikolojik tahlilinden yola çıkmaktadır. Aynı zamanda bir toplumsal tarih devriminin evrelerini, tasnif etmiş olduğu insan toplulukları içinde belli bir sınıfın karakteristik özellikleri üzerinden açıklama eğilimindedir.

Pareto'ya göre, elit kişinin özellikleri arasında olağanüstü meziyetlere sahip olması, doğal bir üstünlüğe, doğuştan yeteneğe sahip olması gibi hususları barındırmakta olduğunu ifade eder. Elit kişiler, doğal yeteneklerinin üstünlüğünden dolayı diğer insanlarla karşılaştırıldığında çok daha iyi bir performans sergileyen, üstün başarılı bireylerdir. Pareto bu durumu şu şekilde açıklar: "Her çalışma alanının çeşitli kolları için tıpkı sınavlarda olduğu gibi not verildiğini kabul edelim. Örneğin, mesleğini kusursuz bir şekilde gerçekleştirene 10 üzerinden 10 verelim. Hiç müşteri çekemeyen esnafa 1 verelim ki, gerçekten budala olana 0 verelim. Milyonlar kazanan birine, ister iyi yoldan olsun ister olmasın 10 verelim. Binler kazanabilen birine 6 verelim. Düşkünler yurdunda olana da 0 değerini verelim." Böylece kendi faaliyet alanlarında en yüksek değere sahip olan insanlardan bir sınıf oluşturulur ve bu sınıfa seçkinler adı verir. Pareto bu seçkin tanımını pek kullanmaz; bu tanım sadece toplumsal yaşamın her alanında bireysel yetenekleri vurgulama ve Pareto'nun asıl inceleme konusu olan "yönetici seçkin" tanımı için bir başlangıç işlevi görür⁶. Pareto, elit kuramını oluştururken toplumsal kesimler arasında ayırım yapmadan önce bireysel farklılıklar üzerinden bir sınıflandırma yaparak seçkin tanımına gitmektedir.

⁵ Manfred Buhr; Alfred Kosing, *Felsefe Sözlüğü*, çev., Engin Aşkın, Konuk Yayınları, İstanbul, 1976, s., 240.

⁶ T.B. Bottomore, *Seçkinler ve Toplum*, çev., Erol Mutlu, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 1996, s., 8.

Pareto, elit içerisinde yer almak için üstün yeteneklere gerek olduğunu fakat bunun yönetici sınıf içerisinde yer almak için yetmediğini açıklar. Bu nedenle Pareto yönetici ve yönetici olmayan eliti iki "değişken"e göre ayırmaktadır:

1- Güç (kuvvet) kullanmada üstünlük

2- Yönetilenin yönetene oydaşması (consensus)

olarak ele alır.

Ona göre yönetici elitteki değişiklik, güç dengesindeki değişiklikten ve bu iki elit türü arasındaki oydaşma yapısının değişmesinden doğmaktadır.⁷ Pareto bu güç ve bir alt ilişkisindeki durumu, tilki ve aslan tanımlaması ile şekillendirerek anlatmaktadır. Pareto Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü'nü tilki-aslan metaforundan yararlanarak, elit sınıfın düşüş durumunda yeni elitlere imtiyazlar sağladığını; bu imtiyazların ise eski seçkinlerin daha çok zayıflamasına neden olduğunu ve yeni seçkinin konumunu daha da güçlendirmesini Seçkinlerin Dolaşımı olarak anlatmaktadır. Aynı zamanda bu dolaşımı doğal bir döngü olarak adlandıran Pareto, toplumsal tarihi 'Aristokrasinin çöplüğü' olarak değerlendirir. Bu iki temsil arasında ise sürekli bir mücadele ve mücadele sonrası değişen dengeler ve dönüşümlerin olduğu ifade edilmektedir. Tilki kendi hakimiyetini sağlamak için akılcı girişimlere ve kurnazlıklara başvurmaya çalışır. Böylece elit kesim içerisine girmeye çalışır. Bu doğal olarak zaman alacak bir yükseliş serüvenidir. Diğer yandan aslan ise iktidar sahibi olmak için kuvvete dayalı ve ani bir değişim gerçekleştirir.

Pareto, sosyal eylemlerin altında yatan altı ana tortunun (uyuşma, korunma, anlamlılık, sosyalleşme, bütünlük, seks)⁸ olduğundan bahsederek bu tortuların bireyin faaliyet alanını genişlettiğini ve kişinin toplumsal konumu üzerinde belirleyici etki yaptığının altını çizer.

Pareto, insanlar arasında sadece zeka ve yeteneklerin değil, tortuların da eşitsiz olarak dağıldığını söyler. Olağan koşullarda kitlelerde ikincil tür "muhafazakar" tortuların baskın olduğunu ve bu durumun kitleleri itaatkar kıldığını söyler.⁹ Genel olarak iktidar seçkinlerinin birincil ve ikincil tortuları bir arada

⁷ Zannoni, 1978: 16, Aktaran, Turhan, A.g.e., s., 32.

⁸ Pareto, A.g.e., s., 12.

⁹ Raymond Aron, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1989, s., 349.

barındırdığını söyleyen Pareto bu noktada seçkin bireyleri iki guruba ayırır: Eylemleriyle politik alana egemen olan aslanlar ve tilkiler. Aslanlar, çıkarlarının peşinde koşarken güce başvurmaya hazır ve ikincil kategorideki tortular (aile ve guruba sadakat, dayanışma ve yurtseverlik) bakımından güçlüdürler. Tilkilerin yöntemi ise, daha belirsiz bir biçimde; amaçlarına kurnazlık ve manipülasyonla, ekonomik ve politik kurumları denetleyerek ulaşırken, yeniliklere ve oyunlara başvurarak ve de ideoloji ve propagandayla farklı fikirleri tekrar tekrar birleştirerek güçlerini korumaya ve iktidarlarını sürdürmeye çalışırlar.¹⁰ Elit dolaşımında tilkiler ve aslanların mücadelesini iktidar yarışlarının olağan bir süreci olarak değerlendiren Pareto bu değişimin olmayışını toplumsal değişim açısından çok daha sıkıntılı bir durum olarak değerlendirmektedir. Asıl olarak toplumsal tarih döngüsünü elitler üzerinden formüle eden Pareto, kurmuş olduğu sistemin tutarlı ve anlamlı olması için elitlerin dolaşımını zorunlu bir yasa olarak değerlendirmekte, hatta kapalı toplumlarda bile bu değişimin olmazsa olmaz bir gerekliliğe bağlayarak, değişimin normal bir süreçte olmaması durumunda şiddet unsurunu barındıran bir durum olarak gerçekleşebileceğini belirtmekte ve bu duruma 1789 Fransız Devrimini örnek olarak vermektedir. Bu itibarla şiddet olgusunu da işlevsel olarak değerlendirmekte ve toplumsal süreklilik açısından şiddete önemli bir misyon yüklemektedir.

Mosca ve Pareto'nun elit kuramları birçok yönden bir birlerine benzemesine karşın Moscaelit kavramını değil de "*yönetici sınıf*" deyimini kullanmakta ve kuramını bu kavram üzerinden şekillendirmektedir. Mosca, *yönetici sınıf* teorisini bütün toplumsal sınıf ve guruplar için geçerli olduğunu söylemektedir. Mosca'ya göre yönetici sınıf siyasal iktidarını ve egemenliğini bir *siyasal formül* aracılığı ile kitleler nezdinde meşrulaştırır ve böylelikle, egemen oluşunu rasyonalize ederek bu egemenliğini belli ölçüde perdeleyebilir. Mosca siyasal formülün "tanrısal kökenli", "ulusa ait", "milliyetçilik", "proletarya diktatörlüğü", "hukuk devleti" vb. kavramlar ve biçimlerde karşımıza çıktığını savunmaktadır. Bununla birlikte Mosca bütün bu kavramları içi boş birer kavramdan hatta "hurafe"den ibaret olarak da değerlendirir¹¹. Şöyle ki, ona göre, yönetici sınıf sahip olduğu iktidarı manevi ve hukuki bir dayanağa dayandırmak zorundadır. Aksi halde gücü ve istikrar kurma durumu zarar

¹⁰ Alan Swingewood, *Sosyolojik Düşünmenin Kısa Tarihi*, çev., Osman Akınhay, Bilim Sanat Yayınları, Ankara, 1998, s., 203-204.

¹¹ Vergin, A.g.e., s., 129.

görür. İşte siyasi formülün böyle bir amacı vardır ve bunu gerçekleştirirken toplumun değer yargılarının göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtir.

Mosca 1939 yılında İngilizceye çevrilen ana yapıtında şunları yazmıştır:

*“Tüm siyasal organizmalarda bulunabilecek değişmez gerçekler ve eğilimler arasında biri o kadar açıktır ki, en gelişmiş güzel bir başlıkla bile hemen görülebilir. Tüm toplumlarda çok az gelişmiş ve uygarlığın şafağına ancak ulaşabilmiş toplumlardan, en çok gelişmiş en güçlü toplumlara kadar iki sınıf insan ortaya çıkar: Yöneten sınıf ve yönetilen sınıf. Daha az üyesi olan ilk sınıf tüm siyasal işlevi yerine getirir, iktidarı tekeline alır ve iktidarın getirdiği üstünlüklerden yararlanır, ikincisi, daha kalabalık olan sınıf ise, ilk sınıf tarafından bazen az çok hukuki, bazen az çok keyfi ve sert bir biçimde yönetilir ve denetlenir ve öncekine en azından, görünürde varlığını sürdürmek için gerekli maddesel olanaklar ve siyasal organizmanın yaşamı için zorunlu olan araçları sağlar”.*¹²

Mosca, azınlığın çoğunluk üzerindeki hakimiyetin temel argümanlarını örgütlenmiş olmasıyla açıklayarak, azınlık olanın kendi içerisinde oluşturmuş oldukları etkileşim ağıyla, karar alma sürecini sağlıklı bir şekilde gerçekleştirdiklerini ve bu durumda siyasal işlevleri yerine getirerek kendi çıkarları doğrultusunda hakimiyet alanlarını güçlendirdiklerini savunur. Mosca'ya göre "yönetici sınıflar iktidarını sadece fiilen iktidara sahip olmakla meşru göstermezler, genel olarak kabul edilmiş ve tanınmış doktrinlerin ve inançların mantıki ve zorunlu sonucu olarak bu iktidara ahlaksal ve hukuksal bir dayanak bulmaya çalışırlar."¹³

Seçkin olmak için sadece çevresel etkinin yeterli olmayacağını belirten Mosca, seçkin olarak doğdukları halde orda kalmaları gereken yeteneklere sahip olmayanların, seçkinlerin dışına atılacaklarını, buna karşın seçkin bir kökenden gelmemelerine karşın bireysel yetenekleri ile oraya erişebilme kabiliyetinde olan bireylerin seçkinler sınıfına katılacaklarını ileri sürer.¹⁴ Bu yaklaşımını daha çok modern toplumlara özgü bir yaklaşım olarak değerlendiren Mosca, kapalı toplumlarda böyle bir değişimi çok daha sorunlu olarak değerlendirmektedir.

¹² Mosca, 1939:50, Aktaran, Turhan, A.g.e., s., 30.

¹³ Steven Lukes, *İktidar ve Otorite*, iç., “*Sosyolojik Düşünmenin Tarihi*”, der., Tom Bottomore; Robert Nisbet, Ayraç Yayınları, Ankara, 2002, s., 657.

¹⁴ Maurice Duverger, *Siyaset Sosyolojisi*, çev., Şirin Tekeli, Varlık Yayınları, İstanbul, 1995, s., 163.

Bottomore'a göre Mosca'nın kuramında, elitlerin, toplumu sadece kaba güç ve aldatmaca ile yönetmediklerini bir anlamda toplumdaki önemli ve nüfuzlu kümelerin çıkar ve amaçlarını da temsil ettiklerini belirtmektedir;

*“Modern çağda, seçkinler toplumda geri kalan kesimlerin üzerine basitçe gelip çöreklenmiş değildir; her bakımdan devlet görevlileri, yöneticiler ve beyaz yakalı işçiler, bilim adamları, mühendisler, bilginler ve aydınlardan oluşan "yeni orta sınıf"ın bütününe kapsayan bir alt seçkinler aracılığıyla topluma sıkı sıkıya bağlantılıdırlar. Bu küme yalnızca seçkinlere yeni üyeler sağlamakla kalmaz, bizzat toplumdaki yönetiminde can alıcı bir rol oynar ve Mosca, "herhangi bir siyasal organizmanın istikrarının bu ikinci katmanın ulaştığı ahlak, zeka ve etkinlik düzeyine bağlı olduğunu" belirtir”.*¹⁵

Bottomore'a göre Mosca, elitlerin açıklık derecesine göre, farklı toplumsal düzeyler arasında etkileşim durumunun yüksek olduğunu belirtir. Bu bağlamda modern demokratik toplumların anlamlı özelliği olarak görmekte ve bunu gerçekte olduğundan daha abartılı olduğunu belirtir. Mosca, bireysel karakterlerin sıklıkla toplumsal koşullar tarafından belirlendiğini ve bu fenomenleri bir toplumda yeni sorunların ortaya çıkmasıyla birlikte yeni ideallerin ve yeni çıkarların da oluşmasıyla açıklar.

Pareto ve Mosca'nın kuramsal yaklaşımlarına karşılaştırdığımızda birbirlerinden çok da farklılaşmadığını görüyoruz. Pareto elit kuramında daha üstün kişisel niteliklere sahip olan insanların, toplumsal bir ayırma gidilmeden tüm toplumlarda iktidarı ellerinde bulundurduklarını söyler. Benzer bir yaklaşımı Mosca, kişisel yeteneklerin iktidarı getireceğini söyleyerek, demokratik toplumlarda bu durumun daha akışkan bir şekilde süreceğini belirtmektedir. Pareto ve Mosca tüm yönetim biçimlerini ayırt etmeksizin elit yönetimler olarak değerlendirmektedir. Bu nedenle her yönetim biçiminin belli bir azınlığın tekelinde olduğunu, ancak belli bir nüans farklılıklarıyla bir birlerinden ayrı değerlendirilebileceğini belirtirler. Pareto ve Mosca'nın kuramsal benzerliklerinin çeşitli nedenlerinden söz edilebilir, fakat tüm nedenlerin neler olduğuna girmeden, İbn-i Haldun'un ve Montesquieu'nun iklimler ve coğrafyanın insanlar üzerindeki etkisinin benzer sosyolojik davranışları ortaya koyması yaklaşımını baz alarak, hem Pareto hem de Mosca'nın İtalya'da aynı

¹⁵ T.B. Bottomore, *Seçkinler ve Toplum*, çev., Erol Mutlu, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 1996, s.,11.

dönemde yaşamaları ve dönemin siyasi konjonktüründen yoğun bir şekilde etkilenmiş olmaları göz önüne alındığında benzer bir elitist kuram ortaya koymuş olmaları olağan bir durum olarak görüldüğünü söylemek mümkündür.

Pareto ve Mosca'nın aksine Michels seçkin-seçkin olmamanın ölçütünü bireysel özelliklerin üstünlüğüne bağlamaz. Michels'e göre elit olmada belirleyici etken, bireylerin örgütlerde ellerinde tuttukları yerler ve o mevkide bulunmanın sağladığı iktidarın kullanımıdır. İktidar kullanımı mevkiyle doğrudan doğruya ilgilidir. Michels'e göre iktidarın salt tanıtıcı yönü azınlık bir grup tarafından yönetilmesinin yanında yönetimi ele alan azınlığın değişmemesidir de. Bu durumu aynı zamanda liderin değişmez özelliği olması üzerinden "*Oligarşinin Demir Yasası*" olarak tanımlar.¹⁶ Michels'in yaklaşımı parlamenter seçkinlerin kişisel ve grupsal statülerinin elit olmada ortaya çıkarılabilecek argümanlara ışık tutmaktadır. Bu yönüyle incelediğimiz parlamenter seçkinlerin içinde bulundukları örgütlenme biçimlerinin seçkin olma koşullarını desteklediği görünmektedir.

Michels değerlendirmelerine şu varsayımlar ile başlar: Kitleler kendi başlarına toplumları yönetme ve hükmetme olanağına sahip değildirler. Dahası kitlelerin doğrudan yönetime sahip olmalarının önünde çeşitli engeller vardır. Bu nedenle demokrasinin özünü oluşturan toplumun bizzat kendini yönetmesi ilkesi ile fiili gerçeklik arasında bir bağdaşmazlık vardır. Çünkü pratikte gözlemlenen olgu, tüm demokrasilerde oligarşik bir seçkin grubunun varlığı ve toplumu yönettiğidir. Toplum, zorunlu olarak, bir azınlığın yönetimi altındadır ve bu, öylesine genel ve evrensel bir olgudur ki, demokratik olduklarını ileri süren sendika ve siyasi partilerde bile durum değişmemektedir.¹⁷

Michels'in iddiasına göre mevcut demokrasilerin kötü işleyişi ve özellikle liderlerin toplum ve örgütler üzerinde egemen oluşu, sosyal ve ekonomik gelişmenin yetersizliğinden, eğitim seviyesinin düşüklüğünden ya da iletişim araçlarının ve diğer güç kaynaklarının sermaye sınıfı tarafından denetlenmesinden ileri gelmemekte, daha çok karmaşık sosyal sistemlerin doğasından kaynaklanmaktadır. Yönetimin tekleşmesi, yani kitlenin ya da örgütün üstteki yöneticiler tarafından denetim altında tutulması, bürokrasilerin ya da büyük çaplı örgütlerin iç işleyişinden doğan bir

¹⁶Turhan, A.g.e., s., 32.

¹⁷ Vergin, A.g.e., s., 127.

özelliştir. Michels'e göre modern insan çözümsüz bir kısır döngü ile karşı karşıyadır; ulus devletler, sendikalar, siyasi partiler ya da kilise gibi büyük kurumların tepesindeki az sayıda yöneticiye etkin bir güç devretmeksizin bu çeşit kurumları kurup yaşatması mümkün değildir.¹⁸

Michels, örgütsel yapıların oluşum dinamiğini inceleyerek bu yapıların belli aşamalarda kurgulanan içyapısıyla fiili olarak o yapıları kontrolünde bulunduran bireylerin, bu örgütsel yapının sunmuş olduğu olanakları kendi çıkarları doğrultusunda kullandıklarını belirtmiştir. Michels siyasi partilerden sendikalara hemen hemen bütün toplumsal örgütlenmelerin belli kişilerin denetiminde olduğunu ileri sürmektedir. Bu durumu oligarşinin tunç yasası olarak kavramlaştırmakta ve söz konusu kişilerin denetledikleri kurumlardaki bütün kademeleri kontrol ettiğini savunmaktadır.

Klasik elit kuramcıları olan Pareto, Mosca ve Michels'i birlikte ele aldığımızda her üç kuramcının da toplumsal ve siyasal sistemlerde belli bir zümrenin çoğunluk üzerindeki yönetiminin meşru ve kaçınılmaz bir gerçek olarak adlandırdıklarını görüyoruz. Diğer bir ifadeyle hangi yönetici grup olursa olsun tahakküm altına aldıkları topluluktan az sayıda ya da bir kişi olmasına rağmen topluluk üzerinde belirleyici etkide bulunmalarındır.

Parlamente seçkinlerin kişisel özelliklerinden hareket ettiğimizde, Pareto'nun yönetici seçkin tanımlamasına gitmek için kullanmış olduğu kişisel başarı formülasyonuna benzer bir tanımlamayla burada, parlamente elitlerin kişisel özellikleri içinden öne çıkan unsurların seçkinlere has bir bileşke ile oluşan iktidar alanında dinamik bir özellik gösterdiği görülmektedir. Parlamente elitlerin yalnızca kişisel özelliklerinden değil, Mosca'nın belirttiği toplumsal koşulların ve Michels'in sarsılmaz olarak ifade edilen bürokratik bir oligarşinin de parlamente seçkinlerin oluşumunda ve sürekliliğinde etkilerinin olduğu görülmektedir.

¹⁸ Toker Dereli, Robert Michels, "Demokrasi ve Oligarşinin Tunç Kanunu", *Çalışma ve Toplum*, 2008, (Erişim), <http://www.calismatoplum.org/sayi19/michels.pdf>, s., 14.

1.3. Demokratik Elit Kuramlarının Gelişimi

Çağdaş siyaset bilimcilerin bir kısmı, siyasal iktidarın daima bir azınlık grubu tarafından kullanılması gerçeğinden hareket ederek, bu gerçek karşısında klasik demokrasi teorisinin yeniden gözden geçirilmesinin ve yeni bir yoruma gidilmesinin gerekli olduğu görüşüne varırlar (bunların geliştirdikleri kuramlara, genel olarak "ampirik veya revizyonist demokrasi teorileri" adı verilir). Bu görüşü savunanlara göre, bir toplumda elitlerin varlığı ve siyasal alanda etkin olmaları, o toplumda antidemokratik bir yönetimin olmasını zorunlu kılmaz.¹⁹ Demokratik elit teorilerinin temel iddiası şudur: "İktidar mücadelesinde rekabet, iktidarı elde etme potansiyeline sahip birbirinden farklı elit grupları arasında geçer. Söz konusu rekabetin amacı, halkın tercihini (oy anlamında) kazanmaktır. Böylelikle halk da belli bir rol üslenmiş olur ancak bu rol, yönetenlerin seçilmesinden veya reddedilmesinden ibarettir. Bu nedenle demokrasi, halkın yönetimi anlamına gelmez, daha doğrusu gelemmez. Demokrasi, halkın yönetenleri sadece kabul etmek ya da reddetmek fırsatına sahip olunması anlamına gelir." Görüldüğü gibi elit teorisinin demokratik bir görünüm kazanması iktidarın herkese açılması anlamını taşımayıp elitlerin belirlenmesi konusunda bir seçenek sunulmasını ifade etmektedir.

Çağdaş elit kuramcılarının, siyasal seçkinlerin belirlenmesinde bir kabul veya ret etme eylemi olarak tarif edilen demokratik elit teorisinin belli ölçütler baz alınarak tasvir edildiğini görmekteyiz, fakat demokratik işleyiş açısından çok daha farklı etmenlerin işin içine girdiği de söylenebilir. Seçim barajları, parti yapıları, bağımsız adaylık koşulları vb. birçok etmenin kabul veya ret etmenin ötesinde anti demokratik koşulların oluştuğu görülmektedir.

Demokratik elit kuramcılarının klasik elit kuramcılarından ayırmamızın en önemli nedeni elit olma durumunu bireyin üstün yeteneklerine ya da belli koşullar çerçevesinde üstünlüğün zorunlu bir yasa şeklinde ele almamaları ve seçim sisteminin toplumsal elit seçiminde belirleyici rolünü yansıtmalarıdır. Demokratik elit kuramına en önemli katkı Wright Mills, Robert Dahl, Joseph A. Schumpeter, Giovanni Sartori ve Raymond Aron gibi kuramcılar tarafından yapılmıştır.

Wright Mills, Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'de yapmış olduğu çalışmada iktidar seçkinlerini üçlü bir çember içerisinde, askeri kurumlarda,

¹⁹ Münici Kapani, *Politik Bilime Giriş*, Bilgi Yayınları, Ankara, 2007, s., 132.

sanayi işletmelerinde ve siyasal kurumlarda yer alan üst kademe yöneticiler olarak tanımlar. Bunların arasındaki ilişkinin sıklığı ve homojenliğinin iktidar gurubunu oluşturduğunu belirtir.²⁰ Egemen sınıf terimini reddeden Mills 'ekonomik determinizm' yaklaşımının bir 'politik determinizm' ve bir 'askeri determinizm'le tamamlanması bu üç alandaki üst düzey yöneticilerin kendi aralarında kurmuş oldukları özerk yapı olarak tanımlar.²¹

Bottomore'e göre, Mills yadsıdığı elitleri şu şekilde tanımlamaktadır:

*“Seçkinler, bırakınız sınırsız erke sahip olmayı, tarihsel bir güç oluşturmak için gerekli bir tutunuma sahip olamayacak kadar dağınıktırlar... Resmi otorite makamlarını işgal ederler -diğer seçkinlerin baskıları veya seçmen olarak halk ya da anayasal kurallar tarafından- öylesine kısıtlanmışlardır ki, belki üst sınıfların varlığından söz edilebilir ama egemen bir sınıf yoktur; iktidar sahibi insanlar olabilir belki ama en üste etkili tek bir katman yoktur”.*²²

Bottomore'a göre, Mills belli başlı üç sınıfın (ekonomik, siyasi, askeri) bir arada uyumlu bir küme oluşturdukları konusunda ısrarlıdır. Dahası bu görüşün kanıtı olarak söz konusu üç sınıfın toplumsal kökenlerindeki benzerlik, aralarındaki yakın kişisel ve ailevi ilişkilerin varlığı ve üç alan arasında gözlenen eleman değiş-tokuşunu sunmaktadır. Bottomore'a göre Mills bu kümenin egemen bir sınıf olduğu sonucunda belirttiği için, seçkinlerin dayanışması konusunda belirleyici olmak dışında inandırıcı bir açıklama sağlayamamaktadır.

Böylece Mills, üç elit grubu arasındaki rekabeti ve karşılıklı etkileşimi sayesinde demokratik düzenin korunduğu yolundaki çoğulcu görüşü reddetmektedir. Ona göre, bu konuda -Amerikan toplumu bakımından- hayale kapılmamak gerekir: bütün belirtiler, Amerikan toplumunda bir iktidar dağılımına ve paylaşımına değil, aksine iktidar toplanmasına ve merkezleşmesine doğru gidildiğini göstermektedir.²³ Turhan'ın aktardığına göre, Mills iktidar elitlerinin konumsal değişkenliğini şu şekilde tanımlamaktadır:

²⁰ Vergin, a.g.e., s., 134.

²¹ Nikos Poulantzas, *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar*, Epos Yayınları, 2014, s., 383.

²² Bottomore, a.g.e., s., 35.

²³ Kapani, A.g.e., s., 137.

‘‘Amerika’da en büyük iktidar, servet ve ün sahiplerinden, diyelim, yüz kadarını alsak ve bunları bugün işgal ettikleri kurumlardaki mevkilerinden uzaklaştırsak; kullandıkları ‘beşeri’ kaynakları ve para olanaklarını ellerinden alsak; bugün, durmadan bu kimselerden yana çalışan ve bu kimselerden söz eden kitle haberleşme araçlarından yararlanmalarına son versek, bütün bu kimselerin bir anda güçsüz, iktidarsız ve yoksul kaldıklarını; ünlerini yitirdiklerini görürüz. Çünkü iktidar ve güç kişinin kendi öz varlığına bağlı değildir. Ün de kişinin kendi ürünü değildir. Ünlü biri olabilmek, toplumun başat kurumlarında ve iyi yerlerde konumlanmayı gerektirmektedir. Çünkü, kişinin bu tür değerleri elde edebilmesi, büyük ölçüde, kişinin kuramsal mevkilerde bulunup bulunmamasıyla bağlantılıdır.’ ’²⁴

Mills iktidarı toplumsal aktörlere atfeder, "iktidar, insanların tabi oldukları düzenleme ve yasaları çağın tarihini oluşturan olaylar hakkında verdikleri her türlü kararlar ilgilidir, bu kararlar verildiği ölçüde, iktidarla ilgili temel sorun bu kararların alınmasına kimin katıldığıdır. Bu kararlar verilebilecekken verilmediğinde temel problem kimin karar vermediğidir" der.²⁵ Mills, 1950’de ABD’deki büyük patronların yüzde elli yedisinin babasının iş adamı, yüzde on dördünün serbest meslek ve yüzde on beşinin çiftçi olmasını iktidar seçkinlerinin özelliklerini ortaya koyduğunun göstergesi olarak ele almaktadır.²⁶

İktidar seçkinlerinden ayrı olarak, kitle tanımlamasına giden Mills kitlenin özelliklerini şu şekilde tanımlamaktadır: Başkalarının söylediklerini dikkate alan çok, kendi düşünceleriyle hareket eden az ve kitle iletişim araçları vasıtasıyla yönlendirilebilmektedirler. Kitle iletişimin örgütlenme biçimi, bireylerin anında ve etkilikle yanıtta bulunabilmelerine olanak bırakmamaktadır. Kamuoyunun, bir kez oluştuktan sonra kendini realize etmesi için kamuca girişilmesi gereken eylemler, bu eylem kanallarını örgütleyen ve kontrolü altında tutan resmi makamlarca, yada iktidar çevrelerince denetlenmektedir. İktidar kurumu karşısında kitleleşmiş kamunun bağımsızlığı kalmamakta, iktidar kurumlarının ve resmi makamların görevlisi olan kimseler, kitleler üzerinde açık yada örtülü yollardan nüfuzlarını

²⁴ Turhan, ag.,g.,e., s., 42.

²⁵ Bottomore; Nisbet, A.g.e., s., 663.

²⁶ Duverger, A.g.e., s., 163.

kullanmakta olduğu, kişilerin özgür bir şekilde tartışıp kamuoyu oluşturmaları daha oluşmadan önlenmek istendiği ve önlendiği görölmektedir.²⁷

Kısaca Mills iktidar seçkinleri derken bir gurup insanın yönetiminden çok belli statüde (özellikle ekonomik, askeri, siyasi) olan bireylerin bulundukları konumları vasıtasıyla kitleler üzerindeki tahakküm çemberinden söz etmektedir.

Modern elit kuramları içinde Robert Dahl'in yaklaşımı önemli bir yer tutmaktadır. Siyaseti iktidar ilişkilerinin kalıcı ve sürekli bir bütünü olarak tanımlayan Dahl, iktidar olgusuna atfettiği aşırı derecedeki geniş alan siyasetinin belirli bir netlik içinde anlaşılmasını ve bilimsel bir durum olarak incelenmesini bir hayli zorlaştırmaktadır.²⁸Dahl "eğer iktidar devlet edimleri üzerindeki etki" deyimiyle tanımlanıyorsa biz bu iktidarı belli kararların anlaşılmasını inceleyerek, özellikle siyasal önerilerin kimlerce ortaya konduğunu ve kimlerce veto edildiğini gözleyerek saptayabiliriz demektedir.²⁹

Lukes'in aktardığına göre Dahl'in *Who Governs?*(Hükümet Kim?) Merkezi yönetimi şu şekilde açıklar:

*“...her karar için, hangilerinin sonuçta kabul edilen alternatifleri ortaya attığı, başkalarının ortaya attığı alternatiflerin reddettiğinin ve kabul edilmeyen alternatifler önerdiğinin bulunması"dır. "Daha sonra kişilerin eylemleri "başarılar"ı ve "yenilgiler"i olarak sınıflandırıldı. Toplam başarı sayısı içinde en çok başarı sayısı olan kişilerin en fazla nüfuz sahibi oldukları kabul edildi”.*³⁰

Lukes, Dahl'in incelemesinde özellikle "iktidarı 'somut kararlar' veya bu kararların verilmesiyle ilişkili olan faaliyet biçiminin tam olarak yansıtıldığı bir bölümü şeklinde ele aldığını belirtir.

Dahl modern demokrasi (*poliarşi*) tanımını demokrasi seçimlerinin üzerine özgürlükleri de ekleyerek iki biçimde tanımlar. Dahl oluşturduğu kavramı demokrasi olarak tanımlaması gerektiğini belirtir ve bunun bütün vatandaşların tercihlerine yanıt veren varsayımsal olarak belirlenmesinden ibaret olduğunu söyler. Dahl var

²⁷ Barlas Tolan, *Sosyoloji*, Adım Yayınları, Ankara, 1993, s., 92.

²⁸ Vergin, a.g.e., s., 144.

²⁹ Turhan, a.g.e.,44.

³⁰Lukes, A.g.e., s., 666.

olan modern çoğulcu demokrasileri ise poliarşi (buradan sonra; siyasal demokrasi) olarak adlandırır.³¹ Dahl'e göre, bugün, demokrasi fikri evrensel bir yaygınlık kazanmamıştır. Çoğu rejimler, demokrasi adı altında bir tür iddia ileri sürmektedirler ve böyle yapmayanlar da, çoğu kez kendi özel demokratik olmayan yöntemlerinin nihai demokrasiye giden yolda zorunlu bir aşama olduğunu vurgulamaktadırlar.³² Elit değişimi sadece elit durumunda olan kişilerin değişimi demek değildir. Kişiler değişik nedenlerle devletin üst basamaklarına tırmanabilir veya buradan inebilirler. Hastalık, yaşlılık, ölüm gibi doğal nedenlerle ya da zorunlu emeklilik ve seçimle gelenlerin yeniden seçilememeleri gibi nedenlerle, yeni elit adaylarına kapılar açılabilir. Bu tür sebepler elit değişimini açıklayamaz. Doğal nedenler, hukuki sınırlamalar, gönüllü çekilmeler ve seçimler sadece elit durumunda bulunan kişilerin değişimini açıklayabilir, her zaman elit değişimine neden olamazlar. "Elit değişimi, siyasal sistemin üst yerlerinin sadece değişik kişilerce değil, değişik türde kişilerce doldurulması demektir". Elit değişiminin toplumsal değişimle bağlantılı olması gerekmektedir.³³

Başka bir seçkinci demokrasi kuramcısı olan Joseph A. Schumpeter, seçkinlerin dolaşımında bireysel ve toplumsal etmenleri birlikte düşünmek gerektiğini savunmaktadır. Ailelerin toplumsal sınıflar arasındaki hareketinde, toplumsal tırmanmayı -şansın işleyişini bir yana bırakırsak- enerji ve ahlak bakımından bireysel tanrı vergisinin yanı sıra üst sınıfların açıklığı ve yeni etkinlik alanında girişim fırsatları gibi toplumsal koşullar da etkiler.³⁴

Vergin, Schumpeter'in modern demokrasilerde siyasetin bir meslek olduğunu ve bu mesleğin ister istemez rekabete dayandığını belirtmektedir.³⁵ Elit olmanın bu değişimsel görünümünün yıkıcı olmaması için siyasetçilerin ve bürokrasinin yüksek nitelikli olması gerektiğini ve elit kişilerin aşırı eleştiriden, tutkulu konuşmalardan, kişisel saldırıdan, şiddetten ve öngörülmez davranışlardan kaçınarak kendi

³¹Yunus Sözen, "Siyasi Rejimler: Demokrasiler ve Diğer Sistemler", iç., "*Karşılaştırmalı Siyaset*", der., Sabri Sayarı; Hasret Dikici Bilgin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s., 60.

³² Mustafa Ökmen, *Demokratik Yerinden Yönetim, Sivil Toplum ve Yerel Yönetimler*, 2008, (Erişim), <http://www.yerelsiyaset.com/pdf/mart2008/4.pdf>, s., 22.

³³ Turhan, a.g.e., s., 50-51.

³⁴ Bottomore, a.g.e., s., 58.

³⁵ Vergin, a.g.e., s., 133.

kendilerini kontrol etmeleri ve görüş farklılıklarını hoş gören bir siyasal kültür içinde olmaları gerektiğini ifade etmektedir.³⁶

Schumpeter, halk iradesinin olması gerektiği şekliyle var olmadığını, manipölasyonlar sonucu oluştuğunu ve rasyonel olmadığını ifade etmektedir. Demokratik yönetim bu anlamda siyasal karar alma süreci için oluşturulmuş bir düzenlemedir. Bu düzenlemede siyasal elitler halkın oyu için bir rekabet sürecine girmektedir ve bu oluşturulan halkın seçimi ve seçilebilme durumu ülkenin demokrasiye sahip olduğunun göstergesidir.³⁷

Schumpeter, seçmenlerin belirlediği elitlerin, sınırlı bir biçimde denetleme imkanına sahip olduklarını bunu da elitin seçilmesi için tercihte bulunmak ve tekrardan seçmemekle sınırlı olarak değerlendirir. Oysa seçimler denetimsiz olmamalıdır. Eğer, kontrol seçmenler eliyle tam olarak gerçekleşmiyorsa bunun karşı elitler aracılığı ile gerçekleşmesi gerekir. Halkın, "siyasal işbölümü"ne uymak ve topluma yön verecek olan kararların alınmasını kendi seçtiği liderlere bırakma zorunluluğu Schumpeter'e göre, demokrasiyi tanımlamak için "halk tarafından yönetim" yerine, "halk tarafından kabul edilen yönetim" demek daha doğru olur.³⁸

Schumpeter'in değerlendirmelerine benzer görüşlere sahip bir diğer çağdaş elit kuramcı Giovanni Sartori'dir. Sartori'ye göre demokratik rejimlerde yönetici elit gruplarının ve liderlerin rolünü görmezlikten gelmek, onların oynadıkları rolü kuşkuyla karşılamak ve demokrasiyle bağdaşmaz saymak gerçekçi bir tutum değildir. Aksine diyor Sartori, demokratik prensiplere inanmış, yetenekli liderlerin varlığı, sistemin başlıca güvencelerinden biridir. Zira bu nitelikte bir yönetici elit kadrosunun bulunmaması halinde kitlelerin antidemokratik karşı-elitlerin sultası altına girme tehlikesiyle karşılaşma ihtimali yüksektir.³⁹

Sartori demokrasinin kalitesinden ve istikrarından, muktedir ve muhalif seçkinleri sorumlu tutarak, halkın taleplerine duyarlılığın bir derecesi olması gerektiğini savunur.⁴⁰ Demokrasiyi açık, birbirleriyle yarışan azınlıkları sürekli

³⁶ Menderes Çınar, "Demokrasi", iç., "Siyaset", ed., Yüksel Taşkın, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s., 225.

³⁷ Sözen, a.g.e., s., 59.

³⁸ Münici Kapani, "Demokratik Teori Alanında Bazı Yeni Görüş ve Tartışmalar", iç., "Bülent N. Esen'e Armağan", A.Ü.H.F. Yayınları, Ankara, 1977, s., 205-220, s., 207.

³⁹ Kapani, A.g.e., s., 208.

⁴⁰ Çınar, A.g.e., s., 225.

olarak oluşturan ve bu azınlıkların, seçmenlerin gelecek seçimde nasıl tepki gösterecekleri tahminleri ile yönlendirilen bir sistem olarak tanımlar.⁴¹

Sartori iktidarın otoriterleşmemesi ve siyasal elit değişiminin sağlanması için özgürlük olgusunun kaybedilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. O'na göre iktidarın mutlakiyet halini almasının önüne geçmek ve tüm iktidar kaynaklarının tek elde toplanmasını önlemek için iktidarın olabildiğince merkezde toplanmasının engellenmesi gerekmektedir.⁴²

Çağdaş neo-elit'çi sosyal bilimciler arasında yer alan Raymond Aron'a göre, şimdiye kadar hiçbir toplumun halk tarafından veya bir çoğunluk tarafından yönetildiği görülmemiştir. Bütün rejimler, adları ne olursa olsun, daima bir azınlık tarafından yönetilir ve bütün rejimler bu bakımdan *oligarşik* bir yapıya sahiptir.⁴³ Azınlığın yönetiminin tüm toplumsal sistemler içinde var olduğunu ve bunu kaçınılmaz bir durum olarak değerlendiren Aron'a göre, ister modern kapitalist sistemlerde iktidarın temsilciler aracılığı ile kullanılması olsun, ister Marksist sistemde kendi içinde bütünlüğü göstermesine karşın belli bir gurubun yönetimi olsun her iki durumda da azınlık bir gurubun yönetimi söz konusudur.

Aron'a göre, siyasal olgular ekonomik olgulardan bir oranda öncelik arz etmektedir. Bu olguya Sovyet toplumunu inceleyerek ulaşmış ve iktidarın siyasal bir süreçle belirlendiğini göstermeye çalışmıştır.⁴⁴ Yöneten bir azınlık olarak seçkinleri incelemekle birlikte, seçkinlerle toplumsal sınıflar arasında bir ilişki kurmaya çalışmıştır.⁴⁵

Modern elit kuramcılarını bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, Klasik elit kuramcıları gibi toplumsal iktidarın şekillenmesinde belli bir azınlığın yönetimini kabul etmektedirler. Aynı zamanda modern seçkin teoriler demokratik sistemin işleyişi üzerinden çoğunluğun yönetime katılım durumu ile azınlık yönetimi arasında kaçınılmaz bir ilişki kurmaktadır. Başka bir ifadeyle yöneten seçkinin belirlenmesinde seçmenlerin aktif rol oynadıkları ifade edilmektedir.

⁴¹ Turhan, a.g.e., s., 34.

⁴² Giovanni Sartori, "Demokrasi Teorisine Geri Dönüş", çev., Tuncer Karamustafaoğlu; Mehmet Turhan, "*Liberal Düşünce Dergisi*", Sayı:61-62, 2011, s., 39-48, s., 45.

⁴³ Kapani, a.g.e., s., 209.

⁴⁴ Vergin, a.g.e., s., 139.

⁴⁵ Bottomore, a.g.e., s., 13.

Türkiye'de parlamenter elit dönüşümünü modern elit kurancılarının yapmış oldukları analizler çerçevesinde incelediğimizde her kuramcının elitlerin bir yönüne değinmeleri bakımından çok yönlü bir parlamenter seçkin profili ortaya çıkmaktadır. Öncelikle Mills'in siyasal seçkinleri mesleki devamlılıklar üzerinden analizi doğrultusunda büyük sermaye sahiplerinin yani dönemin sanayi kuruluşlarını ellerinde bulunduranların statüleri ile çocuklarının gelmiş olduğu statüsel durum arasındaki benzerliğin iktidar seçkinleri açısından belirleyici önemi üzerinde durmaktadır. İncelenen parlamenter seçkinlerin verilerine baktığımızda da benzer bir şekilde toplumda önemli pozisyonlarda olan kişilerin bu durumlarını hem parlamenter sistem içerisinde hem de ailesel kazanımlar bakımından sürdürüldüğü görülmektedir.

Dahl, elit değişimini tanımlarken çok farklı parametreler kullanmaktadır. Bu parametrelere baktığımızda incelenen parlamenter elitler açısından çok yakın ilişkiler bulunduğunu görmekteyiz. Elit değişimini doğal nedenler (yaşlılık, hastalık, ölüm) sonucu gerçekleşen durumun açıklayamayacağını veya zorunlu emeklilik, seçimle gelenin bir daha seçilememesi gibi nedenler elit değişimine sebep olmadığını belirten Dehl, seçkinlerin değişiminde farklı türden kişilerin değişimiyle gerçekleşen bir döngünün esas unsur olduğunu belirtmektedir. Bu anlamda incelenen parlamenter seçkinlerin yaş, cinsiyet, mezun olunan Üniversite, seçilme dönemleri bakımından tam bir elit dönüşümünü yansıtmamaktadır. Diğer taraftan meslek, yapılan iş, parti değişikliği ve doğum yeri bağlamında elitlerin Dahl'in tanımlamış olduğu dolaşımın gerçekleştiğini görmekteyiz. Yapılan işler bağlamında heterojen bir dağılımın gerçekleştiği görülmektedir.

Parlamenter sistemde dört dönem ve üzeri görev yapan seçkinlerin profilleri üzerinden bir değerlendirme yapıldığında elitler dolaşımının homojen bir görünümde olduğu söylenebilir. Sartori, liderlerin elit oluşumunda etkin konumuna değinmesiyle, özellikle Türkiye parlamentosunda vekillerin belirlenmesinde en önemli etki sahibi parti liderleri olması açısından elit değişiminin demokratik bir biçimde işlemediği söylenebilir.

Marksist terminoloji üzerinde incelemelerle elit yaklaşımının ana söylemini geliştiren Aron, siyasal olanın ekonomik olanı belirlemede öncelikli ele alınması gerektiğini belirtmektedir. Bu anlamda Türkiye'de ekonomi-siyaset ilişkisine

baktığımızda siyasal olanın ekonomik olanı çok daha görünür bir biçimde etkilediğini görmekteyiz. Diğer bir deyişle iş dünyasının Türkiye'de siyasetin gölgesinde geliştiği söylenebilir.

II. BÖLÜM: TÜRKİYE'DE SİYASAL ALAN, PARLAMENTER SEÇKİNLER VE KURAMSAL TARTIŞMALAR

Türkiye’de sınıfsal grupların ya da seçkin oluşumlarının hangi parametreler doğrultusunda biçimlendiğini anlamaya çalışan kuramcılar bu doğrultuda özellikle kendi teorik kurguları açısından inceledikleri sınıfsal yapıların en belirgin özellikleri üzerinde durmaktadırlar. Bu çerçevede öne çıkan araştırmacılardan Nilüfer Göle, Çağlar Keyder, Ayşe Buğra, Ümit Cizre ve Nur Vergin’in bu konudaki görüşleri burada ele alınacaktır.

2.1.Nilüfer Göle: Mühendisler ve İdeoloji

Türkiye’de seçkin tartışma bağlamında seçkin olma olgusunu belirli bir meslek üzerinden ele alan Nilüfer Göle, mühendislik kimliğini tartıştığı "Mühendisler ve İdeoloji" adlı çalışmasıyla elit olma durumunu farklı parametreler üzerinden değerlendirmektedir. İncelediğimiz parlamenter seçkinlerin mesleki kodları içinde mühendislerin önemli bir alan tutmaları bağlamında Göle’nin yapmış olduğu çalışmanın bizim için önemi çok daha belirginleşmektedir.

Göle, mühendislik alanının tarih sahnesinde görünürlük kazanmasını batıdaki sanayileşme ile birlikte okumakta ve Saint Simon, Taylor, Veblen, Gouldner, Marx, Frankfurt Okulu ve Gorz gibi teorisyenleri mühendislik alanı ile toplumsal gerçeklik arasında kurmuş oldukları yakın ilişkinin toplumun inşasında ve gelişimiyle paralel ilerlediğini göstermektedir.

Osmanlı’nın da Batı bilim ve tekniği karşısında ilk geri kalmışlık bilincini aşma çabası olarak ordunun modernizasyonu için Avrupa’ya mühendislik eğitimi görmek üzere öğrenci göndermesiyle mühendislik alanının ilk oluşumu başlamıştır. Göle, 1930’lu yıllarda devletçi ve milli ekonomi değerlerinin Türkiye mühendislerini ortaya çıkardığını, 1950’li yıllarda özerklik kazanmaya başlayan pazar ekonomisiyle birlikte ise sivil toplum mühendisliğinin de meslek örgütlerini kurmalarına (1954) yol açtığını belirtmektedir. Adalet Partisi’nin 1965 yılında iktidara gelmesiyle birlikte, mühendis kökenli siyasi seçkinlerin giderek parlamentoda etkinliğinin

artığını söyleyen Göle, Anavatan Partisi'nin 1983 yılında başlayan iktidarıyla birlikte bu dönemi mühendislerin siyasete damgasını vurduğu bir dönüm noktası olarak değerlendirmektedir.⁴⁶

Göle'ye göre, 1980 öncesi mühendis kökenli liderler olan Süleyman Demirel'in projeciliğe vurgusuyla ve Necmettin Erbakan'ın sanayileşme vurguları kendi kimliklerini hatırlatan ifadeler olmasına rağmen, siyasal görüşleri mühendis kimliklerine baskın çıkmıştır. Bu durum 1983 sonrası Turgut Özal ile birlikte değişmeye başlamış ve mühendislerin kendilerini çok daha özgür bir biçimde siyasi arenada ifade etmeleri ile sonuçlanmıştır. Hatta 1983 sonrası politik söylemde öne çıkan teknik adam, icraat, iş bitiricilik, yenilikçilik ve uzlaşma gibi ifadeler ideolojik söylemin önüne geçerek siyasette yumuşamayı temsil etmiştir. Göle, 1988 yılında Anavatan partili mühendislerle yaptığı mülakatlardan örnekler vererek yine mühendislerin kendilerini tanımlamaları üzerinden hukukçulardan farklarının fikir mücadelesiyle değil matematik ve mantık yoluyla çözüm arayışlarına öncelik verdiklerini söylemektedir:

‘‘Mühendislerin iktidarla ilgilenmesi, yönetime gelmelerini normal karşılamak lazım, çünkü teknoloji çağındayız. Matematik üstünlükleri var. Bir mantık silsilesi içinde düşünmeye yatkınlıkları var. Kısa zamanda çözüme gitmeye çalışırlar. Türkiye son senelere kadar hep hukukçuların egemen olduğu yönetimlerce yönetilmiştir. Onlar da bir şeyler getirmiştir ama daha yavaş bir gelişme olmuştur. Çünkü daha fazla tartışmaya açık bir ortam, çünkü daha fazla fikir mücadelesi gerektiren bir ortam doğmuştur. Mühendisleri daha çabuk karar verme yetenekleri olan kimseler olarak düşünüyorum. İş bitirici nitelikleri var. Yani bürokrasiye daha az yatkın insanlardır.’’⁴⁷

Mühendis ideolojisini yansıtan bu ifade, bir yönüyle ilkeler yerine sayılarla konuşmakta, diğer bir yönden ise bilimsel ve teknik verilerle ideoloji üstü mutabakat alanı yaratmakta olduğunu belirten Göle, Özal'ın bir televizyon programında elinde kağıt-kalem sayısal verilerle soruları cevaplamasının mühendislerin çözüme yönelik yaklaşımı olarak değerlendirmektedir.

⁴⁶ Nilüfer Göle, *Mühendisler ve İdeoloji*, Metis Yayınları, İstanbul, 2012, s., 9.

⁴⁷ A.g.e., s., 15-16.

Mühendisler toplumun elle tutulan, gözle görülen somut ihtiyaçlarını tatmin edebilirler. Yollar, köprüler, barajlar inşa edebilirler. Mühendisler ekonomi anlamda da iktisatçılardan daha iyi yetişmişlerdir. Çünkü iktisatçılar Marx ve Engels'in söylediklerine merak saldılar. Böylelikle, mühendisler iktisatçılardan daha fazla ekonomi bilir oldular.⁴⁸

Parlamenter seçkinler içinde ele aldığımız mühendis seçkinlerin oransal olarak değerlendirdiğinizde parlamento da en önemli üçüncü gurubu oluşturduklarını görmekteyiz. Bu bir anlamda toplumsal değişimde mühendislerin üstlendikleri rolün yalnız mesleki icraatın gerçekleştirilmesi ile sınırlı kalmadığını aynı zamanda siyasal-toplumsal dönüşüme öncülük etme isteğinin bir ifadesidir. Bu veri aynı zamanda Göle'nin mühendisleri bir özne olarak toplumsal yapıların içinde konumlandırmasının ve bu yapılar içinde mühendislerin öncü rollerini öne çıkarmasını da desteklemektedir.

Göle her ne kadar mühendislik kimliğinin belirleyici rolü üzerinde durmuş olsa da toplumsal değişim olgusunun mühendislik kimliğini ön plana çıkardığını savunmaktadır. Sosyolojik olarak toplumsal değişim ile mühendislik mesleği arasında karşılıklı bir etkileşim olduğu söylenebilir. Göle, Türkiye'de görünürlük kazanan ilk mühendislik hareketlerini: "Perde arkasında yönetici seçkinlerinin tarihsel hareketi ve toplumda yükselmekte olan bir tabakanın teknisyen-teknikçi seçkinlerin toplumsal hareketi olarak" nitelendirmektedir.⁴⁹

Göle, öncü devrimcilerden yenilikçi seçkinler olarak tanımladığı mühendislerin nüve halinde de olsa yeni bir modernleşme gücünü, Türkiye'de modernleşmenin yeni "rasyonel" taşıyıcısı olarak görmektedir. Bu durum bir anlamda seçkin olma olgusuna mesleki anlamda değer katmaktadır.⁵⁰

2.2.Çağlar Keyder: Türkiye'de Yeni Devlet Sınıfının İnşası

Türkiye'de siyasi elitlerle ilgili -dolaylı olarak- yapılan bir diğer çalışma ise Çağlar Keyder'in ekonomik elitlerle siyasal elitlerin ilişkilerini sınıf olgusu içinde

⁴⁸ A.g.e., s., 16.

⁴⁹ A.g.e., s., 120.

⁵⁰ A.g.e., s., 179.

yakın bir mercekten irdelediği Türkiye'de Devlet ve Sınıflar adlı çalışmadır. Göle'nin aksine Keyder konuyu devlet ile sınıflar arasındaki ilişki ekseninde ve tarihsel bir bağlamda Türkiye'nin kapitalist dünya ekonomisi ile eklemlenme süreci ile ilişkilendirerek tartışmaktadır. Keyder, Türkiye'de sınıf olgusunun içini dolduran ekonomik, dinsel, etnik ve emek bazlı birçok sınıfsal yapının gelişimini ve yaşanan kırılma noktalarını, birbiri arasına geçen ilişkileri tarihsel gelişimiyle birlikte sunmaktadır. Keyder, bu ilişkiler ağı içinde özellikle bürokratik siyasal yapı ile ekonomik elitler ilişkisinin kendi politik faaliyetlerinden çok, hakimiyet mücadelesinin bir sonucu olarak geliştiğini belirtmektedir. Burada tüm bu sınıfsal yapıların belirli bir devlet yönlendirmesi ya da baskısı sonucu şekillenen yeni bir sınıf projesini içerdiği görülmektedir.

Keyder, bu mücadeleyi belirli bir dönemle ve belirli guruplarla sınırlı tutmayarak, Osmanlının içinden geçtiği ekonomik ve toplumsal süreçle birlikte bu sürece doğrudan veya dolaylı etki eden ülkelerle, ekonomik ve siyasal süreçlerle birlikte ele almaktadır. Benzer şekilde cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte özellikle ikinci dünya savaşı sonrası küresel gelişim rüzgârının Türkiye'yi doğrudan etkilediğini ifade eden Keyder, ekonomik elitlerin siyasal elitlerle ilişkisini dışsal faktörler üzerinden bir yönlendirici gücün etkili olduğunu belirtmektedir.

Keyder Osmanlının son dönemlerinden Cumhuriyetin erken dönemine gelindiğinde Türkiye'deki ekonomik elitlerin dinsel ve etnik kompozisyonunun çeşitli mekanizmalar ile nasıl dönüştüğünü çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır:

‘Dünya Savaşı'nın başlamasından on yıl sonra Hristiyan azınlıklar Yeni Türkiye'nin toprakları olarak kalan bölgenin dışına çıkarılmışlardı. Yaklaşık 2,5 milyon Ermeni ve Rum ölmüş, ülkeden ayrılmış veya ayrılmaya mecbur edilmişti. Savaş öncesi burjuvazisinin çok büyük çoğunluğu bu rakam içindeydi. Henüz oluşmakta olan bir sınıfa hiç beklenmedik şartlar altında boyun eğdirilmişti.’⁵¹

Oluşum aşamasındaki ekonomik elitlerin bu dönemde sekteye uğramalarının bir sonucu olarak cumhuriyet döneminin ilk çeyreğinde kurulan şirketlerin yaklaşık dörtte üçünün kurucuları bürokratlardı. Ekonominin taşıyıcı unsurlarının azalmasıyla

⁵¹ Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s., 92.

oluşan boşluğun bürokrasi tarafından doldurulması, devlet ihalelerinin ve başkentteki arazi spekülasyonunda kullanılan imkânların etkisi büyüktür.⁵²

Türkiye'de siyasal sistem, belli ağırlığa sahip iş adamları hariç, burjuvazinin bütün katmanlarını belirsiz bir iktisadi ortam içinde bırakmıştır. Keyder, bu durumun gerçekleşmesinde burjuvazinin bir bütün olarak siyasi kazançlarla iktisadi belirsizliğe itildiğini ve tercihin kısıtlı demokrasi, ideolojik hegemonya ve disiplinli bir iş gücünden yana yaptığını belirtmektedir.⁵³ Yine bu duruma alternatif bir köylü veya işçi sınıfının girememe ihtimali, bu gurupların toplumsal dönüşümde ki rollerinin yeteri kadar belirginleşmemesine bağlamaktadır. Devlet politikalarının, idari biçim ve siyasi rejimin parametrelerini aralarındaki çatışmalar yoluyla tanımlayanlar, ya bürokrasi ya burjuvazi içindeki guruplar olmuştur. Yönetilen sınıfların önündeki seçenekleri, kendi politik faaliyetlerinden çok, hâkimiyet mücadelesini neticesi belirlemektedir.⁵⁴ Devlet sınıfı, kendisi için bir sınıf olarak hareket edebildiği ölçüde, hem kendi gelir tabanını hem de kendisini meşrulaştıran sistemi korumak isteyecektir.

Türkiye Cumhuriyeti bir ulus devlet olarak kuruldu. Kuruluş sürecinde özellikle burjuvazinin etnik ve dinsel kompozisyonunda meydana gelen çarpıcı değişim, gayri müslim burjuvaziden doğan boşluğu devlet destekli yeni bir milli burjuva sınıfının inşasını beraberinde getirdi. Keyder'in bürokrasi olarak tanımladığı bu yeni sınıf, yalnız bürokratik yapılanmada değil, ekonomi başta olmak üzere birçok güç etmeninin merkezi konumunu işgal etmiştir. Bu milli burjuva sınıfını inşa süreci en iyi ifadesini Gökalp'in Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak isimli çalışmasında bulmuştur. Türk olmayanı Türkleştirmek, Müslüman olmayanları veya farklı mezhepleri Sünni mezhebinde muhafaza etmek ve medeni olmayanları medenileştirme projesi, sınıfsal oluşumun arka planını oluşturmaktadır.

Kemalist hükümetin dini hayatı merkezden kontrol etmek amacı, yeni bürokratik düzenlemelerin gerekliliğini getirmiştir. Laikliğin genel kullanılan anlamı din işleri ile devlet işlerinin bir birinden ayrılması iken, bu Türkiye'de dini hayatın

⁵² A.g.e., s., 136.

⁵³ a.g.e., s., 263-264.

⁵⁴ a.g.e., s., 13.

kontrol edilmesi ve yönlendirilmesinin bürokratlarca yapılması anlamını kazanmıştır.⁵⁵

Yeni devlet sınıfının inşası her ne kadar güçlü bir yapılanma içinde gelişme gösterse de, çoğu zaman yerel sınıfsal unsurlarla çatışma içerisinde olduğu söylenebilir. Parlamento aritmetiği üzerinden değerlendirildiğinde sistemin dönüştürücü gücü sosyolojik bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır. Oluşan yeni sınıf büyük oranda yerel sınıfsal yapıları kendine benzetmektedir. Parlamente sistem içerisinde marjinal olarak varlık gösteren birçok sınıfsal oluşum belli bir gelişim safhasından sonra merkezi bir görünüm alarak kendi marjinal unsurlarını oluşturmakta ve bu sayede yeni bir kimliksel yapıya kavuşmaktadır.

Dönüşümü biçimlendirme çabası içinde olan bürokrasinin temel perspektifi ise "devleti kurtarmak" olup her şeyden önce devlete dönüktü. "Devleti kurtarmak", devletin varlık nedeni uğruna vatandaşlık haklarını, mali güç uğruna iktisadi gücü ve önderleri arkasında kenetlenme uğruna katılım ve demokrasiyi feda eden bütün gerekçelerin bir özetiydi. Bürokrasinin bu tür olağan tercihleri, burjuvazinin karşı duruşuyla karşılaşmayan bu tercih bütün halkın başlıca kaygısı haline gelerek kurumsallaşmıştır.⁵⁶ Liberalizmin acımasız bir pazar itikadı olarak bürokrasiye ters geldiğini belirten Keyder, 1980 sonrası süreçte ekonomik çıkmazın temel çıkış noktası olduğunu ifade etmektedir.

Keyder'e göre, mikro düzeyde biçimlendirilme çabası içinde olunan sınıfsal yapıların istenilen doğrultuda gitmeyerek genel anlamda makro düzeydeki dünya sistemlerinden büyük oranda etkilenmekte ve şekillenmektedir. Özellikle parlamente demokrasinin güç kazanmaya başladığı 1950 sonrası süreçte hız kazanan bu durum günümüzdeki sınıfsal yapının temel doğrultusunu göstermektedir.

2.3.Ayşe Buğra: Devlet Bürokrasisi ve İktisadi Alan

Türkiye'de siyasi elitler ile ilgili dolaylıda olsa seçkinlerin siyasal alandaki mücadelelerini anlatması bakımından Ayşe Buğra'nın ekonomik elitlerle siyasal elitlerin ilişkilerini incelediği Devlet ve İşadamları çalışması siyasal elit

⁵⁵ a.g.e., s., 152.

⁵⁶ a.g.e., s., 139.

tartışmalarına önemli katkılar sunmaktadır. Buğra, devlet ve işadamları arasındaki ilişkiden söz ederken öncelikle iş dünyasının tarihsel serüvenini ele almakta ve siyasal yapının piyasa üzerindeki etkisi ile şekillenen ekonomik seçkinlerin özellikle 1980 sonrası süreçte siyasal süreci etkilemelerini tarihsel argümanları ile sunmaktadır. Bu anlamda Türkiye'de önemli bir güç olan Koç, Sabancı, Eczacıbaşı gibi önemli ekonomik seçkinlerin monografilerinden yararlanarak çıkar, devlet ve sınıf kavramlarının siyasal yapı ile iş dünyasının ilişki ağını analiz etmeye çalışmaktadır.

Buğra'ya göre Cumhuriyet tarihi boyunca girişimci sınıfın toplumsal gücünü sınırlandıran mali bağıllık söz konusudur. Girişimci topluluğun toplumsal kökenleri de yeni girişimci sınıf bireylerinin ticari becerilerine, sermaye birikimine veya geleneksel toplumsal konuma dayanan toplumsal meşruiyet koşullarını sağlayacak nitelikte olmamıştır.⁵⁷ İş dünyası siyasal sistemin temel parametrelerini bilmiyor ve hava tahmini için bulutları gözleyen çiftçiler gibi hükümetin ileride atabileceği adımları tahmin edebilmek için sinyalleri izliyordu.⁵⁸ Bu anlamda Buğra, 1980 sonrası görece liberal bir ortamın oluşmasında bile girişimci bireylerin siyasal alanın etkisinden sıyrılammış fakat siyasi bir ağırlığın olmasına rağmen iş dünyası ile devlet ilişkisinin siyasi arenada yeni unsurlarının oluştuğunu savunmaktadır.

Buğra, Savaşkan ile birlikte hazırlamış oldukları Türkiye'de yeni kapitalizm çalışmasında iş dünyası ile devlet arasında oluşan yeni unsurları tartışmakta, ekonominin üstlenmiş olduğu yeni rolü şu şekilde anlatmaktadır:

‘‘Türkiye’de de, ekonomik değişimler, eski siyasal rejimin gözden geçirilip eleştirildiği ve mevcut devlet yapısının reformu konusunun gündeme alındığı bir konjonktürde meydana geldi. Başka bir deyişle, değişim, ekonomik politika ortamının ve ekonomik kurumların ötesine geçerek, siyasal rejimin kendisini etkiledi.’’⁵⁹

Artık devletin toplumu biçimlendiren rolünü vurgulamanın yanında, iş dünyasındaki aktörlerin farklı siyasal eylem biçimlerinin de önemi üzerinde durulmaktadır.

⁵⁷ Ayşe Buğra, *Devlet ve İşadamları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s., 82.

⁵⁸ A.g.e., s., 212.

⁵⁹ Ayşe Buğra; Osman Savaşkan, *Türkiye’de Yeni Kapitalizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s., 19.

Ekonomik elitlerin örgütsel bir gücü olarak 1971'de Türk Sanayici ve İşadamları Derneği'nin (TÜSİAD) kuruluşu ile burjuvazi siyaset karşısında örgütlü bir yapıya kavuşmuştur. İş dünyasının güç kazanmasıyla birlikte kendi içinde bütünleşmesinin yanında, kutuplaşan güçlerin özelliklerine de dikkat çeken Buğra, bu anlamda Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği'nin (MÜSİAD) oluşumunu alternatif bir gücün oluşumu olarak değerlendirmektedir.

Siyasal belirsizlikler Türkiye'sinde iş dünyasının büyümesini, işadamlarının siyasal yapı ile kurdukları bireysel ilişkilerin etkisiyle açıklayan Buğra, bunu bir yetenek olarak tanımlaması açısından ekonomik elitlere Paretocu bir yorum getirmektedir. Türkiye'de büyük işadamları camiası, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren devletin sunduğu ucuz kredi ve sanayi girdisi olanakları yardımıyla, devlet ihaleleri ve korumacı politikaların hazırladığı yatırım alanlarında gelişmiş, yani devlet eliyle yaratılmış şirketlerin yöneticilerinden oluşur. Devlet eliyle yaratılmış, devlete bağımlı bir grup olmaları bu işadamlarının uzun süre servetlerinin sosyal meşruiyet zemini konusunda çok güvenli olmamalarına, devlete bağlı ve bağımlı kalmalarına, dolayısıyla kamuoyunda fazla görünür olmamaya çalışmalarına sebep olmuştur. İşadamları uzun süre uygulanan iktisat politikalarını açık açık eleştirmekten kaçınmış, çıkarlarını meslek örgütleri aracılığıyla savunmak yerine hükümet yetkilileriyle teke tek ve yüz yüze ilişkiler temelinde savunmayı seçmişlerdir⁶⁰. Özellikle 1980 sonrası dönüşümler sırasında iş adamlarının parti siyasetine dâhil olmaları devlet-toplum ilişkilerinin yeni ve önemli bir yönünü yansıtmaktadır. Bu anlamda siyasal olan ile iş dünyası arasında çıkar siyasetinin "particiliği"ne vurgu yapılabilirliği ihtimalinin arttığı söylenebilir.⁶¹ İktisadi gelişim ile siyasal ilişki ağının yakın çerçevede çizilmiş olması bir biri içine geçen bağlantıların oluşmasına neden olmaktadır.

2.4.Ümit Cizre: Askeri Bürokrasi ve Siyasal Alan

Türkiye'de siyasal elit tartışmalarına en önemli katkıyı yapanlardan biri de Ümit Cizre'dir. Cizre, 'Muktedirlerin Siyaseti' adlı çalışmasında Ordu, Laiklik,

⁶⁰ Erişim: <http://www.spf.boun.edu.tr>. tarih: 15. 9. 2015.

⁶¹ Ayşe Buğra; Osman Savaşkan, *Türkiye'de Yeni Kapitalizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s., 37.

İslam, Etnisite gibi olguların siyasal elitlerle ilişkisini irdelemektedir. Benzer biçimde tüm bu olgusal kavramların Türkiye tarihi içindeki gelişimiyle birlikte inceleyen Cizre, merkez-çevre ilişkisi bağlamında toplumsal ilerleyişi, birbiri içine geçen etmenleri ve kutuplaşan bir siyasal sürecin analizini yapmaktadır.

Turan, siyasal parti liderlerinin oligarşik yapısını tasnif ederken Cizre, yanlış sürdürülen bir liderliğin nasıl düzeltileceği üzerine durmaktadır. Yani Cizre'ye göre, olması gereken liderlik durumu şu çerçeve içinde şekillenmelidir:

“Liderlik, siyasal parti ve temsili demokrasi kurumlarına duyulan antipati ve güvensizliği gidermek için, iki tür sıçrama gerektirir. Birincisi, Michael Sandel'in işaret ettiği gibi "yaşadığımız teori"yi, ikincisi de bu teorinin somutlaşmış görüntülerini oluşturan yasa ve pratikleri düzenlemektir.”⁶²

Diğer taraftan siyasal liderlerin bir biri üzerinden kendi konumlarını şekillendirdiklerini belirten Cizre, özellikle kendini "negatif öteki" ile ilintilendirerek tanımlama geleneğinin hâkim olduğu bir siyasal yapının oluştuğunu belirtmektedir.

Askeri elitler ile siyasal elitler arasında yaşanan gerilimin nedenini ordunun kendini siyaset üstü bir konuma yerleştirme gayretinin bir sonucu olarak değerlendiren Cizre, siyasal elitlerin de bu duruma hizmet ettiklerini savunmaktadır. Öte yandan Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) kendisini sistemin muhafızı olarak konumlandırmakta ve politik söylemleri belirleme, siyasal alanı dizayn etmeye çalışmaktadır. Bunu kendisini resmi ideoloji ile ilişkilendirerek yapmaktadır. Bu ilişkilendirme biçimi iki temel eksen üzerinde sürdürülmektedir. Burada ilk olarak, resmi ideolojinin, TSK'nin siyasal, toplumsal hatta kültürel iktidarına hizmet eden, ona meşruiyet sağlayan ilişkilendirme eksenidir. Bu eksen, TSK'nin hâkimiyetini farklı biçimlerde ifade eden "siyaset üstü", "tarafsızlık" geleneğini ve "bekçilik rolü" gibi tanımlayıcı sıfatlarla içi içe geçmiştir. Cizre tüm bu kavramsal tanımlamaları ve rolleri sorunsallaştırmadan kendi tanımlamasını "siyasal özerklik"⁶³ olarak ifade etmektedir. TSK'nin ikinci olarak ilişkilendirme eksenine baktığımızda, resmi ideolojiyi, sistemin, kurumların, aktörlerin, bireylerin kalbine, bilincine ve dokusuna

⁶² Ümit Cizre, *Muktedirlerin Siyaseti*, çev., Cahide Ekiz, İletişim Yayınları, İstanbul,, 1999, s., 27.

⁶³ Ümit Cizre, “Egemen İdeoloji ve Türk Silahlı Kuvvetleri”, iç., *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye'de Ordu*, der., Ahmet İnsel; Ali Bayramoğlu, Birikim Yayınları, İstanbul, 2004, s., 135.

işleterek yeniden üretmektedir. Askeri bürokrasi, resmi modeli, askerlik yoluyla toplumun tüm erkeklerine benimsetmeyle kalmayıp, Cumhuriyet modernleşmesinin ve batılılaşmanın kurucu, taşıyıcı ve kollayıcı ajanı sıfatıyla, toplumun en ayrıntı noktalarına kadar, yaşlı, genç, kadın tüm nüfusa toplumsallaştırma yoluyla ulaştırmaktadır.⁶⁴ Bu durum bir yandan toplumsal bütünleşme paradigması oluşturma çabası içerirken diğer yandan farklı olanı değiştirme, aynılaştırma ideolojisini de yansıtmaktadır. Bunun bir sonucu olarak Cumhuriyet'in vatandaşlık anlayışı, halkı tek tipleştirip cemaatleştirirken, bireyin aitlik anlayışını ve onun siyasal yansıması olan onur politikalarını tümüyle devre dışı bırakmaktadır.

Cizre'ye göre bu süreçte bir yandan da Kürt siyasal eliti siyasal alanda yalnızlaştırılmakta, dışlanmakta ve bu durum ise siyasal sistem açısından önemli bir zafiyet oluşturmaktadır. Türkiye'de terör sorunu çözülsün bile Kürt meselesi, Türk demokrasisinin kalitesini ve dolayısıyla ülkenin geleceğini belirleme kapasitesini koruduğu içindir ki, terör sonrası dönemde, yeni bir demokrasi formülasyonunun gerekli olduğunu ifade etmektedir.⁶⁵ Bu formülasyon aynı zamanda üst zihinsel kavrayış olarak belirlenen yeni bir düşünce yapısının bireysel onurları zedelemeyecek biçimde kapsayıcı ve birleştirici bir çerçeve ortaya koyabilmelidir. Cizre'ye göre bu çerçevenin sağlıklı bir biçimde hayata geçirilebilmesi için Türkiye üzerinde kafa yoran İslamcılara, Alevilere ve Kürtlere varoluşsal olarak ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda formüle edilen bir yapılanma sivil siyasetin çok daha muktedir bir biçim almasında hayati bir misyon taşımaktadır. Aksi takdirde toplumun temel paylaşım noktası olan kamudan yararlanma anlayışının yalnızca savaşımlardan, acılardan, cenazelerden, felaketlerden medet umma kolaylığına kaçılırsa çöküşünü sürdürür.

Askeri bürokrasinin Türkiye'de siyasal alanı önemli ölçüde daralttığını savunan Cizre özellikle kurumsal yapıların kendi sınırlarına çekilmeleri ve faaliyetlerini bu sınırlarda gerçekleştirmesi gerektiğini belirtmektedir. Böylelikle siyasal oluşumlar, en küçük yapılanmadan (bireysel yapılanma) en geniş yapılanmaya (partisel yapılanmaya) kadar siyasal olanın her kademesinde daha kendiliğinden bir sürecin gelişiminden söz edilebilir. Aksi takdirde bir biri içine geçen yapılanmaların yani askeri alan ile siyasal alanın doğru bir biçimde

⁶⁴ A.g.e., s., 136.

⁶⁵ Ümit Cizre, Muktedirlerin Siyaseti, çev., Cahide Ekiz, İletişim Yayınları, İstanbul,, 1999, s., 9.

tanımlanamaması her iki alanın da bir biri üzerinde iktidar mücadelesini daha fazla derinleştireceğini söyleyebiliriz. Bu durumun siyasal alan üzerinde 1950'li yıllardan beri ciddi tahribatlar yarattığı görülmektedir. Benzer durumların gerçekleşmesi Türkiye siyasal hayatında tarihsel bir tekerrür olayının gerçekleşmesinden daha fazla bir anlam içermeyeceği görülmelidir.

Cizre, Türkiye'de din-devlet ilişkisinin seyrinde iki hususun öne çıktığını savunmaktadır. İlki ve en önemlisi, Cumhuriyet dönemi boyunca siyasal İslam'ın rolünü ve siyasetteki yerini belirleyen halk İslam'ı değil, bizzat devletin kendisi olmuştur.⁶⁶ Bu bilinçli olarak oluşturulan bir düzenlemedir. Aksini düşünmenin gerçekliği perdeleme çabasından öteye geçmez. Özellikle çok partili yaşama geçildikten sonra, laik bürokrasi İslam'ın siyasal rolünü marjinalleştirip, yasal zeminden uzaklaştırarak bir takım düzenlemeler hayata geçirmiştir. 1946'dan 2000'li yıllara kadar devletin yönlendirici rolü kesintisiz bir biçimde devam etmiştir. İkincisi, her ne kadar seküler siyaset, siyasi söylemin parametrelerini belirleyici bir konumda olsa da İslam'la daha dinamik ve karmaşık bir stratejik ilişkiyi sürdürme gelmiştir.⁶⁷ Bu durum görünürde İslam'ın yasaklanması veya resmi kamusal alandan dışlanması anlatan bir durum içermemektedir. Aksine devlet laik duruşunu koruyarak bir taraftan din ile devlet işlerini ayrı tutmakta, diğer taraftan İslami siyaseti farklı şekillerde sisteme dâhil ederek ikili bir söylem geliştirmektedir.

Cizre, askeri bürokrasi ve siyasal alan içerisinde Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş ilkelerinin ve Türkiye'nin toplumsal-kültürel unsurlarının ne tür parametreler doğrultusunda ayrıştıklarını ve hangi doğrultuda bir araya geldiklerini var olan unsurlar üzerinden ve devam eden süreklilik doğrultusunda incelemektedir. Bir anlamda da parlamento perspektifinden tüm bu değişimlerin hangi doğrultuda değiştiğini anlamamız açısından da önem arz etmektedir.

2.5.Nur Vergin: Belirleyici Siyaset ve Elit Anlayışı

Siyasi elitleri bir bütün olarak ele alan Nur Vergin'in 'Siyaset Sosyolojisi' adlı çalışması kuramsal siyasi elit yaklaşımları ve siyasal analizler ile Türkiye'de

⁶⁶ A.g.e., s., 81.

⁶⁷ A.g.e., s., 82.

gerçekleşen siyasal süreci karşılaştırmalı olarak sunması açısından önemlidir. Vergin, bu çalışmada özellikle Marksist kuramın alt-yapının üst-yapıya önceliği yaklaşımını eleştirerek Türkiye'de siyasal alanın toplumsal olguları nasıl biçimlendirdiğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Türkiye'de 19. yüzyıldan günümüze kadar geçen sürede yaşanan önemli siyasal gelişmeleri tarihsel seyri içinde ele alan Vergin, iki önemli tarihsel olaya (Tanzimat reformları ve Cumhuriyet) dikkat çekmektedir.

*“Gerek Tanzimat, gerek Cumhuriyet, siyasetin Türkiye örneğinde belirleyici rolüne parmak basılmaktadır. Her ikisi de toplumsal ve ekonomik yapısının ivmesiyle değil, siyasal kararın sonucunda meydana gelmiş iki siyasi olaydır. Biri, bir siyasal heyetin ülkenin maruz kaldığı siyasi baskılar nedeniyle aldığı, siyasetten almak zorunda kaldığı, siyasi bir kararın neticesidir. Diğeri ise, yine bir siyasi zaruret gereği, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının siyasal eylem ve kararlarının sonucudur.”*⁶⁸

Vergin, ekonomik faktörlerin etkisini kabul etmekle birlikte söz konusu her iki siyasal-tarihsel olgunun daha çok siyasal alana ait olduğunu savunmaktadır.

Siyasetin Türkiye toplumu üzerindeki yansımalarını anlatan Vergin, demokrasiye geçildikten sonra siyasal elitin sadece yöneticiliği değil aynı zamanda yönlendiriciliğini de vurgulamaktadır:

*“Yakın zamana kadar üst rütbe askerler ve kamu yöneticilerinden oluşan iktidar eliti, toplumsal ve ekonomik gelişmenin sonucu olarak ekonomik gücün de eklenmesiyle, yani söz konusu elite büyük holding ve medya patronlarının da dahil olmasıyla, Wright Mills'in tarif ettiği iktidar üçgeni bu ülkenin de siyasal gidişatına yön vermeye başlamıştır.”*⁶⁹

Vergin, oluşan üçlü ilişkinin ABD'de olduğu gibi bir uyum sergilemediği, bunun bir sonucu olarak siyasi krizlerin yaşandığını ve yaşanan krizlerin, ekonomik ve toplumsal alanın da krize girmesine neden olduğunu vurgulamaktadır. Yaşanan siyasal krizlerin ne tür nedenlerden kaynaklandığını sorgulamaktadır. Örneğin siyasal partilerde belli kişilerin iktidar veya lider olma olasılıklarının çok sınırlı olmasına

⁶⁸ Nur Vergin, *Siyaset Sosyolojisi*, Doğan Yayınları, İstanbul, 2013, s., 137.

⁶⁹ A.g.e., s., 138.

rağmen bu tür bir edinim için yürütülen mücadelenin kişisel bir nedenle ilintilendirerek açıklamak mümkün olup olmadığı tarzında soruları Aron'un '*çok faktörlü*' kavramıyla açıklamaktadır. Aron, siyasal olanın ekonomik olandan önceliğini kabul etse de siyasetin kesin ve mekanik bir belirleyici olduğu argümanını da desteklememiştir. Ona göre toplumun dinamiğini ister siyasal, ister kültürel isterse ekonomik olsun tek bir faktörle açıklamak doğru değildir. Bu yaklaşım tarzının Türkiye siyasal hayatında da belirleyici bir argüman olarak ele alan Vergin, hem yaşanan siyasal ayrışmaların hem de Mills'in iktidar seçkinleri üçgeninde tanımladığı toplumsal elit dinamiklerinin Türkiye koşullarında çatışma hallerini çok faktörlük kavramıyla farklı nedenselliklerden kaynaklandığı tezi üzerinde daha yoğun bir biçimde durmaktadır.

Türkiye ekonomide 1980 sonrası dönemde yaşanan dönüşümün diğer alanlara da yansıyan önemli sonuçları olmuştur. Bu dönemde Cumhuriyet tarihi boyunca görülmemiş bir ekonomik elit karşıtlığını⁷⁰ meydana gelmiştir. Yani seksenlere kadar devlet destekli gelişen bir iktisadi alandan ayrı sivil ve devlet ideolojisinden farklı bir ekonomi çevresinin oluşumunu meydana çıkmıştır. Bu bir anlamda Kemalist ideoloji dışında farklı parametreleri baz alan bir sermaye oluşumunun görünür kılmıştır. 1980 sonrası dönemde ekonomideki en önemli gelişmelerden biri de daha muhafazakar-İslamcı bir sermaye sınıfının ortaya çıkmasıdır. Vergin'e göre, bu durum gelişen Türkiye burjuvasının büyük bir kısmının kendisini devletin himayesine muhtaç hissetmiyor olmasının ve siyasal iktidara tek başına ve desteksiz olarak sahip olma gücünün kendisinde görmeye başlamasının bir sonucu olarak görmelerindendir.⁷¹ Diğer taraftan Cumhuriyetin ideolojik hukuksal yapısının kırılmasına dönük ve daha demokratik bir anayasa yapımının da temel sağlayıcı unsurlarının bu ekonomik sınıfın özgüveni doğrultusunda gelişeceği ve serbest piyasa oluşturma çabalarının liberal düşünce ekseninde tezahür edeceği öngörülmektedir. Vergin bütün bunları söylerken aynı zamanda devletten bağımsız olarak gelişen ekonomi çevrelerinin gücünü ortaya koyacak zeminin henüz oluşmadığını da ifade etmektedir.

Türkiye de farklı ekonomik gelişmelerden bahsettiğimizde aslında bu farklılığı destekleyen siyasal, kültürel kodların varlığından da söz etmiş oluruz. Bu

⁷⁰ Ekonomik elit karşıtlığı, kavramı bir düşüncedeki zıtlığın bir fiil olmasından değil sosyolojik temellerin zıtlığından kaynaklanan bir durumu anlatmaktadır. Bu kavram Kemalist bir ideoloji temellendirilmesi dışında gelişen ekonomik elit çevreleri anlatmaktadır.

⁷¹ Nur Vergin, *Din, Toplum ve Siyasal Sistem*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2000, s.,237.

anlamda özellikle din-devlet ilişkisi Türkiye şartlarında çok daha önem arz ederek ortaya çıkmaktadır. Belli olgusal kırılmalarda veya karşı karşıya gelme durumunda Vergin çoklu faktörlerin etkisini ele alsa da ağırlıklı olarak din-devlet karşılaştırmasını öne çıkarmaktadır. Kavramsal olarak laiklik anlayışının bir olgu olarak yanlış biçimlendirildiğini belirten Vergin, özgürlük anlayışının geliştirilmesinde kullanılan bir araç olduğu ve bu doğrultuda değerlendirilmesi gerekliliği üzerinde durmaktadır. Benzer biçimde din anlayışının da Türkiye şartlarında Diyanet İşleri Başkanlığı (DİP) adı altında yalnızca tek mezhep anlayışı çerçevesinde dinin bütünleştirici işlevinden çok ayrıştırıcı-çatıştırıcı bir unsur olarak kullanılmıştır. Bu anlamda her iki olgunun gerçek anlamlarıyla yeniden formüle edilmesi gerekmektedir. Bu sayede siyasal, toplumsal uzlaşmanın gerçekleşmesi mümkün olmaktadır.

III. BÖLÜM: 1980 SONRASI TÜRKİYE TOPLUMUNUN DÖNÜŞÜMÜ VE SİYASAL ALAN

Parlamente seçkin olma olgusu farklı ölçüm araçları kullanılarak değerlendirilmektedir. En bilinen ve çokça kullanılan yöntemlerden biri klasik elit teorisyenlerinin kullanmış olduğu yöntemdir. Burada klasik kuramcılar kişinin kendi özelliklerinden yola çıkarak elde ettikleri verilerden bir değerlendirme ölçeği oluşturmaktadır. Benzer biçimde bu bölümde ele aldığımız başlıklar elitlerin kendi özelliklerinden çok çevresel etkilerin parlamente seçkin olmadaki önemini ortaya koymaktadır. Bu çevresel etkileri kısaca siyasal, hukuki, ekonomik ve kültürel unsurların değişimi üzerinden tanımlayabiliriz.

Türkiye toplumunun seksen sonrası sürecini incelediğimizde siyasal elit değişim hızının arttığını görmekteyiz. Bu durumu etkileyen en önemli unsur askeri darbenin gerçekleşmiş olmasıdır. Askeri sistem güç unsurunu elinde bulundurmasından dolayı ve özellikle Türkiye’de bu unsurun kullanılmasından kaynaklı askeri elitlerin siyasal, ekonomik, hukuki ve sivil alan üzerindeki hâkimiyet alanları artmıştır.

1980 askeri darbesiyle birlikte Türkiye toplumu bir bütün olarak değişim içine girmiştir. Bu nedenle siyasal elit kompozisyonunda askeri müdahalenin izlerini görmek mümkündür. Siyasal seçkin oluşumuna yön veren askeri müdahale hukuk sistemi üzerinde de önemli değişikliğe neden olmuştur. 1982 anayasası, bugün bile halen yürürlükte olan anayasa, askeri darbenin en toplumu en çok etkileyen önemli düzenlemelerinden biridir. Yine bu dönemde hukuk sisteminde olduğu gibi ekonomi politikalarında da köklü değişimler meydana gelmiştir. Neo-liberal ekonomik düzene geçilmiştir. Uygulamaya konulan bu yeni iktisadi yaklaşım toplumu ekonomik krizlere sokmuş ve oluşan bu olumsuz durumdan siyasal elitler de etkilenmiştir. Siyasal seçkinlerin dönüşümü toplumsal kriz dönemlerinde daha belirgin biçimde gerçekleştiği göz önüne alındığında 1980 sonrası dönemin önemi daha çok anlaşılacaktır. Bu süreçte toplumsal yaşam biçimlerinin de değiştiğini görmekteyiz. Toplumsal ilginin farklı yönleri kaymasıyla ortaya çıkan yeni kültürel yapının siyasal talepleri de değişime uğramıştır. Etnik, dinsel ve cinsel kimliklerin çok daha

görünür bir biçimde sergilenmesiyle birlikte siyasal söylemin yönü de değişime uğramıştır.

3.1.Askeri Darbe ve Siyasal Bir Aktör Olarak Askeri Bürokrasi

Türkiye'nin siyasal-toplumsal tarihi incelendiğinde, askeriye'nin siyasal alan üzerindeki etkisinin belli bir dönemle sınırlandırılmayacak kadar uzun bir tarihsel geçmişe sahip olduğu görülmektedir. Osmanlı'nın son yüz yılında hayata geçirilen reformlar ile temelleri atılan bu etki Cumhuriyetin kurulmasından sonra da devam etmiştir. Öte yandan sadece askeri bürokrasinin değil aynı zamanda başka aktörlerin de parlamenter siyasal sisteme dışarıdan çeşitli müdahalelerde bulunduğunu görüyoruz. Örneğin geç Osmanlı'da meşrutiyetin ilanından kısa bir süre sonra sultan parlamentoyu fes etmiş, parlamenter meşrutî sistem uzun bir aradan sonra ancak 1908 yılında hayata geçirilebilmiştir.

1908'de sultan Abdülhamit tahtan indirilip II. Meşrutiyetin ilan edilmesi asker kökenli üyelerin ağırlıkta olduğu ittihat-terakkinin öncülüğünde gerçekleşmiştir. Bu müdahale meşrutiyetini devleti koruma ve imparatorluğu kurtarma iddiasından almaktaydı. Esasen Mardin'in de vurguladığı üzere Jön Türklerin ittihat-terakki sloganı Osmanlıların eski "Din ve Devleti" koruma sloganının cilalanıp parlatılmış biçimiydi.⁷² Bürokrasinin devleti koruma iddiası temelinde şekillenen müdahaleleri cumhuriyetin ilanından sonra da devam etmiştir. Cumhuriyetin erken döneminde hayata geçirilen bir dizi reformlar ile Osmanlı'dan kopuş hedeflenmiş olsa da devleti korumayı merkezine alan siyaset anlayışı büyük oranda varlığını sürdürmüştür. Bu itibarla geç Osmanlı ile erken Cumhuriyet arasında güçlü bir benzerlik ve tarihsel süreklilikten bahsedilebilir.

Bilindiği üzere bağımsızlık savaşının kazanılmasında öncü rol oynayan askeri elitler daha sonra cumhuriyetin kurulmasında aktif rol almışlardır. Gücünü büyük oranda askeri başarılarından alan bu seçkinler siyasal sistemin niteliğinin belirlenmesinde etkili olmuşlardır. Bu durum askeri bürokrasinin cumhuriyet tarihi boyunca uzun bir süre siyasal alan üzerinde vesayet kurmasının da nedenidir. 1960 ve 1980 askeri darbeleri ve 1971 askeri muhtırası sadece siyasal alana müdahale

⁷² Şerif Mardin, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.,59.

etmekle yetinmemiş aynı zamanda toplumsal yaşamın diğer birçok alanını da tanzim etmeye çalışmıştır.

Toplumsal değişim açısından askeri sistemin Türkiye'deki etkinlik alanını incelediğimizde kurumsal olarak askeriye'nin konumlandığı yerden çok daha fazla bir alanı etkilediğini görmekteyiz. Askeri yapılanmanın çatı kurumu olan genelkurmayın geçirdiği değişime bakıldığında üç aşamalı bir değişim karşımıza çıkmaktadır. 1924 yılında Başbakan'a bağlanmış, 1949 yılında Milli Savunma Bakanlığı'nın maiyetine verilmiş; 1961 Anayasası'yla ise tekrar Başbakan'ın denetimine girmiştir. Genelkurmay Başkanı'nın atanma şekli ve görevleri, onu Savunma Bakanı'ndan da, diğer seçilmiş bakanlardan da daha üstün bir konuma getirmektedir. Genelkurmay Başkanı, Bakanlar Kurulu'nun aday göstermesi üzerine, Kara Kuvvetleri komutanlığı yapmış generaller arasından Cumhurbaşkanı tarafından seçilmektedir.⁷³ 1982 Anayasa'sında savaş zamanı Genelkurmay Başkanı Başkomutanlık görevini Cumhurbaşkanı namına üstlenmektedir.

Türkiye'de, askeri bütçe ve harcamalar en kapsamlı bütçe olmasına rağmen sorgulama ve denetleme açısından basında pek nadir tartışılmaktadır. Silah üretimi ve alımından sosyal tesislerin inşasına kadar çok önemli bütçeler söz konusu olmasına rağmen herhangi bir sorgulamaya gidilmemesi aynı zamanda askeri sistemin toplum üzerinde ki etkisinin farklı bir yansımasıdır. Bu yaklaşım biçimi askeri elitlerin özerk bir görünüm kazanmasına neden olmaktadır. Günümüzde askeri vesayeti yıkmak üzere çeşitli düzenlemeler yapılmış olsa da askeri bürokrasi siyasal-toplumsal yaşamda önemini korumaya devam etmektedir.

Askeri vesayet anlayışı çok partili sisteme geçildikten sonra da varlığını sürdürmüştür. Demokrat parti iktidarına son verilmesiyle başlayan askeri müdahaleler post-modern darbe olarak anılan 28 Şubat 1997 tarihli darbeye ve 2007 Nisan e-muhtırasına kadar devam etmiştir. Özellikle 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile Asker, toplumun tüm alanlarını denetim altına alarak yeni bir toplum oluşturma çabası içerisinde olmuştur. Darbelerin toplumun farklı kesimlerinden destek gördüğü de olmuştur. Örneğin 1960'taki darbeye Cumhuriyet Halk Partisinin (CHP) destek

⁷³ Ümit Cizre, a.g.e., s., 72.

verirken, 1971 ve 1980 müdahalelerine verilen destek daha ziyade teknokratlar ve bazı politikacılar ile sınırlı kalmıştır.⁷⁴

12 Eylül darbesiyle birlikte, parlamenter sisteme son verilmiş, siyasi partiler kapatılmış, milletvekillerinin dokunulmazlıkları kaldırılmıştır. Aynı zamanda sendikal örgütlenme ve faaliyetler yasaklanmış, binlerce insan yargılanmış ve bu yargılamalarda büyük oranda insan hakları ihlali yaşanmıştır. 1982 Anayasasıyla empoze edilen yeni rejim de bu devlet şiddetini 'aşırı merkeziyetçilik, kimlik inkârcılığı ve otorite suiistimali olanakları' olarak içselleştirdi.⁷⁵ Diğer taraftan toplumun kendi içinde geliştirdiği şiddete vurgu yapan Mardin'e göre, 1960'lardan itibaren Türk toplumundaki şiddet olaylarının daha fazla arttığı, toplumun daha fazla kavgacı (birbiriyle ihtilaflı) hale gelerek daha fazla silahlandığını ve şiddete başvurmanın daha fazla yaygınlaştığını belirtmektedir. Çatışmaların öncelikle siyasal sorunlar ve siyasal parti çekişmelerinin bir yansıması olarak görünürlük kazandığını ve özellikle üniversite öğrencileri içinde belirginleştiğini ifade eden Mardin, rutin yaşam içindeki ihtilafların ortak çıkarlar dahilinde törpülendiğini fakat öğrenci gruplarının kendi içinde oluşturdukları bağlardan dolayı çok daha katı bir tutum içinde olduklarını belirtmektedir.⁷⁶ Şiddetin de 1960 sonrası dönemde yoğunlaşmasını, toplumsal grupların şiddete daha dönük bir toplumsal sarmal içine girmeleriyle açıklayan Mardin aslında bir anlamda bu söylemiyle darbe oluşumuna zemin oluşturan zihinsel yapıya paralel bir açıklama getirmektedir. Türkiye tarihine bir bütün olarak baktığımızda, şiddet olgusunun topluma sirayet ettiğini görebiliriz. Özellikle 1950'den sonra devlet, siyasal alandaki katı ve sert yapısından (yani güç ve baskı unsurunu toplum üzerinde yoğun bir biçimde hissettirmesinden) biraz olsun uzaklaşmasıyla toplumsal şiddet daha fazla görünür olmuştur. Bu durum '6-7 Eylül olayları'⁷⁷ ile çok daha net bir olgu olarak karşımızda durmaktadır.

⁷⁴ Ümit Cizre, *Muktedirlerin Siyaseti*, çev., Cahide Ekiz, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s., 63.

⁷⁵ Ahmet İnsel, "Otoritarizm ve Şiddet: İblisleri Karşısında Türkiye", iç., *Şiddet, Siyaset ve Medenilik*, der., Marie-Claire Caloz-Tschopp, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s., 42.

⁷⁶ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s., 252.

⁷⁷ 6-7 Eylül Olayları 1955 yılında "Atatürk'ün Selanik'te doğduğu eve bomba atıldı" şeklindeki yalan haberle başlayan olaylar. Olayları düzenleyenlerin kimsenin öldürülmemesi yönündeki telkinlerine rağmen 6 Eylül akşamı başlayan ve sabaha kadar devam eden olaylarda Rumlara ait iş yerleri yakıp yıkma şeklinde gelişmiş, sonrada Ermeni ve Rum sakinlerinin mal ve mülklerinin yamalanması şeklini almıştır. Polisin müdahalesizliği dikkat çekicidir ve olay sonucu 5622 konut yağmalanmıştır (Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev., Yasemin Saner, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s., 336.). Mardin 6-7 Eylül olayının sosyolojik izahını yeniçerilerin İstanbul'da gerçekleştirdikleri eylemlerde aramak gerektiğini söylemek aslında şiddetin o günün

Askeri darbenin en güçlü gerekçelerinden biri de yükselen şiddetti. Öte yandan askeri darbenin idaresindeki uygulamalar meşru şiddete ilişkin çarpıcı bir tablo sunmaktadır. Darbe sonrası toplam yüz yirmi iki binden fazla insan tutuklandı, on beş günü bulan tutuklamalar ve işkencelerin en yoğun olarak gerçekleştiği bir dönem oldu. İnsan Hakları Derneği'ne (İHD) göre, askeri yönetim döneminde dört yüz dolayında kurşunlu ölümün yüz yetmiş birinin işkenceden kaynaklandığı kanıtlanmıştır. Resmi açıklamalara göre 12 Eylül'le beraber sıkıyönetim askeri mahkemelerinde iki yüz on bin dava açıldı. Bu davalardan yetmiş bir bini Türk Ceza Yasası'nın 141 ve 142. maddelerinden, on dört bini de 163. maddeden olmak üzere sadece düşüncelerinden dolayı yargılananların sayısı seksen beş bindir. Kenan Evrenin "asmayalım da besleyelim mi" sözünü doğrular biçimde, 25 Ekim 1984 tarihine kadar, çoğunluğu siyasal suçlu olmak üzere elli kişinin ölüm cezası infaz edildi. 12 Eylül döneminde bir milyon altı yüz seksen üç bin kişi fişlendi, üç yüz kırk sekiz bin kişiye pasaport sınırlaması getirildi. 1402 sayılı sıkıyönetim yasasının 2. maddesine göre sıkıyönetim komutanlarınca on beş bine yakın kamu görevlisi işlerinden atıldı.⁷⁸ Kamu görevlilerinin işlerine son verilmesi demek, işten çıkarılanların herhangi bir hak talebinin de önünü kapatması anlamını taşımaktaydı. Buna ek olarak binlerce kamu çalışanı da istifalarını vererek çalışma haklarına kendileri son vermiştir.

Bazı yorumcular 12 Eylül darbesinin sosyolojik zeminin hazırlandığı ve darbeci askerlerin kendilerini bu anlamda kabul edilebilir bir ortamda darbeyi gerçekleştirdiklerini savunmaktadır. İstenen restorasyon değil, radikal yenilikti. Bu yüzden de cumhuriyetçi elite fazla görev düşmedi; teknokratik yönetim ve hukuki-kuramsal alanlarda kökten değişiklikler gündeme geldi. Yoğun bir yasama faaliyetiyle, 60 yıllık bürokratik ve popülist mirasın idari sistemi kısa bir sürede tasfiye edilmiştir.⁷⁹ Aydınlar Ocağı'nın geliştirdiği Türk İslam sentezinden istifade eden askeri kadro, yeni anayasayı hazırlanma sürecinden başlayarak, yine bu anayasada kullanılması öngörülen Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun

koşularının bir ürünü olmadığını tarihin farklı dönemlerinde belirginleşen bir yönünü de ifade etmektedir (Şerif Mardin, *Siyasal ve Sosyal Bilimler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s., 161.). Özel Harp Dairesi eski başkanlarından ve Milli Güvenlik Kurulu eski Genel Sekreteri, emekli orgeneral Sabri Yirmibeşoğlu 9 Haziran 1991 tarihli *Tempo* dergisinde bu olayı şöyle açıklıyor: "6-7 Eylül 1955'te gerçekleşen saldırılar Özel Harp Dairesinin işiydi ve muhteşem bir örgütlemeydi, amacına ulaştı." (İsmail Beşikçi, *Cezaevinden Yazılar*, İ.B.V. Yayınları, İstanbul, 2014, s., 228.

⁷⁸ Suavi Aydın; Yüksel Taşkın, *1960'an Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s., 331.

⁷⁹ Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s., 262.

(AKDTYK) oluşturulmasına, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) ve Yüksel Öğretim Kurumu (YÖK) kadrolarının belirlenmesine kadar pek çok alanda radikal değişimlere gidilmiştir.⁸⁰

Öte yandan 12 Eylül'ün generallerin çok bilinçli bir tercihi olmadığını savunan Murat Belge, onların "düşünce dünyası" ile kendilerinden önce ve sonra aynı mevkide bulunanlardan daha ciddi, bilinçli, bilgili bir ilişki içerisinde olmadıklarını, aynı zamanda içgüdüsel bir muhafazakârlığın bu toplumda benimseyeceği sloganları benimsemenin ötesinde bir "düşünme" çabası içinde olmadıklarını ifade eder⁸¹. Darbe zihniyetini ilerici veya gerici olarak değerlendirmenin çok doğru olmadığını belirtmektedir. 1960 Darbesi gerçekleştirenlerin zihniyetinin seksenlerde çok değişmediği görülmekle birlikte 1960'ta darbeyi alkışlayan siyasal çevrelerin 1980'de bu tutumlarından önemli ölçüde vazgeçtikleri görülmüştür. Bugünden baktığımızda ise Türkiye'de darbe zihniyeti aynı zamanda kendilerine inanan bir toplumsal taban oluşturmuştur. Diğer bir ifade ile toplumun önemli bir kesimi toplumsal dönüşümün demokratik yollardan gerçekleşebileceğine inanmamaktadır. Hatta bu ön kabullerle akademik çevre içinde de önemli derecede savunulduğunu görmekteyiz.

Türkiye'de askeri olgunun aşırı yüceltilmesi ve toplumsal bir karşılık bulması askeri elitin kendi eylemsellik alanı dışında faaliyetlerde bulunma durumunu meşrulaştırmasının en önemli nedenlerinden biri olmaktadır. Bilimsel bir yöntem kullanılmadan askerin müdahaleci konumunu bazı akademisyenler şu şekilde anlatmaktadır:

*“Yaşanan toplumsal ve siyasal gelişmenin bir ürünü ve geçmişte yaşanan deneyimden çıkarılan derslerin bir sonucu olarak, günümüz Türk askeri elitleri, siyasete müdahale ederken oldukça hassas davranmaktadırlar. Özellikle demokratik değerlere ve demokratik sisteme zarar verebilecek durumlarda çok daha fazla özen göstermektedirler.”*⁸²

Yukarıdaki ifadeler bilimsel temelden yoksun ve kişisel sempatinin ürünüdür. Askeri elitin siyasi alana müdahalesinde hassas davrandığı iddiası kendi içinde

⁸⁰ Aydın; Taşkın, a.g.e., s., 342.

⁸¹ Murat Belge, “Türkiye'de Siyasi Düşüncenin Ana Çizgileri”, İç., “**Modern Türkiye'de Dönemler ve Zihniyetler**”, Ed., Tanıl Bora; Murat Gültekingil, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cild:9, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.a., 39-62, s., 56.

⁸² Ali Arslan, **Elit Sosyolojisi**, Phoenix Yayınları, Ankara, 2007, s., 106.

çelişkili olmanın yanı sıra tarihsel gerçeklikle de çelişmektedir. Başbakanı idam etmenin, siyasi partileri kapatmanın, her türlü örgütlenmeyi yasaklamanın ne tür bir hassasiyetin ürünü olduğunu sorabiliriz. Diğer bir ifade ile demokrasiye tamamen zıt uygulamalar nasıl demokrasi savunusu olarak değerlendirilebilir. Demokratik sistem ancak hukuk çerçevesinde ve demokrasiye uygun yöntemler ile korunup geliştirilebilir.

3.2.Anayasal Değişim ve Toplumsal Yansımaları

Anayasal değişim sürecine bakmadan önce anayasayı tanımlamak gerekmektedir. Anayasanın birçok tanımı yapılmış olsa da en kısa ve öz biçimde; bir devletin yönetim biçimini belirten, yasama, yürütme, yargılama güçlerinin nasıl kullanılacağını gösteren, yurttaşlarının kamu haklarını bildiren temel yasa olarak tanımlanabilir.

Toplumların tarihsel gelişimine baktığımızda, toplumsal koşullarla birlikte hukuksal düzenlemelerinde değiştiğini, geliştiğini görürüz. Anayasal düzenlerin hakim olduğu modern toplumlar açısından düşündüğümüzde günümüze kadar ciddi hukuksal gelişmeler olmuştur. Modern insan, zihinsel olarak kendini bu hukuksal ilerleme ölçeğinde düşünse de belli dönemlerde gelişimin tersine gitmekte yada gelişimi sekteye uğratan dönemler olmaktadır. Türkiye açısından bu durum askeri müdahalelerle gerçekleşmiştir. 1982 Anayasası bunun iyi bir örneğidir.

1980’de ülke yönetimini ele alan askeri cunta, siyasal yaşamın yeniden inşasında daha önce 1960-1961’de kullanılan usulleri izledi. Yüz altmış üyeli bir Danışma Meclisi, ilk kez 23 ekim 1981’de toplandı. Bu meclisin üyelerinden kırkı doğrudan, yüz yirmisi ise ordunun atadığı valilerce aday gösterilmek suretiyle, Milli Güvenlik Konseyi(MGK) tarafından atanmıştı. Danışma Meclisi Profesör Orhan Aldıkaçtı’nın başkanı olduğu on beş üyeli bir Anayasa Komisyonu seçti, bu komisyon 17 Temmuz 1982’de yeni Anayasanın ilk taslağını hazırladı.⁸³ Ordu 1960-1961’de kullanılan yöntemlere benzer bir yol izlese de, ortaya çıkan metin 1961 Anayasasına göre daha devletçi ve bireysel özgürlükleri kısıtlayan bir anayasadır.

⁸³ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev., Yasemin Saner, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s., 405.

İktidar, yürütmenin elinde toplanmış ve cumhurbaşkanıyla Milli Güvenlik Kurulu'nun yetkileri artırılmıştır. Ayrıca basın özgürlüğü, sendika özgürlüğü ve kişi hak ve özgürlükleri sınırlandırılmıştır. Temel hak ve özgürlükler Anayasaya dahildi, ancak bunların, ulusal çıkarlar, kamu düzeni, ulusal güvenlik, Cumhuriyet düzeninin tehlikede olması ve kamu sağlığı gerekçesiyle iptal edilebileceği, askıya alınabileceği ya da sınırlandırılabilceği ifade edilmekteydi.

1982 Anayasası halkoyuna, sıkıyönetim/olağanüstü hal koşullarında sunuldu. "Anayasaya Hayır!" yönünde yapılacak propagandalara izin verilmezken Konsey Başkanı Kenan Evren, yurt gezileri yaparak anayasaya evet oyu verilmesi için tehditkar bir kampanya yürüttü. Sonuçta askeri yönetim tarafından hazırlanmış olan anayasayı yüzde doksan iki ile kabul edildi. Bazı araştırmacıların Türkiye'nin en antidemokratik ve gerici anayasası olarak tanımladığı bu anayasa günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.⁸⁴ Evet, bir dayatma ama her nasılsa bir türlü üzerimizden atamadığımız bir biçimde bize enjekte edilmiştir. Bununla birlikte geçen süre zarfında birçok maddesi değiştirilmiştir.

1982 Anayasasının kazuistik yapısı, yasama organı olan parlamentonun yapısında değişime de neden olmuştur. TBMM'nin üye sayısı ilk olarak dört yüz olarak belirlenmiş fakat daha sonra 1987'de yapılan değişiklikle dört yüz elliye, 1995'te yapılan değişiklikle ise beş yüz elliye çıkarılmıştır. 1982 Anayasasıyla Cumhuriyet Senatosu, tabi üyelik ve kontenjan üyelikler kaldırılmış ve tekrardan tek meclisli bir sistem oluşturulmuştur. Özellikle Türkiye'nin en ayrıntılı anayasası olması açısından bakıldığında hukuk kökenli parlamenterlere duyulan ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır.

3.3.Neo-Liberalizmin Yükselişi

Türkiye'nin ekonomik gelişimi incelendiğinde, özellikle 1950'de DP döneminin ilk yıllarında hızlı bir ekonomik serbestleşme gerçekleşmiş olsa da kısa sürede bu yeni sürecin sıkışmasıyla birlikte yeni alternatifler aranmıştır. Bu doğrultuda 1960'da kurulan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ile ekonomik çalışmalara bir düzenleme getirilerek daha planlı ve merkeziyetçi bir ekonomik

⁸⁴ Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, İmge Yayınları, Ankara, 2013, s., 270-271.

program uygulanmaya çalışılmıştır. Fakat gerek ulusal ekonomik koşullar gerek batıdaki eğilimlerin de etkisiyle 1980 sonrasında serbest piyasa düzenine geçilmiştir. Buğra, 1960-1980 arası devlet-özel kesim ilişkilerinin niteliğinin önemli bir kopuşa neden olduğunu ve bu durumun da devletin tutumundan kaynaklandığını belirtmektedir.⁸⁵ Keyder ise yaşanan sorunu, sanayi burjuvazisinin ideolojik hâkimiyet kuramamasına rağmen, devlete hâkimiyetinden kaynaklanan gerilimin, 1960-1980 dönemindeki bütün ideolojik ve siyasi mücadelelerin temelinde yer aldığını söyler.⁸⁶ Burada asıl dikkate alınması gereken nokta siyasi elitlerin, ekonomik elitler ürerinde bir hâkimiyet alanı oluşturarak, kendi iktidar zeminini genişletme çabasının olmasıdır.

Amerikan dış politikası gereği uyguladığı destek programı sayesinde ekonomi -İran Devrimi sonrasında düzelme belirtileri gösterdi. Demirel azınlık hükümeti, ekonomik danışman olarak atanan Turgut Özal önderliğinde Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) programını uyguladı. Özal, 24 Ocak 1980'de uygulamaya soktuğu ekonomik programa siyasetin engel olduğunu düşünen bir teknokrattı. Bu anlamda Özal ekonominin gelişebilmesi için Türk lirasını yaklaşık yüzde elli oranında devalüe etti ve -petrol ve petrol ürünleri, çimento, şeker, kâğıt, kömür, sigara ve alkollü içkiler dâhil- neredeyse tüm ürünlerin fiyatları tüketimi azaltmak amacıyla hızla arttırdı. Özal uygulamanın başarısı için generallerden partilere yönelik uygulanan politikanın beş yıl süreyle askıya alınmasını istedi. İşte 12 Eylül 1980 askerî darbesi ona tam da bunu sağladı.⁸⁷ 1979'da 2,3 milyar dolar olan ihracat rakamları, 1988'de 11,7 milyar dolara yükseldi. Bu 'mucize'nin bir sebebi, savaşan taraflardan her ikisinin de Türk mallarına ilgi gösterdiği 1980-1988 arasında süren İran-İrak Savaş'ıydı ve bir süre için Türkiye'nin Ortadoğu'ya olan ihracatı ana pazarı olan Avrupa'ya ihracatını geçti.⁸⁸ Bu gelişmelerle birlikte ekonomi elitlerinin yükselişleri hızlandı ve siyasi alanda daha fazla görünürlük kazanmalarına neden oldu. Diğer bir ifadeyle 1980 öncesi siyasi elitlerin ekonomik elitler üzerindeki etkisi belirleyici durumda iken, bu dönemde karşılıklı bir eşitlik oluşmaya başladı.

IMF, Dünya Bankası ve Ekonomik Kalkınma İşbirliği Örgütü (OECD)'nin temsil ettiği uluslar arası iş dünyası ve mali çevreler, Türkiye'ye yeniden güvenmeye

⁸⁵ Ayşe Buğra, *Devlet ve İş Adamları*, çev., Fikret Adaman, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s., 192.

⁸⁶ Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s., 182.

⁸⁷ Ahmad, a.g.e., s., 184.

⁸⁸ A.g.e., s., 99.

başladı ve 1980 öncesi verilmeyen krediler yeniden sağlanabildi. Bunun sonucunda, 1980'de yaklaşık on dört milyar dolar olan borç, 1989'da kırk milyar dolara, 1994'te ise yetmiş milyar dolara çıktı.

1980 sonrası ekonomide yaşanan bu gelişmelerin seçim sonuçlarına da yansıdığını görmekteyiz. Özellikle Özal'ın kurmuş olduğu Anavatan Partisi (ANAP) yeni bir parti olmasına rağmen 1983 ve 1987 seçimlerinde çok önemli bir başarı göstererek iktidar oldu. Özal'ın öncülüğünde gerçekleşen bu ekonomik değişim modeli, toplum nezdinde kabul edildiğinin göstergesi olması açısından da önemlidir. Fakat bu yargı seçim sonuçları açısından değerlendirildiğinde bu şekilde algılanması normal görünmekle birlikte topluma yansıyan ekonomik durumun çok da iç açıcı olmadığı söylenebilir. Bir anda geçilen liberal sistem birçok ekonomik ve hukuki boşluğun oluşmasını beraberinde getirdi. Bu boşlukları kullanarak oluşan faiz ekonomisi, 'bankerlik' olarak tanımlanacak yeni bir sorun oluşturmaktaydı. ANAP'ın iktidar olması, ekonomik göstergeler açısından değerlendirildiğinde ekonominin 'çok iyi olmasından' değil, 'çok iyi görünmesinden' kaynaklıydı. Bankerlerin iflas etmesi ve birçoğunun kayıplara karışması sonucu bu insanlara güvenen on binlerce insanın dışından tırnağından artırdığı tasarrufları heba oldu. Bu büyük çöküş sonunda bu ortamı hazırlayan Özal'ın ve Maliye Bakanı Kaya Erdem'in istifa etmesiyle sonuçlandı.⁸⁹

1980 sonrası serbest ekonominin bir diğer açmazı ise yasadışı kazançların gerçekleşmesi olmuştur. Bu kazançlar, dönemin iyi bilinen skandallarından birisi, dönemin Başbakanı Turgut Özal ve ailesini içeriyordu. Daha sonra bu yolsuzluklar Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP), Doğru Yol Partisi (DYP) ve Refah Partisi'ne (RP) de yayılmıştır.⁹⁰ Buğra ve Savaşkan; 1994, 1999 ve 2001 ekonomik krizin nedenini zamansız liberalleştirilen sermaye hareketlerine bağlamadığını savlarlar. Ekonomideki liberalleşmenin beraberinde getirdiği en önemli sorunlardan biri de dış ticaret açığı ve iç-dış borç artışında ifadesini bulan krizlerdi. Bu durum siyasal alanda da istikrarsızlıklara yol açmıştır. Ekonomik seçkinlerin yoğun olarak siyasal alana girmelerine neden olan 1980 sonrası süreçte ekonomik ya da siyasal seçkin kavramlarının da yeniden gözden geçirmek gerekmektedir. Keyder değişen

⁸⁹ Çavdar, a.g.e., s., 265.

⁹⁰ Ayşe Buğra; Osman Savaşkan, *Türkiye'de Yeni Kapitalizm*, çev., Bülent Doğan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s., 90.

ekonomik yapılanmanın devlet nezdinde kabulünü şu sözlerle açıklamaktadır: "Liberalizm vahşi bir pazar ekonomisi olarak bürokrasiye her zaman ters gelmişti; şimdi ise devlet kürsüsünden hastalığı geçirecek reçete olarak sunuluyordu."⁹¹

Siyasal sistemde artan liberalleşme, 1988'den itibaren sendikalara daha fazla önem verilmesine neden oldu. Çalışanların sorunları 1990-1991 yıllarında daha çok görünür olmaya başladı. 1991 yılının ilk ayında bir buçuk milyon emekçi genel grev yaptı. Sendikalar, üyelerinin satın alma gücünde 1980'den beri süren kaybı gidermede başarılı oldular.⁹² Bu toplumsal olayların dönemin sinemalarına da yansıdığını görmekteyiz. Özellikle Kemal Sunal'ın başrolünü oynadığı "Kibar Feyzo" filmine baktığımızda konusu ağılık sistemi olmasına rağmen, filmin bir sahnesinde Feyzo'nun kente çalışmaya gitmesi ve çalıştığı inşaat firmasıyla girmiş olduğu diyalogda, aldığı ücretin diğer işçilerin almış olduğu ücretten farklı olmasından dolayı Feyzo'nun itiraz etmesi ve aldığı cevap, "o işçiler sendikalı" şeklinde olmuştur. Bu duruma pek anlam veremeyen Feyzo, sendika kavramını bir coğrafi yer olarak düşünmüştür. Bu kavrayış hem kent ve kır arasındaki uçurumu yansıtmaları bakımından önem taşımakta hem de sendikalı işçilerin yalnızca modern sanayi kuruluşlarında ve KİT'lerde çalışanlar olması gerçeğinden dolayı işçi sorununu çok daha farklı bir tabloyla karşımıza çıkarmaktadır. Büyük sanayi kuruluşları ve KİT'ler dışında, işçilerin çok büyük bölümü küçük ve orta ölçekli işletmelerde istihdam ediliyor olması ve bu yerlerde çalışanların sosyal, ekonomik hakları tamamen işverenin inisiyatifinde olması bize farklı bir resmin detaylarını göstermektedir. İşçi sınıfının parlamentoda çok düşük oranda temsil edilmesinin en önemli nedenlerinden biri işçilerin dağınık ve örgütsüz olmalarıdır.

Kamu yetkililerinin faiz oranlarını düşürme girişimlerinin yanı sıra 1990-1991 yıllarında gelişmiş ülkelerde gözlenen ekonomik durgunluk, Körfez Krizi ve Doğu Avrupa'daki yeniden yapılanmalar uluslararası ticareti olumsuz yönde etkiledi. Özellikle 1993 yılında dış ticaret açığı önemli ölçüde artmıştır. Bu durumda açıklarını ve finansman gereksinimlerini devletin yanı sıra bankalar, belediyeler ve özel şirketler de dış borçlanmayla karşılama yoluna gitmişlerdi. Böylece açık pozisyon durumunda olan birçok kurum hızlı devalüasyon politikası uygulaması

⁹¹ Keyder, a.g.e., s., 264.

⁹² Zürcher, a.g.e., s., 447.

yüzünden kur farkları nedeniyle büyük zararlar karşılaşmışlardır.⁹³ Bu ekonomik tabloyu değiştirme vaatleriyle iş başına gelen DYP-SHP koalisyonu, tüm bu göstergelerde ciddi bir rahatlama sağlayamadığı için, siyasal İslam'ın izleyen yıllardaki seçim zaferini bir anlamda kendileri hazırlamıştır. Merkez sağ ve merkez solun bu ittifakı ve ekonominin kötü gidişi seçmen tercihlerinin RP'ye kaymasına neden olmuştur.⁹⁴ DYP-SHP koalisyonu aynı zamanda 1994 yılında ekonomik krizle karşılaşınca hükümete olan güven azaldı.

5 Nisan 1994'te hayata geçirilen yeni istikrar programı yaklaşık yüzde kırklık bir devalüasyon getirdi. Kısa süre içinde işsiz kalan altı yüz bin kişiyle beraber 1994 Nisan'ında işsiz sayısı üç milyonu aştı.⁹⁵ İktisadi sorunların doruğa çıktığı bu dönemde yapılan 1995 seçimlerinde RP yüzde yirmi iki oy alarak birinci parti oldu. RP; halka ekonomik kalkınma, vergi desteği, uygun koşullarda kredi, İslami kimlik ve kültüre saygı ve demokrasi vaat ederek parti programını genişletti.⁹⁶

RP iktidara geldiğinde siyasi mecrada görünen tablo, Refahın sunmuş olduğu parti programındaki ekonomik kalkınma, vergi desteği, demokrasi gibi kavramlardan ziyade daha çok rejimin tehlikede olması ve şeriat gibi kavramlar üzerinden bir tartışma yürütülmüştür. Bu tartışmalarda partinin kapatılmasına doğru giden bir sureci hızlandırmıştır. Ama özellikle ekonominin yeni taşıyıcıları diyebileceğimiz muhafazakâr bir kesimin Özal döneminde görünürlük kazanması ve 1990 sonrası etkin bir biçimde ekonomik sürece katılımı dönemin ekonomik değişiminin temellerini oluşturmuştur. Bir anlamda ekonomik elitlerin güç dengesi değişmeye başlamıştır. Siyasal elitlerin ekonomi tabanlı yaklaşımları ve özellikle muhafazakâr dindar seçkinlerin ekonomik perspektiflerini Anadolu'ya çevirmeleri, yeni seçkinlerin gelişimini sağlamıştır.

ANAP ve ardından RP'nin özellikle belediyeler üzerinden kendi zenginlerini oluşturma çabaları da, muhafazakâr sermaye grupları için ciddi büyüme avantajı sağlamıştır. "Anadolu Kaplanları", "Yeşil Sermaye" gibi kavramların 1990'larla beraber gündelik dolaşımda yer alması bunun bir yansımasıdır. Bu dönemde MÜSİAD'ın artan görünürlüğü de "Yeşil Sermayenin" yükselişinin açık bir

⁹³ Figen Kalyoncu; Cüneyt Sevim; Zafer Sezgin, *Tanzimat Döneminden İkibinli Yıllara Türkiye Ekonomisinin Dış Açıklık Serüveni*, KHO Bilim Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 1, Yıl: 2013, s., 54.

⁹⁴ Aydın; Taşkın, a.g.e., s., 402.

⁹⁵ A.g.e., s., 403.

⁹⁶ Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Elitler ve Din*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s., 169.

göstergesi olmuştur. Muhafazakâr sermaye grupları kendilerini siyasal İslam'ın içinde tanımlıyor ve kendilerini daha önce kurulmuş olan örgütlere karşı konumlandırarak iş dünyasında önemli bir kutuplaşmanın oluşmasına neden oldular.⁹⁷ Bu muhafazakâr sermaye gruplarının yükselişi TÜSİAD ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) gibi ekonomiyi tekellerinde tutan ekonomi seçkinlerini de tedirgin etmiştir. Dolayısıyla 28 Şubat sürecinde “Yeşil Sermaye”nin tasfiye edilmesi hamlesine destek verdikleri açıktır.⁹⁸ Ekonomi pastasından daha fazla yararlanmak isteyen ekonomik elitler, piyasa sisteminin dışından anti-demokratik yollarla rakiplerini alt etme mücadelesine girmişlerdir. Parlamenter seçkinlerin etki alanlarıyla ekonomik olgu iç içe olmasından dolayı her türlü parlamenter elit değişiminin ekonomik sonuçlarını da görmekteyiz.

Türkiye'de ekonominin yapısal sorunları (borç, enflasyon, devlet sektörünün hantallığı gibi) dikkate alınmadığından, 1998'de ülkede şiddetli bir ekonomik durgunluk yaşanmıştır. Bunla birlikte Rusya'da mali krizin patlak vermesiyle genel olarak pazara olan güven kaybolmuştur. Çünkü Rusya ile Türkiye arasında ciddi bir pazar ilişkisi mevcuttu. Yaşanan Rusya krizinin Türkiye'ye yansımaları ise Gayri Safi Milli Hâsılanın 1999'da %6 azalmasına neden olmuştu.⁹⁹ Tabi sadece dış etkenlere bağlamak bir kaçış ifadesinden başka bir anlam taşımamaktadır. Ekonomik işleyişle ilgili istikrarlı bir düzenleme gerçekleştirilmeyip, tamamen kriz yönetimine soyunan politikacı ve ekonomistler yaşanan iktisadi sorunların belirleyicisi konumuna düşmüşlerdir. Özellikle 1990 sonrası yaşanan koalisyonlar ve bu koalisyonlarda belirginleşen yolsuzluklar yaşanan ekonomik sorunlardan kimlerin nemalandığını ortaya koymaktadır.

2000'li yıllara gelindiğinde özellikle 2001 krizi, yaşanan ekonomik çıkmazın ulaşmış olduğu boyutu gözler önüne sermesi bakımından önemlidir. 2001'de Başbakan Bülent Ecevit'in yolsuzluklarla mücadele etmeyi kabul etmediği gerekçesiyle, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'le arasında yaşanan tartışma sonucu, halihazırda zorla ayakta tutulan güven, bir gecede kayboldu ve ekonomik program çöktü. Liranın değeri yarı yarıya azaldı ve ekonomi de yaklaşık %9 oranında bir daralma gerçekleşti. 2002 seçimlerinin sonuçları da göstermiştir ki bu

⁹⁷ Buğra; Savaşkan, a.g.e., s., 39.

⁹⁸ Aydın; Taşkın, a.g.e., s., 435.

⁹⁹ Zürcher, a.g.e., s., 451.

olumsuz koşullar seçime yansımıştır. Ekonomik sorunlarla birlikte ciddi önlemlerde alındığını görmekteyiz. Özellikle ekonomiden sorumlu Devlet Bakanı Kemal Derviş rehberliğinde, mali sistemi yapılandırmada önemli adımlar atıldı. Merkez Bankası bağımsız hale getirildi ve bankacılık sektöründe siyasetin etkisi azaltıldı, Kamu İhaleleri Yasası değiştirildi. Tüm bu önlemlerin nedeni "şeffaflığı artırmaktır".¹⁰⁰

2001 krizinin yaratmış olduğu toplumsal kaosu siyasal hayattaki yansımalarına baktığımızda, siyasal olana çok ciddi bir toplumsal tepkinin geldiğini görmekteyiz. 1990'lar boyunca oluşan koalisyon dönemine uzun vedayı gösteren seçim sonucu, 2002 sonrası ekonomik sürekliliğin siyasi kolunu Adale ve Kalkınma Partisi (AK Parti) hükümetlerinin sırtlamasına olanak tanımıştır. Bu süreçte AK Parti'nin Kemal Dervişin başlattığı ekonomik programı devam ettirmesi, Türkiye ekonomisine önemli bir ivme kazandırdı. Buğra ve Savaşkan, iktisadın Türkiye'de siyasal alan üzerine etkisini şu ifadelerle tartışır; ekonomik değişimler, eski siyasal rejimin gözden geçirilip eleştirildiği ve mevcut devlet yapısının reformcu konumunun gündeme alındığı bir konjonktürde meydana geldi. Başka bir deyişle, değişim, ekonomik politika ortamının ve ekonomik kurumların ötesine geçerek, siyasal rejimin kendisini etkiler.¹⁰¹

AK Parti'nin Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme (KOBİ)'lere teşvik sağlama konusunu ciddiye alması ve bu doğrultuda farklı ideolojik yaklaşımlar gösteren MÜSİAD, TOBB gibi kuruluşlarla çalışması AK Parti'nin kendini RP geleneğinden çok, merkez sağ bir geleneğe dayandırma çabası olduğunu gösterir.¹⁰² AK Parti aynı zamanda AB'ye uyum sürecini hızlandırarak bir anlamda Türkiye'de yapılması gereken fakat belli güç odaklarının (ordu vb.) engel olduğu reformları, AB'nin şemsiyesi altında gerçekleştirmek istemiştir.

2002 sonrası büyümeye başlayan ekonomi, 2008 küresel krizin etkisiyle yavaşlasa da 2010'da büyüme grafiği, tekrar yükselişe geçti. İktisadi gelişim devam etmesine rağmen iki problem varlığını sürdürdü. İlki, ekonomik büyümeye rağmen işsizlik oranlarının yüksek kalması; işsizlik oranı 2007'de %10 seviyesinde, 2009'da ise bu oran %14,1 gibi ciddi bir seviyede idi, hatta ekonomik büyümenin yükselişe geçtiği 2010'da da %12 civarında gerçekleşti. İkincisi ise cari açıktır. Cari açık

¹⁰⁰ A.g.e., s., 452.

¹⁰¹ Buğra; Savaşkan, a.g.e., s., 19.

¹⁰² Aydın; Taşkın, a.g.e., s., 472.

2005'te Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla'nın %4'ünden 2008'de %5,5'ine yükselmiş ve 2011'de ise %9,7'ye ulaşmıştır.¹⁰³ Bu oranları değerlendirdiğimizde iktisadi gelişmeyle zıt yönde ilerleyen işsizlik oranlarının ekonomik bölüşüm açısından önemli bir problem olduğu görülür. Bu oranlar toplum arasında uçurumun derinleştiğini göstermektedir.

İstanbul Sanayi Odası'nın (İSO) "Türkiye'nin 500 büyük Sanayi Kuruluşu - 2009" araştırması sonuçlarına göre, en büyükler arasında 70 MÜSİAD ve Türkiye işadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu (TUSKON) üyesi şirket yer almaktadır. Bu rakamlar, AK Parti Hükümetleri döneminde TÜSİAD ve TOBB gibi Batı'ya dönük değerlere sahip iş çevreleriyle, muhafazakâr değerleri belirgin MÜSİAD ve TUSKON gibi çevreler arasındaki rekabetin giderek daha belirginleştiğini gösteriyor.¹⁰⁴ İki ekonomik elitin karşıt kutuplar biçiminde gelişmesinin sosyolojik argümanlarına baktığımızda ilk olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ideolojisini benimseyen elitlerin iktisadi alandaki gelişimini temsil eden TÜSİAD karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan ise dinsel bir ideolojinin ekonomik temsilcisi olarak görülen MÜSİAD durmaktadır. Bir taraftan ekonomik çevreler Kemalist ideoloji ve bu ideolojinin argümanları ile siyasal olana etki etmişlerdir. Diğer taraftan cumhuriyet dönemiyle birlikte baskı altına alınan geleneksel dinsel kesimler, 1980 sonrası süreçte siyasal ve ekonomik liberalizmin sağlamış olduğu ortamda düşünsel felsefesini muhafazakâr düşünceyle geliştiren ekonomi seçkinlerini oluşturmuştur.

2002 sonrası süreci bir bütün olarak değerlendirdiğimizde; Türkiye'nin özellikle AB'ye uyum süreciyle birlikte kendi potansiyelini çok iyi kullandığını ve bu doğrultuda ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel olarak her alanda hızlı bir ilerleme kaydettiğini söyleyebiliriz. Fakat 2011 sonrasında ilerlemenin yavaşladığını görmekteyiz.

3.4.Bastırılanın Geri Dönüşü: Etnik, Dinsel ve Cinsel Kimlikler Sahnedeki

Türkiye parlamenter seçkinlerinin dönüşümünü incelerken özellikle 1980 sonrası süreçte açığa çıkan kültürel unsurların Türkiye'nin toplumsal yapısını

¹⁰³ Buğra; Savaşkan, a.g.e., s., 111.

¹⁰⁴ Aydın; Taşkın, a.g.e., s., 476.

yansıtması açısından önemli veriler sunmaktadır. Burada kullanılan ‘‘Bastırılmışın geri dönüşü’’ kavramını Nurdan Gürbilek’in ifadesiyle: İslami yükseliş, Türkiye’nin kendi Kürtlerini keşfetmesi, taşranın kültürel yükselişi veya ‘‘aşağı kültür’’ olarak ifade edilen alandaki patlama kadar yine o dönemde yaşanan iştah, istek ve cinsellik patlaması da bu kavramın yardımıyla ele alınmaya çalışılmıştır. 1980’lerde siyasal alan ne kadar bastırıldıysa bunun karşısında sivil kültürel alan da o kadar özgürleşmiş ve ilgi görmeye başlamıştır. Fakat bastırılmış olan hiçbir zaman bastırılan şey olarak, orada öylece yeniden ortaya çıkmayı bekleyen bir öge olarak kalmamıştır. Aksine dönemsel, konjonktürel koşullardan etkilenecek şekilde yeniden inşa edilen, yeni kurgulara olduğu kadar politik manevra ve kısıktırmalara da açık bir durum olarak ortaya çıkar.¹⁰⁵ Kültürel iklimi yansıtması açısından tüm bu öğeler Türkiye’nin önem kazanan ve benzeri görülmemiş bir istekle kazılan alanları olmuştur.

Dönemin siyasal iktidarının (ANAP’ın) iktisadi ve politikası, kültürü daha önce görülmedik bir biçimde piyasanın içine girmesini tetiklemiştir. Adorno’nun ifadesiyle adeta bir kültür endüstrisi yaşanmıştır. Fakat bu kültür endüstrisi Adorno’nun ifade ettiği gibi yeni bir oluşum değil, aksine eskinin, gizlenenin, görünürlüğü sürekli bir biçimde baskılanan kültürel unsurların yeni bir temelde sürekli bir biçimlenmeyle hayat bulması şeklinde gerçekleşmiştir. Örneğin kültür endüstrisi pop müziğin kültürel işlevinden söz ederken 1980’lerin arabesk müziği toplumun genel kültürel havasını yansıtan bir olgu olmuştur. Kemalist-modern kültür karşısında kent-kır karışımı yeni kültür unsurlarının kendi varlıklarını arabesk müzik içerisinde yaşattıkları bir dönem olmuştur. Diğer taraftan 1980’lerin kültürel iklimi tam da kültür endüstrisinde belirtildiği gibi çelişkilerin en katı biçimde birbiri içine geçtiği bir sürecin adı olarak da ifade edilebilir. Özgürlüğün en ağır biçimde baskılandığı bir dönemde kültürel unsurların tüm çıplaklığıyla görünürlük kazanması en büyük çelişkiyi oluşturmaktaydı. Sözün, eylemin önüne geçmesi olarak ifade edebileceğimiz bu dönemde, bir şeyi yapacağım demek yapmak eyleminden daha çok ilgi uyandırmaktadır. Siyasi eylem olarak veya hukuki bir eylemden çok ifadenin toplumsal gerçekliği inşa ettiği ifade edilebilir. Burada özellikle benliğin derinliklerine işlenmiş bir korku kültürünün tüm bu çelişkili durumları güdüleyen kodlar içerdiğini belirtmek gerekmektedir.

¹⁰⁵ Nurdan Gürbilek, *Vitrinde Yaşamak*, Metis Yayınları, 1992, s., 11.

1980 sonrası sürecin ayırt edici diğer bir özelliği de baskı sürecinin bireyde oluşturmuş olduğu tepkisel farklılıkta yatmaktadır. Bireysel bir içe kapanıştan ziyade dışa dönük bir çılgınlığın en yüksek şekilde seslendirilmesi, imajların bütün açıklığıyla sergilenmesi durumunu gerçekleştirmiştir. Bu durumu “özel hayat endüstrisi” olarak ifade eden Gürbilek’e göre; artık özel hayat gazeteciliği, özel hayat dergileri, özel hayat sineması, özel hayat romanları, özel hayat şarkıları var; bunlar kendi dillerini, kendi görüntülerini, kendi imajlarını yaratırlar. Fakat yalnızca bir özel hayat endüstrisi olmasının ötesinde özel ve kamusal olanın bir biri içine geçtiği bir sonucu da belirtmektedir.¹⁰⁶ Benzer biçimde 1980 döneminde uygulamaya konan anayasal süreç ve uygulanan siyasetlesizleştirme, ‘depolitize’ stratejilerine rağmen Aziz Nesin’e göre; toplum daha önce hiç ilgilenmediği kadar bu dönemde siyasetle ilgili olmuştur.¹⁰⁷ Siyasete olan bu ilgi açıklığına şaşırın Nesin’in şu noktayı kaçırdığı söylenebilir: Siyasal alanın boşaltılması sonucu, daha önce belli noktalardan çıkan sesin, toplumun bütününde ifade bulması gerçeği. Farklı bir deyişle daha önce bireyin belli bir düşünce çevresinde siyasal oluşumlar aracılığıyla kendini ifade ederken artık bireyleri temsil eden yapıların yıkılması ile kendi seslerini, kimliklerini ifade etme aracı olarak kendini görmesinden kaynaklanmaktadır.

1980 darbesi sonrasında her ne kadar siyasi tablo ciddi bir değişime uğramışsa da bu değişim, politik alana getirilen yasak ve kısıtlamalarla açıklanamaz. Diğer bir deyişle siyasal sistem veya partiler boyutundan bakılarak değil, ancak toplum penceresinden bakıldığında anlaşılacaktır. Bu da apolitikleşme anlamına değil, tam tersine farklı fikirlerin bir arada yaşayabilmesi anlamına gelmektedir. Bu süreci Göle, şu şekilde ifade eder: Türkiye tarihinde ilk defa toplum kendi düzenini kendi kurmaya çalışmaktadır.¹⁰⁸ Halk kavramı modern-batılı anlamda renksiz kitleleri tanımlarken, bugün ise rengi beli olmayan bir halk kitlesi yerine müslüman, mühendis, kadın, işçi, Kürt olarak tanımlanabilecek toplumsal aktörlere bırakmaktadır.

Kadının toplumsal kimliğini ele aldığımızda seksenler dönemi İslami kimliği yansıtan kadın profili ile döneme damgasını vurduğu kadar, cinsel istek ve arzuyu düşündüren kadın profillerinin de yoğun olarak günlük hayatta görünürlük kazanması

¹⁰⁶ Gürbilek, A.g.e., s., 55.

¹⁰⁷ Aziz Nesin, *Sanat Yazıları*, Nesin Yayınları, 2011, s., 142.

¹⁰⁸ Nilüfer Göle, *Melez Desenler*, Metis yayınları, 2002, s., 46.

da önemli olmuştur. Ayrıca kimliksel örüntü kurma çabasının bir sonucu olarak kadının kendine feminist bir kimlik kurmasının yanında, örtünmeyle kamusal alana çıkan kadın ise Müslüman bir kimlik oluşturmaktadır. Geleneksel bir kavramsallaştırma ile düşünüldüğünde örtünme Müslüman bir kadın için kendini gizleme anlamı taşıırken, modern Müslüman bir kadın için bu olgu kimliksel bir varoluşun simgesi olmuştur. Kadınlar açısından 1980 sonrası değişen yaşam biçimleri yoğun siyasal gündemlerinde oluşmasını sağlamıştır. Özellikle de romanlar, dergiler, filimler aracılığıyla kadın bireyselliğinin ve cinsiyetinin dışavurumuna tanık olmaktadır. Gerek Atıf Yılmaz'ın kentli kadını konu alan filmleri, gerek Kadınca dergisi, Duygu Asena'nın kitapları, kadının bireyselliğini annelik ve zevcelik rolleri dışında, ona cinselliği keşfettirerek dile getirmekte; kadın-erkek eşitliğini kamusal alandan özel alana, iç dünyalara taşımaya çalışmaktadır.¹⁰⁹ Kadın sorunsalının en ayrıntılı ve ciddi biçimde sunulduğu bu dönemde, Kemalist bir yaklaşımla dönüştürülmeye çalışılan, bastırılan kadın kimliklerinin çok farklı biçimler altında ortaya çıkması modernleşme algısını da ciddi bir biçimde etkilemiştir.

Etnik kimlik bağlamında, 1980 sonrası süreçte köyden kente göçün sonucu olarak Kürtçenin şehir yaşamına daha fazla girmesi Kürt kimliğini görünür kılmıştır. Etnik grupların oluşumu ve devamında, belirleyici olan dinamik, grup içi inşa süreçleri ya da tarihsel olarak var olan ortak kültürel değerler değil, etnik gruplar arasında ya da etnik grupların üyelerine dönük inşa edilmiş dışlayıcı ve içerici süreçler sonucu oluşan sınırlardır.¹¹⁰ Türk kimliği karşısında biçimlenen Kürt kimliği, Türkiye'nin değişim ve dönüşümünün temel belirleyici unsurlarının başında gelmektedir. Kürt etnik kimliği, siyasallaşma süreci içerisinde sadece grup temelli kültürel hak ve özgürlük talebi olarak kalmamış, aynı zamanda sorunsallaşarak, bugün çözümsüzlük noktasına gelmesine neden olan etnik şiddet, terör ve hukuk-dışı baskı ve şiddet uygulamalarını da içermiştir.¹¹¹ Kürt kimliğinin kültürel hak ve özgürlük talepleri siyasi, askeri ve ekonomik bir şiddeti içeren bir dizi baskı unsurlarıyla karşılık bulduğu görünmektedir. Bu çözümsüzlüğün özellikle 1990'lı

¹⁰⁹ Nilüfer Göle, *Modern Mahrem*, Metis yayınları, 2001, s., 112.

¹¹⁰ Cuma Çiçek, "Siyasi İslam ve Dönüşen Kürt Kimliği", iç., *21. Yüzyılda Milliyetçilik*, der., Elçin Aktoprak, A. Celil Kaya, İletişim yayınları, 2016, s.,378.

¹¹¹ E.Fuat Keyman, "Türkiye'de Çok Kültürlü Anayasal Vatandaşlık ve Demokratikleşme", iç., *Vatandaşlığın Dönüşümü*, haz., Ayşe Kadioğlu, Metis Yayınları, 2012, s.,225.

yıllarda faili meçhul cinayetler, zorunlu göç ve siyasal dışlanmanın da eklenebileceği bir dizi sonuçları olmuştur.

3.5.Küreselleşme, AB ve Toplumsal Değişim

Ekonomik, sosyal ve kültürel olarak farklı biçimlerde tanımlanan küreselleşme, kapitalist üretim tarzının yaygınlaşması ve teknolojik ilerleme gibi etmenlerin hız kazanması ile yaygın bir biçim aldığı söylenebilir. Fakat 1980 sonrası süreçte küresel etkinin toplumsal alışkanlıklarımızı ne ölçüde etkilediği, ekonomik ilişkileri hangi boyutlarda genişleyip daraldığı ve siyasi olarak hangi olguları öncelikli hale getirdiğine dair sorunsalların da irdelenerek ele alınması gerekmektedir.

Ekonominin küresel bir biçim almasını; sermayenin serbestisi ve hareket alanının sınır tanımazlığı, serbest ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasıyla sınıfların üretim ve yeni teknolojilerin nihai üretiminin dünya çapında yayılması gibi olgularla kısmen açıklanabilir.¹¹² Bu durum, bilinen sermaye devlet ilişkisinin yeniden tanımlanması demektir. Sermayenin küreselleşmesine eşlik eden ulus-devletin aşınması, devletin, küresel sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda yeniden biçimlendirilmesini içermektedir.¹¹³ Bu sürecin asıl hareket ettirici gücünü ise ABD ve diğer zengin ülkelerin desteği ile hareket eden uluslar üstü örgütlemeler oluşturmaktadır. Varılmak istenen nihai nokta ise “Laissez-Faire” (bırakınız yapsınlar), “Laissez-Passer” (bırakınız geçsinler), düşüncesinin küresel bir boyut kazanma biçimini oluşturmaktadır. Bu yaklaşıma göre, bir bütün olarak ekonomik ilişkileri dönüştürürken aynı biçimde siyasal, kültürel bir değişimi de tetiklemektedir.

Günümüz Türkiye’sini geçmişle karşılaştırdığımızda, küreselleşmenin etkisiyle, batılılaşma, devletin halkı biçimlendirdiği bir denetim mekanizması olmaktan çıkıp, tersine, halkın devleti denetlemesine imkân tanıyan sivil bir içerik kazanıyor; devletin sivilleştirilmesinin Batı ve Batılı siyasal değerlerle mümkün olabileceğini kavrayan toplumsal kesimler, tarihsel karşıtlıklarına rağmen

¹¹² Alkan Soyak, *Küreselleşme*, Om Yayınları, 2002, s., 9.

¹¹³ Fikret Başkaya, *Küreselleşme Mi? Emperyalizm Mi?* Ütopya Yayınları, 1999, s.,20-21.

Batılılaşma hedefinin nihai sona taşınmasını talep ediyor, bunun için de Avrupa ve Batı ile entegrasyonu destekliyor.¹¹⁴

1980 sonrası süreçte hem küreselleşmenin hız kazanması hem de AB'nin genişleme politikaları Türkiye'nin AB'ye katılım isteğini arttırmış ve bu doğrultuda 14 Nisan 1987'de tam üyelik başvurusunda bulunması ile sonuçlanmıştır. 1 Ocak 1996'da gümrük birliği süreci ile ekonomik ilişkilerde ilerleme kaydedildi.¹¹⁵ 10-11 Aralık Helsinki Zirvesi ile Türkiye'nin adaylık statüsünün kabul edildi.¹¹⁶ 2002 Temmuz 2003 Ocak tarihleri arasında TBMM tarafından Kopenhag kriterlerine uyum yasasının kabulü ve ardından 17 Aralık 2004 tarihinde Avrupa Birliği ülkeleri Türkiye'nin AB'ye katılma müzakerelerinin 3 Ekim 2005 tarihinde başlamasına karar vermiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin de 2000'li yılların başlarından itibaren hem hukuki hem de kültürel anlamda ciddi adımlar attığı söylenebilir. AB'nin genişleme stratejisinin bir parçası olarak birçok ülke AB üyesi olma sürecini kısa bir zaman diliminde tamamlarken, Türkiye'nin üyelik sürecinin tamamlanamaması birçok soruyu da beraberinde getirmektedir. Burada iki taraflı bir belirsizlik söz konusudur. Türkiye'nin kültürel, toplumsal, demografik ve ekonomik potansiyeliyle AB'nin yapısal kurgusunda ciddi değişimlere neden olabileceğinden dolayı birlik üyelerinin çok daha itinalı bir biçimde konuyu uzattıkları görülmektedir. Diğer taraftan Türkiye'nin AB kriterlerine uygun sivil, demokratik bir anayasayı oluşturmamış ve üyelik kriterlerinden bazılarını yerine getirmemiş olması da sürecin uzamasında etkili olmuştur.

Küreselleşme ve AB bağlamında Türkiye'nin toplumsal dönüşümünü değerlendirdiğimizde, 1980 sonrası iktisadi rotanın değiştirilmesi ile birlikte toplumsal dönüşüm de çok farklı boyutlar kazanmıştır. Piyasaların hareketlenmesiyle birlikte daha görünür ürünlerin sergilenmesi günlük yaşamın değişimini de beraberinde getirdiği görülmektedir. Sinema ve TV'nin yaygınlaşması ile birlikte hem küresel yaşam biçimlerinin yeni kodları topluma sunulmakta hem de diğer taraftan yerel kültürel unsurlar çok farklı boyutlarda görünürlük kazanmaya başladığı da söylenebilir. 1980 sonrası süreçte çok daha görünürlük kazanan etnik, kültürel ve dinsel aidiyetlerin küreselleşme ve AB rotasında ilerleyişin bir sonucu olarak 2000'li

¹¹⁴ İhsan D. Dağlı, *İnsan Hakları, Küresel Siyaset ve Türkiye*, Boyut Yayınları, 2000, s., 137.

¹¹⁵ Günel Kansu, *Planlı Yıllar*, Kültür Yayınları, 2004, s., 447.

¹¹⁶ Meral Tecer, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, TODAİE Yayınları, 2007, s.,199.

yıllarda yasal, siyasal düzenlemelerinin gerçekleştirilebildiği bir zeminin oluşturulduğunu ifade edilebilir.

IV. BÖLÜM: TÜRKİYE’DE PARLAMENTER SİSTEMİN SINIRLARI

Siyasal seçkinlerin oluşumunda seçim sistemlerinin, seçim yasalarının ve partilerin aday belirleme yöntemlerinin etkisi büyüktür. Bunun yanında ülkede sağlıklı bir seçim sürecinin gerçekleşmesi de gerekmektedir. Tüm bu süreçleri toplumun demokrasi kültürüyle, hukuk sistemiyle ve devlet örgütlenmesiyle birlikte düşünmek gerekmektedir. Bu bölümde bütün olarak bu süreçlerin nasıl işlediği konusu üzerinde durularak parlamenter seçkinlerin dönüşümündeki etkilerine bakılacaktır.

Bu araştırma kapsamında Türkiye’de parlamenter sistemin sınırları anlaşılmaya çalışılırken öncelikle Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde uygulamaya giren parlamenter yapı da incelenmiştir. Osmanlı’da hayata geçirilen parlamenter sistemin hukuksal alt yapısı korunarak Cumhuriyet Döneminin ilk çeyreğinde de uygulamaya devam edilmiştir. Osmanlı seçim sistemi sınırlı değişikliklerle 1942 yılına kadar sürdürülmüştür. Cumhuriyet döneminin ilk seçim yasası olarak 1942 tarihli 4320 sayılı mebus seçim kanunu oluşturulmuştur.

Siyasal demokrasinin en önemli araçlarından biri olan parlamenter sistemde, milletvekillerinin belirlenme biçimi önemlidir. Nitekim belirlenim biçimi halkın temsili demokrasiye ne ölçüde etki ettiğini göstermesi açısından ayrı bir değer oluşturur. Diğer yandan da, siyasi partiler parlamentodaki vekillerin neredeyse tamamını kendi bünyelerinde barındırdıklarından partilerin aday belirleme biçimleri ayrı bir anlam taşımaktadır. Bundan dolayı bu bölümde siyasal partilerin aday belirleme biçimleri üzerinde de durularak, parlamenter seçkinlerin siyasal ve hukuksal sistem içindeki geçiş aşamaları incelenecektir. İncelenen bu yapıların elit oluşumundaki etkileri ortaya çıkarılmaya çalışılarak da parlamenter seçkinin dönüşümü farklı bir perspektifle anlaşılmaya çalışılacaktır.

4.1. Türkiye’de Parlamenter Yapı

Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde oluşturulan parlamenter sistem Türkiye Cumhuriyeti için parlamenter yapının ilk örneğini oluşturmaktadır. Bu nedenle Türkiye’nin parlamenter sistemi incelendiğinde geç dönem Osmanlıdaki

uygulamalara bakmakta yarar vardır. Parlamenter sistemi bu ilk örnek üzerinden başlayarak değerlendirmek gerekmektedir. Batıda ortaya çıkan siyasal değişim, Osmanlı bürokratik elitleri tarafından Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu küresel olumsuz etkilerden kurtulmasına yönelik bir hedef olarak görülmüştür. Osmanlı İmparatorluğu Batıda gerçekleşen sosyal, ekonomik ve kültürel dönüşüme benzer bir değişim sürecinden geçmemesine rağmen batı tarzı bir siyasal yapının içine girmiştir. Bu yönelim, 18. Yüzyılın sonlarından itibaren batı kurumlarıyla özdeşleşmeye çalışan bürokrasinin kendi hâkimiyet alanını genişletme çabasının bir tezahürü idi.¹¹⁷

İlk Osmanlı parlamentosu, 23 Aralık 1876 tarihli anayasa ile oluşturulmuş ve bugünkü seçim sistemi şeklinde belli bir yaştaki tüm vatandaşların katılımı ile değil, sınırlı ve dolaylı oy verme yöntemiyle gerçekleşmiştir. Bu seçimlerde kadınlar oy verme hakkına sahip olmadıkları gibi, seçmen olabilmek için de belli bir servete sahip olma şartı vardı. Ayrıca seçmenler, mebusları doğrudan doğruya kendileri seçmiyorlar, mebusları seçecek ikinci seçmenleri seçiyorlar. Pek çok yerde ise bu seçimin bile yapılamadığı görülmektedir. Görüldüğü gibi, ilk parlamentonun oluşturulmasında uygulanan sistem, Osmanlı İmparatorluğunun seçkin sınıflarının siyasal temsillerine olanak sağlıyor, halkın büyük bir kesimini bunun dışında tutuyordu. Seçimlerde, anayasanın açık hükmüne rağmen, seçilen parlamenterlerin dört yıl için değil, sadece bir yıl için seçilmiş sayılıyordu. Nitekim görülmektedir ki, ilk Meclis-i Mebusan bir yasama yılı faaliyette bulunmuş sayıldıktan sonra dağıldı, ikinci yasama yılı için yeniden seçimler yapıldı.¹¹⁸

1876’da I. Meşrutiyetle birlikte oluşturulan parlamento, siyasal sistem içinde güçlü bir biçimde varlık gösterememiştir. Çünkü, sultanın otoritesi önergelerle güçlendirilmiş, parlamento gündemini sadece bakanların takdimiyle oluşturulan tasarılar oluşturmakta ve onların tasarıları sunulmaktaydı. Fakat parlamento, bu tasarıların reddine karar verebilmekteydi. Bunların yanında Sultanın bakanları görevden alma yetkisi, seçimleri yenilemeye karar verme yetkisi ve parlamentoyu fes etme yetkisi bulunmaktaydı.¹¹⁹ Parlamentonun üye sayısına baktığımızda Sultanın atamasıyla oluşturulan Ayan Meclisinin 26 üyesi bulunmaktaydı. 1876 Anayasası

¹¹⁷ Şenol Durgun, *Parlamenter Yapılar ve Parlamenter Yapıların Temsil Gücü*, Nobel Yayınları, 1999, s.,199.

¹¹⁸ Funda Soysal, ‘‘İlk Parlamento Seçimlerimiz’’,iç. **Toplumsal Tarih Dergisi**, Nisan, sayı:64, cilt;11, İstanbul, 1999, s., 9

¹¹⁹ Şenol Durgun, *Parlamenter Yapılar ve Parlamenter Yapıların Temsil Gücü*, Nobel Yayınları, 1999, s.,202.

ilan edilmeden önce yapılan dolaylı seçimle toplamda 130 kişiden oluşan bir parlamento oluşturuldu.¹²⁰ İlk parlamentoda halkın sınırlı da olsa hükümete katılımı sağlanmıştır. Bu durumun Türkiye siyasal gelişimi açısından önemli bir adım olduğu söylenebilir. Bu şekilde seçmenle, onun vekilleri arasında kurulan ilişki, milleti de bir siyasal varlık olarak anayasal sisteme katmıştır. Bu durum padişahı siyasal sistemin mutlak ve tek egemeni olmaktan çıkarmıştır. Siyasal seçkinler açısından ise gücün farklı ellerle paylaşımını anlatmaktadır.

İlk parlamentonun siyasal hayatına baktığımızda, parlamenter sistem açısından çok kısa bir sürede 23 Aralık 1876'da açılan parlamento 14 Şubat 1877'de sonlandırılmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi Osmanlı toplumunun geleneksel iktisadi iş bölümü ile gelişen toplumsal yapısı, batıdaki çok ayrıntılı ve çıkarların üst yapısı olarak biçimlenen parlamentoya benzememektedir. Bu nedenle Sultanın bir tek sözüyle parlamentonun son bulması doğal bir süreç olarak görülmektedir. Osmanlının sosyolojik yapısına baktığımızda sultana karşı savunulacak bir söylem pratiğinin, bir duyarlılığın ya da bir yapının olmadığını görmekteyiz.

Dünyada gerçekleşen küresel etkiler nedeniyle, toplumsal yapılarda ve sistemlerde değişim gerçekleşmiştir. Osmanlı İmparatorluğu da bu değişimlerden ciddi biçimde etkilenmiştir. Dağılma sürecinde olan İmparatorluk özellikle parlamenter sistemin askıya alınmasıyla birlikte çok daha kendi içine kapanmıştır. Bu süreçte çok daha derinleşen siyasal örgütsel yapılanmalar sonucunda ayaklanma hareketleri hız kazanmıştır. Yaşanan bu hareketliliğin kontrol altına alınamamasından dolayı Sultan Abdülhamit, II. Meşrutiyeti ilan etmek zorunda kalmıştır.

1908-1918 yılları arasını kapsayan II. Meşrutiyet Dönemi'nde, dört parlamento görev yapmıştır.¹²¹ Türkiye'nin parlamenter gelişimi açısından bu dönem önemli siyasal gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Padişahın yetkilerinin kısmen sınırlanması, bakanlar kurulunun meclise karşı sorumlu olmasının belirtilmesi, padişahın meclisi feshetme yetkisi Ayan Meclisinin onayı ve üç ay içinde yeni seçim yapılması şartına bağlanması, kanun teklif edebilmek için padişahın izninin alınması şartının kaldırılması gibi birçok değişikliğin yapıldığını

¹²⁰ A.g.e., s, 2005.

¹²¹ Ali Arslan, *Elit Sosyolojisi*, Phoenix Yayınları, 2007, s., 124.

görmekteyiz.¹²² Tüm bu değişiklikler yapılmasına rağmen, baskı aracı değişerek daha önce Sultanın gölgesi altında ezilen parlamento bu sefer İttihat ve Terakki partisinin hegemonyası altında ezilmiştir. 1918 yılına kadar süren parlamento, İmparatorluğun I. Dünya Savaşında ciddi toprak kayıpları yaşamasından dolayı dağılmıştır.

Son Osmanlı parlamentosu mebuslar seçimi 1876 tarihli Mebuslar Seçimi Kanunu Layihasına göre yapılmıştır. 168 mebusun seçildiği Meclis-i Mebusan İstanbul'da dönemin ilk toplantısını gerçekleştirmiş ancak 18 Mart 1920'de Meclis, İstanbul'un işgal güçleri tarafından işgal edilmesi ve bazı mebusların tutuklanmasını protesto etmek için kendini fesh etmiştir.¹²³ Meclisin İstanbul'da toplanma ihtimalinin zayıflaması üzerine 23 Nisan 1920'de Ankara'da ilk Büyük Millet Meclisi toplanmıştır. Oluşan yeni Meclis, 232'si yeni seçilen milletvekili, 106 eski vekilin katılımıyla Ankara'da toplanmıştır. Toplanan bu meclis, kendini hem parlamento hem de yürütme açısından üst bir organ olarak tanıtmıştır.¹²⁴ Meclisin hukuki ve şematik yapısına baktığımızda Meclis kendini tanımlarken ilk olarak temsilcilerin sadece illerin temsilcisi olmadığını bir bütün olarak ulusun temsilcileri olduklarını, bakanlar kurulunun kendi başkanını seçme yetkisinde olduğunu ve son olarak bütün İslam toplumunun yönetim usulünün 'meşveret' olduğu vurgusu hiçbir zaman ihmal edilmemiştir.¹²⁵ Kanunların tamamlanmasıyla birlikte Teşkilat-ı Esasiye oluşturularak saf bir meclis hükümeti öngörülmüş, parlamento ve yürütme gücü meclise verilmiştir. Böylece baktığımız zaman bu dönem Türkiye siyasi hayatında parlamentonun en aktif bir biçimde görev aldığı, tüm yetkilerini kendi bünyesinde topladığı bir parlamento dönemi olmuştur.

1924 Anayasasının parlamenter sisteme yüklediği anlama baktığımızda TBMM egemenliğin tek organı olarak kendini ilan ederek, yasama yetkisini ve yürütme erkini Büyük Millet Meclisine yüklemiş ve onda toplamış olduğunu görmekteyiz. Buna göre, Meclis, yasama erkini kendi kullanır, yürütme yetkisini ise kendi seçtiği Cumhurbaşkanı ve onun tayin ettiği Bakanlar Kurulu eliyle kullanır, Meclis, hükümeti denetleme ve düşürebilme yetkisine de sahip olduğu

¹²² Şenol Durgun, *Parlamenter Yapılar ve Parlamenter Yapıların Temsil Gücü*, Nobel Yayınları, 1999, s.,216.

¹²³ A.g.e., s., 121-122.

¹²⁴ A.g.e., s.,122-123.

¹²⁵ Rıdvan Akın, *TBMM Devleti*, İletişim Yayınları, 2001, s., 48.

vurgulanmaktadır.¹²⁶ Birinci TBMM’de olduğu gibi bakanların teker teker seçilme sistemleri bırakılarak bunun yerine günümüzde gerçekleşen parlamenter sistem özelliğine benzer bir uygulama gerçekleştiğini görmekteyiz. Anayasada, seçim sistemi ve parti oluşum süreçleriyle ilgili olarak dönemin değişen konjonktürel şartlarına bağlı olarak birçok değişiklik yapılmıştır. 1925-1945 yılları arasında tek parti sistemi hakim olduğundan ve dolayısıyla yaşanan siyasal değişimlerde Kemalist¹²⁷ bir ideolojinin etkisinin olduğunu söyleyebiliriz.

Türkiye’nin siyasal yaşamında dönüm noktası olarak ele alınan 1950 seçimlerine baktığımızda parlamenter sistemin işleyişinde önemli değişikliklerin gerçekleştirilmeye başlandığını görürüz. En önemli değişimlerden biri muhalefet oluşumuna imkan veren sisteminin hayata geçirilmiş olmasıdır. 1950 dönemi, 1923’den beri tek parti kontrolünde gelişen parlamentonun devam etmesinden ziyade, farklı seslerin yükselmeye başladığı ve bir iktidar değişikliğinin yaşandığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasal ve toplumsal değişim süreci elitler arası değişimde de hayati bir unsur olduğundan seçkinlerinin kabullenilmemesi askeri elitlerin müdahalesiyle sonuçlanabilmiştir. Bu pratik bir nevi yeni gelen iktidarın Pareto’nun aslanlar ve tilkiler metaforunda anlattığı gibi, aslanların ancak güç kullanarak iktidarlarını sürdürme anlayışlarına benzemektedir. DP ile başlayan siyasal ve toplumsal değişim her ne kadar askeri cunta tarafından sekteye uğratılmaya çalışılsa da elit dönüşümünün kendi parametreleriyle değişimi sürmüştür.

1960 dönemi hakim siyasi anlayışa baktığımızda; Türkiye siyasal yaşamının 1960 askeri darbesiyle sekteye uğratılmasıyla birlikte toplumsal değişim paradigmalarının doğrudan siyaset aracılığıyla değil daha çok üst bir akıl olarak kendini gören askeri ve bürokratik yapılanmaların yönlendirmesi şeklinde gerçekleştiğini görmekteyiz. Siyasal sistemin gidişatından rahatsız olan askeri elitler ise, öncelikli amaçlarının demokratik bir anayasa olduğunu ve serbest seçilecek bir sivil hükümete dönülebileceğini belirtmişlerdir. 1961 Anayasası ile kuvvetler birliğinden vazgeçilmiş ve TBMM’nin üstünlüğü anlayışı bırakılarak, parti disiplini

¹²⁶ Erişim: <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm> (20.11.2016).

¹²⁷ Geleneksel olarak "Atatürkçülük" ya da "Kemalizm" terimleriyle adlandırılan, Mustafa Kemal Atatürk’ün ideolojisi, O’nun söyledikleriyle olduğu kadar, yaptıkları ile de biçimlenen bir düşünce sistemi, hatta bir uygulama programıdır. Erişim: https://www.kongar.org/makaleler/mak_ke.php, 12.05.2017.

ile çalışan parlamenter sisteme daha uygun olan bir kuvvetler ayrımı ilkesi kabul edilmiştir. Aynı zamanda 1961 Anayasası, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'ndan oluşan iki meclisli bir yapıdan oluşturulmuştur.

Millet Meclisi 450 üyeli ve her dört yılda bir halkın seçimiyle 30 yaşını bitirmiş okur-yazar kişilerden oluşmaktadır. Cumhuriyet Senatosu'nda ise halkın seçtiği 150 üye, Cumhur Başkanının seçtiği 15 üye ve 13/09/1960 gün 157 sayılı yasa altında adları bulunan Milli Birlik Komitesi başkan ve üyeleri ile eski cumhurbaşkanları bulunmaktaydı. Cumhuriyet Senatosu üyelerine 'senatör' denir ve seçilmede özel koşulların yanında 40 yaş ve yüksek okul mezuniyet şartları aranmıştır¹²⁸. 1961 Anayasasıyla yasama yetkisi TBMM'ye ait olduğu, yürütmenin de Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından yerine getirileceği belirtilmektedir.¹²⁹ Yine 1924 Anayasasında ayrı olarak 1961 Anayasasında hükümetin faaliyetlerini kontrol amacıyla genel müzakere ve parlamento araştırması ile bir denetim mekanizması oluşturulduğu görülmektedir. Bu değişimin de parlamenter sistem özelliğini güçlendirdiği söylenebilir. Parlamento açısından temel yapı olarak Millet Meclisi görülse de, Geçmişte yaşanan bir takım durumların tekrardan meydana gelmemesi için Senato üst bir denetleyici mekanizma rolü üstlenmiştir.¹³⁰ 1924 Anayasasında olduğu gibi 1961 Anayasasında da birçok değişikliğin gerçekleştiğini görmekteyiz. Özellikle 1971-1973 yıllarında anayasada geniş çaplı düzenlemeler yapıldığı görülmektedir.

1980 dönemi hakim siyasal (dolayısıyla askeri olana da) paradigmaya baktığımızda; Türkiye'de siyasal ve hukuksal tikanıklığın giderilmesi için yasal kısıtlamalara gidilmiştir. Fakat yaşanan problemlerin derinleşerek devam etmesi sonucu çözüm yolu olarak siyasal bir yöntem yerine daha çok askeri müdahale yöntemi kullanılmıştır. 1980 Darbesi yalnızca siyasal alanı değil bir bütün olarak toplumu sarsacak değişiklikler getirmiştir. Toplumsal olarak darbenin sonuçlarını önceki bölümlerde ele aldığımızdan dolayı burada yalnızca parlamenter sistem üzerinden değerlendirilecektir.

¹²⁸Turan Ateş, *Demokrasi, Siyasi Partiler ve Seçim*, Beta Yayınları, 2007, s., 369.

¹²⁹ Erişim: <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>. 24.11. 2016.

¹³⁰ Şenol Durgun, *Parlamenter Yapılar ve Parlamenter Yapıların Temsil Gücü*, Nobel Yayınları, 1999, s.,256.

1980 Darbesi'yle birlikte TBMM'nin faaliyetleri, 1982 Anayasası hazırlanana kadar askıya alınmıştır. Yönetime el koyan askerler öncelikle Milli Güvenlik Konseyi'ni kurarak tekrardan demokrasiye döneceklerini beyan etmişlerdir.¹³¹ Bu kurguya baktığımızda 1960 Darbesi ile aynı gerekçeler ve benzer bir şekilde çözüm şeması oluşturulmuştur. Fakat meclis sisteminde ve toplumsal olarak çok daha yıkıcı sonuçlar doğurduğu yadsınamaz bir gerçektir. TBMM'nin üye sayısı öncelikle 400 vekil olarak belirlenmiş fakat daha sonra 1987'de yapılan değişiklikle 450'ye çıkarılmış, 1995'te yapılan değişiklik ile de 550 vekil olarak belirlenmiştir. Bunun yanında dört yılda bir yapılacak seçimler sonucunda seçilen kişilerin parlamentoyu oluşturması esası getirilmiştir. 1982 Anayasasıyla Cumhuriyet Senatosu, tabi üyelik ve kontenjan üyelikler kaldırılmış, tekrardan tek meclisli bir sistem oluşturulmuştur.

2007 yılı ile birlikte hakim siyasal anlayışta tekrar bir değişikliğe gidilmiştir. Hükümet sistemi açısından ele aldığımızda özellikle 2007 yılı 5697 sayılı kanun ile anayasada yapılan değişikliklerle, Türkiye'deki parlamenter hükümet sisteminin çehresi değiştirilerek, farklı bir tabirle -adı konulmamış- fiili bir yarı başkanlık sistemine ya da başka bir ifade ile yarı başkanlık sistemi özellikleri ağır basan bir parlamenter hükümet sistemine evrilmiştir.¹³² Bu değişiklik ile Cumhurbaşkanı halk tarafından beş yıllığına seçilmektedir. Meclis içinden veya dışından cumhurbaşkanı seçilebilme yeterliliği taşıyan her vatandaşın en az 20 milletvekilinin yazılı teklifte bulunması ile veya geçerli oylar hesaplandığında %10'u geçen partilerin ortak aday belirlemesi ile cumhurbaşkanı aday olabilmektedir. Yine seçilen bir Cumhurbaşkanı ikinci kez aday olma imkânı da tanınmıştır.

2007 yılı ile 1980 Sonrası parlamenter sistemin şekilleniş biçimi kıyaslandığında; 2007 hâkim siyasası, güçlendirilen cumhurbaşkanlığına karşı bir siyasal sistem sorunu yaratmıştır ki bu durum parlamenter sistemden kopuşun bu dönemde başladığını göstermekte ve gönümüz sistem tartışmalarının da zeminini oluşturmaktadır.

¹³¹ A.g.e., 261.

¹³² M. Kaan Kaynar, “Anayasa, Yasama, Yürütme ve Yargı”, iç, **Siyaset**, ed, Yüksel Taşkın, İletişim Yayınları, 2014, s., 324.

4.2.Türkiye’de Seçim Yasaları

Türkiye’de genel olarak parlamenter sisteme daha özelde ise parlamenter seçkinlere ilişkin yürütülecek bir tartışmada üzerinde durulması gereken en önemli hususlardan bir tanesi seçimleri düzenleyen yasalardır. Bu çerçevede Osmanlıdan günümüze uygulanan seçim yasalarının ele alınması, parlamenter dönüşümün anlaşılmasına olanak sunacaktır. Bunun yanı sıra toplumsal gerçekliğin de bir yönü ile yansıtması anlamında Cumhuriyet öncesi toplumsal kodlar ve cumhuriyet dönemi toplumsal yapının anlaşılması önemlidir.

Osmanlı İmparatorluğunun ilk seçim kanununun daha çok bir talimatname biçiminde olduğu söylenebilir. Kanun-ı Esasi’nin hazırlanıp 1876’da ilan edilmesiyle birlikte, parlamenter bir yapının oluşturulması zorunluluğu doğmuştur. Fakat Kanun-ı Esasi’de seçim yasası düzenlenmediğinden dolayı, geçici talimat olan Talimat-ı Muvakkate hazırlanmış ve 28 Ekim 1876 tarihinde yürürlüğe konmuştur. Kanun-ı Esasi’nin 119. Maddesinde, Talimat-ı Muvakkate hükümlerinin, yalnızca ilk toplanış için parlamentonun toplanma süresi sonuna kadar yürürlükte olduğu, daha sonrası için geçerli olmayacağı da belirtilmiştir.¹³³ Mebusan Meclisinin ilk seçimleri geçici talimat hükmüne göre yapılmış ve 19 Mart 1877 tarihinde dağılmıştır. Bu geçici talimatta; Mebus sayısı, mebus seçilme yaşı, meclisin çalışma süresi, seçmen yeterliliği ve seçim şekli gibi konularda Kanun-i Esasiyle çelişen hükümler içermiştir.

Anayasada 50.000 erkek nüfusa bir mebus şeklinde bir düzenleme olduğu halde, geçici talimatta nüfusa bağlı kalmaksızın toplam mebus sayısını 130 olarak belirlemiştir. Yine anayasada otuz olan seçilme yaşı yirmi beş olarak geçici talimatta yer almış ve anayasada belirtilmediği halde, mebusların hiçbir cinayete karışmamış ve siyasi suçtan dolayı mahkûm olmamış olması ve az çok emlak sahibi olma koşulu getirilmiştir¹³⁴.

Seçim çevrelerinde İstanbul için ayrı diğer seçim bölgeleri için ayrı koşullar geçerli kılınmıştır. Geçici talimata göre; İstanbul ve civarı ile yirmi seçim çevresine bölünerek, her çevreden mebus seçimine katılmak için ikişer kişinin seçileceği belirtilmiştir. Bu kişilerin kendi bulundukları civarda bir yıldan beri oturan ve yirmi

¹³³Erişim: <http://www.anayasa.gen.tr/1876ke.htm>, 25.11.2016.

¹³⁴ Erol Tuncer, *Osmanlıdan Günümüze Seçimler*, TESEV Yayınları, 2003, s., 26.

beş yaşını doldurmuş emlak sahibi kişiler olmaları halinde mebusları seçecek ikinci seçmenleri seçebilme kuralı konmuştur.¹³⁵

Parlamento uzun bir süre askıya alınmasından sonra 1908 yılında faaliyetlerine tekrardan başlamıştır. Parlamantonun işlerlik kazanmasıyla birlikte İntihabı Mebusan Kanun-ı Muvakkate Ağustos 1908’de yürürlüğe girmiştir. 83 Maddeden oluşan kanun 1908, 1912, 1914 ve 1919 seçimlerinde uygulanmış ve seçimleri iki dereceli çoğunluk sistemine göre yapılmasını öngörmüştür. Yine bu sistem de seçmenler doğrudan mebusları değil, ikinci seçmenleri belirlemekte, mebuslarda bu ikinci seçmenler tarafından belirlenmektedir. Birinci ve ikinci seçmenlerin yirmi beş yaşını bitirmiş ve vergi vermekle mükellef olmaları gerekmektedir. Her sancak bir seçim çevresi olarak belirlenerek her 50.000 erkek nüfuz için bir mebus seçilmesi esası getirilmiştir.¹³⁶ Bu mebus seçimi geçici kanunu içerik bakımından cumhuriyet dönemi içerisinde değişikliklere uğramışsa da 1942 yılında kabul edilen 4220 sayılı mebus seçim kanunu ile yürürlükten kalkmıştır.

Son Osmanlı Mebusan Meclisinin İstanbul’un işgali sırasında bazı mebusların tutuklanmasından dolayı bir tepki olarak dağılması sonucunda, Ankara’da 19 Mart 1920 tarihli Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti namına intihab hakkında tebliğ ile bir meclisin toplanması kararı alınmıştır. Bu tebliğe göre; Milletvekilleri, liva ve vilayetteki seçmenlere ek olarak, idare ve belediye meclisi ile Müdafaa-i Hukuk yönetim kurullarından oluşan bir meclis tarafından seçilecek ibaresi yer almıştır.¹³⁷ Tek partili dönemi olarak adlandırılan 1923-1946 arasında 1942 seçimleri dışında mebus seçimi geçici kanunu uygulanmış fakat Teşkilat-ı Esasi’de yapılan değişikliklerle iki yıllık milletvekilliği süresi dört yıl olarak, seçmen yaşı 18 ve seçilebilme yaşı ise 30 olarak belirlenmiştir. 1934 yılında kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesiyle meclis profili de değişmeye başlamıştır. Kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesinin yanında 18 olan seçmen yaşı 22 olarak belirlenmiş ve 40.000 kişiye bir vekil seçme esası getirilmiştir.

¹³⁵ Mehmet Ö. Alkan, “*Türkiye’de Seçim Sistemi Tercihinin Misyona Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkisi*”, **Anayasa Yargısı** 23, Erişim: http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg23/alkan.pdf, 2006, 01.01.2015., s., 141.

¹³⁶ Tuncer, A.g.e., s., 27.

¹³⁷ İhsan Ezherli, **Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1992) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı(1877-1920)**, BMM KSYK Yayınları, 1998, s., 27.

Cumhuriyet tarihi açısından ilk seçim yasası olarak 1942 tarihli 4320 sayılı mebus seçim kanunu oluşturulmuştur. 56 Maddeden oluşan kanun eski seçim alışkanlıklarını sürdürür bir biçimde benzerlikler taşımaktadır. Çok ciddi değişiklikler getirmeyen yasa 1943 seçimleri için uygulanmış ve 1946 yılında çıkarılan 4918 sayılı Milletvekilleri seçim kanunuyla yürürlükten kaldırılmıştır. 49 Maddeden oluşan 4918 sayılı kanuna baktığımızda, öncelikle tek dereceli bir seçim sistemi getirilerek, ikinci seçmen uygulamasına son verilmiş ve çok partili bir sistem öngörmüştür. Seçimlerde liste usulü çoğunluk sistemi benimsenmiş, seçmen yaşı ve milletvekili sayısı eski şekli ile kalmıştır.¹³⁸ Bu seçim kanunu da yalnızca 1946 seçimleri için uygulanmış ve 1950’de çıkan 5545 sayılı seçim kanunu ile yürürlükten kalkmıştır.

Demokratik bir seçim ortamının oluşturulmasında envai bir önem arz etmesinin yanında, 5545 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu Türkiye’nin siyasal şemasını değişmesinde de önemli bir aşamayı ifade etmektedir. Bu seçim kanununa göre; seçimler tek dereceli ve liste usulü çoğunluk sistemine göre yapılacak ve yöntem olarak, seçimin gizli, eşit oy ile sayım işleminin ise açık sayım şeklinde yapılacağı belirtilmiştir. Bu seçim yöntemi günümüze kadar olan tüm seçimlerde değişmez bir kural olarak uygulanmıştır. Bir diğer yenilik ise seçimlerin yargısal denetime tabi olma usulünün getirilmesidir. Seçim kanununda seçme ve seçilme yaşları değişmemiş ve 40.000 kişiye bir vekil seçme usulü de aynen kabul edilmiştir.

Parlamente sistemi açısından çok partili bir mekanizmanın işlevsel olması hayati bir anlam taşımaktadır. 1950 sonrası parlamentonun görünümü bu bağlamda değişmeye ve çeşitlenmeye başlamıştır. Fakat Türkiye’nin siyasal, bürokratik ve askeri yapılanmasının dünyanın diğer demokratik devletleriyle karşılaştırıldığında, çok daha katı bir biçimde oluşturulmasından dolayı değişime ve yenilenmeye yönelik atılan adımlar çok sert bir biçimde bastırılabilir. 1960 Darbesi, askeri muhtıralar, 1980 Darbesi ve devamında ki askeri müdahaleler katı devletçi yapılanmanın sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. 1961 tarihli ve 298 sayılı seçimlerin temel hükümleri ve seçmen kütükleri kanunu dâhil bu tarihlerden sonra yapılan tüm seçim kanunları hep farklı etmenlerin müdahaleleri doğrultusunda şekillenmiştir. Bu kanun ile birlikte 5545 sayılı kanunun yürürlüğü kalkmış ve

¹³⁸ Erişim: <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6326.pdf>, 01.12.2016.

kanun, hem Milet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu seçimleri hem de il genel meclisleri, belediye meclisleri, muhtar, ihtiyar meclisleri ve ihtiyar heyeti seçimlerinde uygulanmıştır.¹³⁹ Seçmen yaşı düzenlenmiş ve bu yaş yirmi bir olarak belirlenmiştir. İl, ilçe ve yüksek seçim kurulları kanunda yasa ile belirlenmiştir. Kanun ile her ilçede, ilçe başkanlarının yönetiminde, kütük işlemlerinin süresi boyunca bir kütük bürosu kurulması kararlaştırılmıştır.

25 Mayıs 1961 tarih ve 306 sayılı seçim kanunu, 43 esas 4 geçici maddeden oluşturulmuş ve liste usulü çoğunluk sistemi terk edilerek nispi sistem uygulamasına geçilmiştir. Bununla birlikte çevre barajı d'Hondt uygulaması yürürlüğe konmuş fakat 1965 seçimleri öncesinde bir değişiklik¹⁴⁰ ile milli bakiye sistemine geçilmiş, 1965 seçimleri bu değişikliğe göre yapılmıştır. Yine seçim sistemi üzerinde oynamalar yapılarak, 1968 yılında bir değişiklik¹⁴¹ ile milli bakiye sistemi terk edilerek, yeniden çevre barajı d'Hondt sistemine geçilmesine rağmen anayasa mahkemesinin iptal etmesi sonucu barajsız bir d'Hondt sistemi uygulanmıştır. Aynı değişiklikle 1969, 1973 ve 1977 seçimleri yapılmıştır.

1980 Darbesi ve akabinde 1982 anayasasının oluşturulması ile siyasal, toplumsal ve ekonomik yapılanmalar yeniden dizayn edilerek, daha önce yapılan kanunlar yürürlükten kaldırmıştır. Bu bağlamda 10 Haziran 1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu oluşturulmuştur. Bu kanun 66 esas 12 geçici madde içermektedir. Nispi seçim sistemiyle birlikte, bu yeni uygulama çevre barajı ve %10 oranında bir ülke barajı getirmiştir. Çifte barajlı d'Hondt olarak da adlandırılan bu uygulama, parti adaylarının meclise girebilmeleri için o partinin öncelikle ülke düzeyindeki oy oranı %10'u geçmeli ve daha sonra parti adaylarının seçim çevresinde uygulanan çevre barajını aşmaları gerekmektedir.¹⁴² 1987 seçimleri öncesi yapılan bir değişiklikle¹⁴³ altı ve daha çok milletvekili çıkaran seçim çevrelerinde partilerin kontenjan aday gösterme usulü getirilerek en çok oyu alan partinin kontenjan adayı milletvekili seçilmesi gerektiği öngörülmüştür. Bu düzenleme 1987 ve 1991 seçimlerinde uygulanmıştır. 1995 seçimleri öncesi uygulama bırakılarak, ülke barajı d'Hondt sistemine geçilmiştir. Yine seçmen olma

¹³⁹ Erişim: <http://www.anayasa.gen.tr/298sk.htm>, 01.12.2016

¹⁴⁰ Erişim: <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11934.pdf>, 01.12.2016

¹⁴¹ Erişim: <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12856.pdf>, 01.12.2016

¹⁴² Erol Tuncer, *Osmanlıdan Günümüze Seçimler*, TESEV Yayınları, 2003, s., 31.

¹⁴³ Erişim: <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12856.pdf>, 01.12.2016

kriterleri on sekiz olarak belirlenip 1995 seçimleri öncesi değiştirilerek uygulamaya konmuştur. 1995 tarih ve 4125 sayılı kanun ile bir ilin çıkaracağı milletvekili sayısı 18'e kadar olan yerler bir seçim bölgesi, 19-35 milletvekili çıkaran yerler iki seçim bölgesi ve 36 milletvekili ve üstü vekil çıkaran bölgeler ise üç seçim bölgesine ayrılmıştır. 1995 yılı değişikliği ile parlamentoda görev yapan milletvekili sayısı da 550 olarak belirlenmiştir. 2009 yılı yapılan değişiklikle seçimlerin dört yılda bir yapılacağı ve 25 yaşını dolduran en az ilkokul mezunu olan, yükümlü olmayan, kısıtlı olmayan, kamu hizmetinden yasaklı olmayan, taksirli suçlar hariç, toplam bir yıl veya daha fazla hapis veya süresi ne olursa olsun ağır hapis cezası almamış kişiler milletvekili olabilecekleri belirtilmiştir.

4.3.Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri

Seçim sistemlerini ele aldığımızda öncelik olarak bu sistemlerin neyi anlattığına bakmak gerekmektedir. Parlamenter seçkin profilinin oluşmasında seçim sistemleri ve bu sistemlerin uygulanış biçimlerinin önemli etkisi vardır. Demokratik temsil açısından uygulanan seçim sistemleri çok farklı hesaplar ortaya çıkarmaktadır. Demokratik toplumlar açısından seçim sistemleri genel olarak seçimlerle ilgili bütün hususları, örneğin seçme ve seçilme yeterliğini, adaylığa ilişkin kavramları, oy verme usullerini, seçimlerin idare ve denetim işlevlerini kapsamaktadır. Özel olarak seçim sistemleri ise, seçmenlerin vermiş oldukları oyların parlamento sıralarına dönüştürülmesinde çoğulcu, çoğunlukçu, nispi temsil gibi ve bunların değişik türleri olan basit veya karmaşık, barajlı veya barajsız, bölgesel veya genel gibi türleri kapsamaktadır.¹⁴⁴

Türkiye’de siyasal sistemin anlaşılabilmesi için daha bütünsel bir seçim sistemi analizi yapılmalıdır. Bu nedenle Osmanlının son döneminde gerçekleştirilmeye çalışılan parlamenter sistem ve bu doğrultuda yapılan ilk seçimler iyi anlaşılmalıdır. Bu bağlamda ilk seçimlerin bir seçim yasasına bağlı olarak değil, bir talimat olan Talimat-ı Muvakkate ve İstanbul için çıkarılan bir beyanname hükmüne göre yapıldığı görülmektedir. İlk seçimlerde basit çoğunluk yöntemi uygulanmış ve en çok oyu alan kişi mebus seçilmiştir.¹⁴⁵ İlk parlamenter oluşumun

¹⁴⁴ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, 1998, s., 230.

¹⁴⁵ Seçim Sistemleri ve Türkiye Uygulamaları, TBMM Yayınları, 2012, s., 74.

kısa süreli olduğu ve gerçekleşen iki seçim döneminde uygulanan seçim yöntemi arasında belirgin bir farklılık olmamıştır.

Parlamento için otuz yıl sonra yeniden 1908 yılında İntihab-ı Mebusan kanununa göre ikinci kez seçimler yapılmıştır. Siyasi partilerin ilk kez katıldığı bu seçimler iki dereceli çoğunluk sistemine göre yapılmıştır. İntihab-ı Mebusan kanununun ön gördüğü iki dereceli çoğunluk sistemi uzun bir süre boyunca 1942 yılına kadar bazı kısmi değişiklikler yapılarak uygulanmıştır. 1942 yılında çıkarılan 4320 sayılı seçim yasasıyla eski seçim düzenlemesinin hükmü son bulmuştur. Fakat bu yeni seçim yasası, eski seçim sisteminin uygulanmasından öteye geçmemiş ve belirgin bir farklılık getirmemiştir.

1946 Tarihinde çok partili bir seçim sürecine geçilmesiyle birlikte, ilk seçimler de gerçekleştirilmiştir. 4918 Sayılı milletvekili seçim kanununun uygulandığı 1946-1960 arasında seçim sisteminin, parlamento şeması üzerindeki etkisi çok belirgin bir biçimde ortaya çıkmıştır. Fakat 1946 seçimlerinin açık oy, gizli sayım yöntemiyle gerçekleştirilmesinden dolayı bu seçimlerin antidemokratik sonuçlar doğurduğu şeklinde bir algı oluşturmuştur. Bu seçimlerde liste usulü tek turlu basit çoğunluk sistemi uygulanmıştır. Bu uygulama, en çok oyu alan aday ya da adayların seçilmesi ilkesiyle oluşturulmuş basit yapılı bir seçim sistemidir.

16 Şubat 1950 tarihinde 5545 sayılı milletvekili seçim kanunu ile tek dereceli çoğunluk yöntemine göre, genel, eşit oy ile oyların sayım ve ayrımının açık olarak gerçekleştirilmesi kabul edilmiştir. Bu sistem ile her parti, seçim çevrelerinde belirlemiş olduğu adayları listeler halinde adaylarını seçmenlere sunar ve en çok oy alan partinin listesi, o ildeki milletvekillerinin tamamını kazanır şeklinde düzenlenmiştir.¹⁴⁶ 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde de aynı sistem uygulanmıştır. Bu seçim sisteminde temsil açısından ciddi sorunlar ortaya çıktığı görülmektedir. Örnek olarak 1950 seçimlerine baktığımızda Demokrat Partinin %53,4 oy oranı ile meclis sandalyelerinin %83,6'sını kazandığı halde, Cumhuriyet Halk Partisi ise %19,8'lik oy oranı ile milletvekillerinin ancak %14,4'ünü kazanabilmiştir. Yine benzer oransal farklılıklar 1954 ve 1957 seçim sonuçlarında da ortaya çıktığı görülmektedir. Elit

¹⁴⁶ Özer Gürbüz, "Dünyada ve Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri ve İdeal Seçim Sistemleri İçin Öneriler", **Ankara Barosu Dergisi**, 1997, s., 21.

oluşumu açısından bu oranların ciddi sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Özellikle bu seçimlerin temsil gücü açısından düşük kabiliyette olduğu söylenebilir.

Hem parlamenter siyaset açısından, hem de demokratik araçların oluşturulması açısından 1950 sonrası süreç hayati bir noktayı göstermektedir. Fakat iktidarların demokratik araçları kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmaları, temsil açısından ciddi sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte, uygulanan seçim sistemlerinin antidemokratik sonuçlar ortaya çıkarması da, demokratik sistemlerde ‘tek parti rejimi’¹⁴⁷ diyebileceğimiz iktidarların oluşmasına neden olmaktadır.

1961 seçimlerine geldiğimizde özellikle 1960 Darbesi ve 1961 Anayasası ile birlikte seçim sistemi de yeniden düzenlenerek nispi temsil sistemi kabul edilmiştir. Bu sistemin dayandığı ana fikir, her partinin aldığı oy oranında milletvekili çıkarması usulüdür. Bu şekilde her verilen oyun temsil açısından karşılığının daha adil bir biçim alması hedeflenmektedir. Fakat nispi temsil sistemi de kendi içerisinde farklı uygulamalar içermektedir. Bu uygulamalar, daha çok artık oyların değerlendirilme şekli ile ilgili bir sorundan yani artık milletvekillerinin nasıl dağıtılacağı probleminden kaynaklanmaktadır.¹⁴⁸

Mayıs 1961 gün ve 306 milletvekili seçim kanunu ile Türkiye’de ilk kez nispi temsil sistemi benimsenerek, d’Hondt uygulamasıyla milletvekillerin partilere göre dağılımı gerçekleştirilmiştir. Bu uygulamanın yanında kota(baraj) uygulaması da benimsenerek, seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların o çevreden çıkacak milletvekili sayısına bölünmüştür. Yapılan hesaplamada elde edilen sayıyı yakalayamayan partilerin, o çevreden milletvekili çıkartamamaları gibi bir uygulama ile birlikte tercihli oy kullanma hakkı da tanınmıştır. Tercihli oy sisteminde, seçim bölgeleri, tek temsilci seçilen bölgelerdir. Seçmenler seçmek istedikleri adayları tercih sırasına göre 1, 2, 3... şeklinde numaralandırırlar. Sayım işleminde hangi aday ilk tercih oyların toplamıyla mutlak çoğunluğu elde ederse o seçilmiş olur.¹⁴⁹ 1961 seçimleri bu seçim sistemiyle gerçekleştirilmiştir. 1964 yılı yapılan değişiklikle Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde uygulanan çoğunluk sisteminden vazgeçilerek d’Hondt usulü seçim sistemiyle yapılmasına karar verilmiştir.

¹⁴⁷ Vurgu eklenmiştir.

¹⁴⁸ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, 1998, s., 232.

¹⁴⁹ Seçim Sistemleri ve Türkiye Uygulamaları, TBMM Yayınları, 2012, s., 30.

13 Şubat 1965 tarihinde kabul edilen 533 sayılı kanun ile 306 sayılı yasa değiştirilerek d'Hondt yöntemine son verilmiş, onun yerine ulusal atık(milli atık, milli bakiye) yöntemi getirilmiştir. 1965 seçimlerinde kullanılan bu yöntem ile seçim çevrelerinde kullanılan geçerli oylar, o çevre milletvekili sayısına bölünerek yeni bir seçim çevresi kotası saptanmıştır. Parti listelerinin sahip olduğu atık oylar seçim kotasına bölünerek kazanılan temsilci sayısı belirlenmiştir. Bu hesaplama sona erdikten sonra yine açık kalır ise diğer atık oyların değerlendirmesine geçilir.¹⁵⁰ Milletvekili seçim kanunu 23 Mart 1968 gün ve 1036 sayılı kanunla tekrardan değiştirilmiş ve seçimlerin barajlı d'Hondt sistemine göre yapılmasına karar verilmiştir. Fakat Anayasa mahkemesinin kararı doğrultusunda bu kanunun barajlı olan kısmı kaldırılarak barajsız d'Hondt(klasik d'Hondt) yöntemi kabul edilmiş ve yeni bir düzenleme yapılmadığından 1969, 1973 ve 1977 milletvekili genel seçimleri bu sistemle gerçekleştirilmiştir.

1960-1980 arası yapılan milletvekili genel seçimleri sonucunda istikrarlı hükümetler oluşturulmamıştır. Bu dönemde gerçekleşen çok partili koalisyon hükümetlerinin ortak bir istikamette yürüyememelerinden ve gerçekleşen hükümet bunalımlarının ciddi seviyelere ulaşmasından ötürü, 1980 sonrası süreçte siyasal alan bütünsel bir dönüşüme sokulmuştur. 13 Haziran 1983 tarihli ve 2839 sayılı milletvekili seçim kanunu ile nispi temsil sisteminin d'Hondt yöntemi benimsemekle birlikte, bu sisteme iki farklı baraj hükmü eklenmiştir. İlki ülke barajı olarak adlandırılan %10'luk bir ülke geneli oyların alınmasına dayanan sistem günümüzde dahi geçerliliğini sürdürmektedir. İkincisi ise 1961 seçimlerinde uygulanan seçim çevresi barajının yeniden hayata geçirilmesidir.¹⁵¹ Bu çift barajlı + d'Hondt sistemi 1983, 1987 ve 1991 seçimlerinde değişik şekillerde uygulanmış, fakat 1995 tarihinde Anayasa Mahkemesinin (AYM) kararı doğrultusunda ülke barajı varken artı bir seçim çevresi barajının olmaması gerektiği düşünülerek seçim çevresi barajı yürürlükten kaldırılmıştır. Bu karardan sonra %10 ülke barajı artı d'Hondt sistemi 1995, 1999, 2002, 2007 ve 2011 seçimlerinde uygulanmıştır.

Parlamento ile halk arasındaki demokratik ilişkiyi sorgulayan Carl Schmitt'e göre halk, cemaatin bütün üyelerinin bir mekânda toplanıp gerçek bir bütünlük içinde

¹⁵⁰ Özer Gürbüz, “*Dünyada ve Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri ve İdeal Seçim Sistemleri İçin Öneriler*”, **Ankara Barosu Dergisi**, 1997, s., 21-22.

¹⁵¹ Bülent Tanör, Necmi Yüzbaşıoğlu, **Türk Anayasa Hukuku**, Beta Yayınları, 2004, s.,208.

karar vermeleridir. Ancak günümüzde herkesin bir araya gelerek bir bütünlük içinde karar verebilmeleri pratikte mümkün değildir; herkese her ayrıntının sorulması da imkânsızdır; bu yüzden makul davranıp temsilcilerden medet umarız; işte parlamento tam da bu işlevi görür. Böylece, meşhur skala oluşur: Parlamento bir halk komitesi, hükümette bir parlamento komitesi... Böylece parlamentarizm düşüncesi demokratik görünür. Ancak, eğer pratik sebeplerle halk yerine temsilcileri karar verebiliyorsa, aynı halk adına tek bir temsilci de karar verebilir ve bu durum demokratik olmaktan çıkmaksızın anti-parlamenter bir Sezarlığı haklı çıkarabilir.¹⁵²

Türkiye'de askeri rejim toplumsal düzen ve istikrarı, anti demokratik bir uygulama olan yüzde onluk seçim barajını getirerek sağlamaya çalışmıştır. Baraj uygulamaları siyasal istikrar sağlamada bir yöntem olarak düşünülmesine rağmen siyasal istikrarsızlığa neden olabilmektedir. Ancak baraj uygulamasının siyasal sürece olumlu bir etki yaptığını söyleyebilmek pek mümkün değildir. Aşağıda incelediğimiz genel seçimlerden de görüldüğü gibi siyasal tıkanıklık daha çok genişleyerek sürmektedir. Yukarıda belirttiğimiz parlamenter elit ile seçmen arasındaki ilişki anlamında bir sorgulama yaptığımızda %10'luk baraj temsil sorunu oluşturmaktadır. Bir başka deyişle temsilde adalet ilkesinden uzaklaşmaktadır.

Temsil sorununun sadece baraj sistemi ile ilgili olmadığını göz önüne alınarak burada baraj sisteminin yapmış olduğu etki irdelenmiştir. Bu anlamda 1983 seçimlerinde seçime katılan her üç partinin de meclise girmeleri temsil açısından sorun teşkil etmemiştir. Fakat 1987 seçimlerine baktığımızda toplamda %20 civarında seçmen tercihinin meclis dışında kaldığını görmekteyiz. Meclise giren partiler hak etmedikleri halde fazladan temsilci çıkarmışlardır. 1991 seçimlerine baktığımızda özellikle partilerin birçoğu seçim sistemi nedeniyle koalisyon kurarak parlamentoya girmiştir. Oluşturulan koalisyonlar olumlu sonuç vermiş ve sadece seçmenlerin %0,5'lik bir kısmı temsil imkanı bulamamıştır. 1995 seçimleri sonucunda %10'luk baraj nedeniyle 59 sandalye 1999 seçimlerinde ise 68 sandalye seçilmeye hak kazanmış ancak baraj dolayısıyla meclise girememiş adayların yerine barajı geçen partiler tarafından doldurulmuştur. Temsil sorununun en fazla olduğu seçim ise 2002 seçimleri olmuştur; bu seçimde baraja takılan partiler dolayısıyla seçmenlerin %46'sı parlamento dışında kalmıştır. Sonraki iki seçimde söz konusu

¹⁵² Carl Schmitt, *Parlamenter Demokrasinin Krizi*, çev., A. Emre Zeybekoğlu, 3. Baskı, Dost Yayınları, Ankara, 2014, s., 52.

oranlar çok düşmüş olsa da bu eğilim devam etmiştir. Bu oranın azalmış olmasının nedenlerinden biri ise yüksek baraj sisteminden dolayı bazı partilerin bağımsız adaylarla parlamentoya girmeleridir.

Yüksek seçim barajının etkilerini sadece belli bir seçim sonucu ile bir dönemlik olarak da değerlendirilmemelidir. Seçmen kitlelerinin parlamentoya göndermek istedikleri partilerin belli bir dönem baraj altında kalmalarından dolayı seçmenler farklı partilere kanalize olabilmektedirler.

TBMM’de dört dönem ve üzerinde görev alan seçkinlerin daha çok hangi partilerden seçildiklerine baktığımızda ANAP 196 vekil ile yüzde otuz beşlik oran ile ilk sırada yer aldığını görüyoruz. İkinci sırada yüzde on altı ile AK Parti gelmektedir. AK Parti daha yeni bir parti olmasına rağmen ikinci sırada yer almasının bir nedeni de üyelerinin bir kısmının daha önce başka partilerden parlamentoda yer almalarıdır. Üçüncü sırada 70 vekil ve yaklaşık yüzde on üç ile DYP gelmektedir.

4.4.Siyasi Partilerin Aday Belirleme Yöntemleri: Merkezin Dediği Olur

Çok partili yaşama geçilmesi ile birlikte siyasi partilerin statüleri de daha belirgin bir biçim almıştır. İlk kez 1947 yılında Meclis iç tüzüğünde yapılan değişiklikle “siyasi partilerin meclis komisyonlarına aday gösterilmesi” kabul edilmiştir. 1961 Anayasası’nın kabul edilmesi ile siyasi partiler ilk kez anayasal statüye ve güvenceye kavuşmuşlardır. 1961 tarihli ve 306 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu ile seçim sistemi değiştirilerek çoğunluk sistemi yerine nispi seçim sistemi getirilmiştir. 1965 tarihli ve 648 Siyasi Parti Kanunu ile de, aday gösterme sürecinde parti tabanına daha fazla yetki verilmiştir. Parti genel merkezlerinin aday belirleme yetkisi %5 ile sınırlandırılmış ve yargı denetimi dışında bırakılmıştır.¹⁵³ Bu şekilde parti merkez organlarının milletvekilleri üzerindeki hakimiyeti sınırlandırılmıştır. Bir anlamda demokratik siyasetin parlamentoda işletilmesinin önü açılmıştır.

1982 Anayasası ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu ile milletvekillerinin durumu daha da belirginleştirildi. Ancak 1982 Anayasası’nın ilk hali anayasa tekniğine aykırı olup, ayrıntılı düzenlemelere yer vermiştir. 1986’da ise 3270 sayılı

¹⁵³ M. Tefik Gülsoy, “Milletvekili Seçimlerinde Siyasal Parti Adaylarının Tespiti”, EÜHFD, C:X, S.:3-4, 2006, s., 138.

kanunla söz konusu maddede değişiklik yapılmış ve bununla siyasi partilere daha geniş bir hareket alanı sağlanmıştır.¹⁵⁴ Yapılan değişiklik şu gerekçeye bağlanmıştır:

“Siyasi partiler ve seçim kanunlarını... aday tespitlerinden disiplin işlerine kadar tüzük ve yönetmenliklerde olabilecek detaylara inilerek her şeyine müdahale edilmiş adeta kendilerine hiçbir konuda karar verecek imkan bırakılmamıştır. ... ayrıca aday tespit işi bu kanunla geçen (bir genel bir mahalli) seçimlerde de uygulanma imkanı bulunamamış ve geçici maddelerde düzenleme yoluna gidilmiştir.”

denilmektedir.¹⁵⁵

Yapılan bu değişikliklerle siyasi partilerin güçlendirilmesi sağlanırken, aynı zamanda parti içi demokrasinin alanı daraltılmıştır. Bu durumun olumsuz sonuçlarından bir tanesi siyasi partilerin kendi içinde iktidar olma mücadeleleridir. Bu parti içi mücadeleye verilen önem dönem dönem genel seçimlerin önüne geçebilmektedir. Örnek olarak CHP'nin kendi içindeki liderlik mücadelesinin partinin iktidar olma mücadelesinin önüne geçtiğini söyleyebiliriz. Deniz Baykal ve Erdal İnönü mücadelesi ve akabinde gelişen liderlik mücadeleleri hep bu görüntüyü vermişlerdir.¹⁵⁶

1980 Askeri darbesinin siyasal yaşamı bir bütün olarak dönüştürme çabası, milletvekillerinin belirlenmesine de etki etmiştir.

*“2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununun geçici dördüncü maddesinde, siyasi parti kurucuları üzerinde, Milli Güvenlik Konseyinin incelemede bulunmak ve haklarında olumsuz karar alınanların değiştirilmesini talep etmek yetkisi, aynı kanunun geçici altıncı maddesine göre, bu kanunun yürürlüğe girmesini müteakip yapılacak ilk milletvekili genel seçimleri için siyasi partilerin kurucular kurulunca tespit edilecek....”*¹⁵⁷

denilmektedir.

¹⁵⁴ Cüneyd Altıparmak, “Demokrasilerde Aday Belirleme Yöntemi”, **TBB Dergisi**, S:76, 2008, s., 373.

¹⁵⁵ Mehmet Ali Aydın, “Milletvekili Adaylarının Belirleme Usulü ve Önseçim”, **Yasama Dergisi**, S: 5, Nisan-Mayıs-Haziran (2007), s., 89.

¹⁵⁶ Oktay Pirim, **Deniz Baykal**, Doğan Yayınları, İstanbul, 2007, s., 47-57.

¹⁵⁷ Milletvekili Seçim Kanunu, Erişim: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2839.pdf>. 12.05.2017.

Milli Güvenlik Konseyine verilen bu yetki ile parlamenter seçkinlerin dönüşümünde önemli bir kırılma yaşandı. Bunun bir sonucu olarak 1983 seçimlerinde konseyin onay verdiği yalnızca üç parti seçime girmiştir. Bu seçimlerde aday olmanın kriteri ise beş konsey üyesinin kişisel kanaatlerine uygunluk olduğu belirtilebilir.

Siyasi partilere sağlanan özerk aday belirleme biçimi ile partiler artık aday belirleme yöntemini, tüzüklerinde serbestçe düzenleyebileceklerdir. Nitekim bu yetkiyi alan birçok parti, tüzüklerinde bu konuyu diledikleri gibi düzenlemişlerdir. Bununla beraber elbette, siyasi partiler hukuku açısından burada esas sorun, mevzuattan daha çok uygulamadır. O kadar ki, partiler serbestçe belirledikleri aday tespit yöntemine bile çoğu zaman uymamaktadır.¹⁵⁸

Türkiye'de siyasi partiler tüzüklerinde, milletvekili belirlemede üç yöntem kullanacaklarını belirtmektedir. Bunlardan ilki önseçimdir. Önseçim farklı biçimlerde tanımlanmasına rağmen genel olarak bir partinin tüm delegelerinin katılımıyla seçilen adayların belirlenmesi işlemidir. İkinci olarak aday (teşkilat) yoklamasıdır. Burada adayların belirlenmesinde, parti üyelerinin tümünün değil daha çok belli görevlerdeki kişilerce seçilmesi işlemidir. Önseçim sistemine göre aday yoklaması partinin biraz daha demokrasiden uzaklaşması anlamını taşımaktadır. Üçüncü olarak merkez yoklaması sistemiyle adaylar belirlenir. Burada amaç milletvekili adaylarının parti merkezi tarafından belirlenmesidir. Fakat burada özellikle parti liderinin belirlediği adayların seçildiği görülmektedir. Bu nedenle parti içi demokrasi açısından en sıkıntılı olan sistem merkez yoklamasıdır ve lider oligarşisinin oluşmasının en önemli itici gücünü oluşturmaktadır.

Türkiye'de her üç sistem bir arada kullanıldığı gibi ayrı ayrı da kullanılmaktadır. Bu seçim sistemlerine ek olarak kontenjan aday sistemi de kullanılmaktadır. Burada hem olumlu hem olumsuz iki anlamı bir arada barındırdığını belirtebiliriz. Olumlu anlamda düşünüldüğünde birikimli kişiler eğer seçilmişlerse belli pozisyonlarda istihdam edilebilirler, olumsuz anlamda ise liderin kendine yakın isimleri belli noktalara getirerek parti içi iktidarını koruma düşüncesinin oluşmasıdır.

¹⁵⁸ Murat Yanık, “*Parti İçi Demokrasi Açısından Aday Belirleme Yöntemleri*”, EÜHFD, C: XI, S: 3-4, 2007, s., 190.

Siyasi partilerin tüzüklerinde yer alan seçim şeklinin uygulamada değiştiğini görmekteyiz. Örneğin, AK Parti ve ANAP Merkez Karar Yönetim Kurulu, CHP ve SHP Parti Meclisi, DYP ise Genel İdare Kurulunu ve Aday Tespit Karma Komisyonunu, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) Merkez Yönetim Kurulunu merkez yoklaması açısından yetkili kılmışlardır. Fakat yasanın merkez organlara tanımış olduğu merkez yoklaması yetkisi, pratikte genel başkanlar eliyle kullanılmaktadır.¹⁵⁹ Bu durum genel başkanların parti üzerindeki mutlak hâkimiyetini getirdiği gibi milletvekili olmanın da milletin temsilcisi olmasından çok genel başkanı temsil eden görevliler olarak algılanmaktadır.

Aday yoklaması bakımından ise parti tüzüklerinde kimlerin bu yoklamaları yapacakları (seçici kurullar) tek tek sayılmakta (AK Parti, MHP ve DYP), ya da adayların yönetmelikle belirleneceği (CHP) hükme bağlanmaktadır. Partiler pek başvurmasalar da önseçim uygulamasını parti tüzüklerinde göstermektedir. Bu durumu uygulamada olmasa da kağıt üzerinde partilerin ideal bir görünüm alma göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Yine az da olsa 1983'ten bu yana diğer partilere oranla ön seçim uygulamasına en çok yer veren partinin CHP olduğunu görmekteyiz.¹⁶⁰ Demokratik siyasetin işleyişi açısından en önemli unsurlardan biri olan partiler kendi içinde anti-demokratik uygulamalar yürütmesi Türkiye'nin siyasal geleceği açısından pek umut vermemektedir.

Türkiye'de bağımsız adaylık durumunun hem ekonomik açıdan maliyetli olması hem de seçmen sayısı bakımından partilere oranla çok daha fazla seçmene ihtiyaç duyulması bireysel adaylığın gelişimini engellemektedir. Diğer taraftan belli bir nüfuza veya seçilebilme potansiyeline sahip kişilerin bir şekilde belli partiler tarafından tercih edildiklerini görmekteyiz. Parlamentoda bağımsız adayların oranlarına baktığımızda özellikle %10'luk barajın aşmak için bağımsız giren partiler dışında bireysel olarak parlamenter sistem içinde bağımsız adayların oranının çok düşük olduğunu görmekteyiz.

Parlamentoda dört dönem ve üzeri seçilmiş elitler adaylık konusunda sorun yaşamamaktadır. Bu kişiler eğer bir parti bünyesinde seçime giriyorlarsa seçilecek bölge ve sıralardan tercih edilmekte, bağımsız olarak girmiş iseler zaten seçilme

¹⁵⁹ Gülsoy, A.g.e., s., 141.

¹⁶⁰ A.g.e., s., 142.

ihtimali yüksek olan yerlerden aday olmaktadırlar. Bu seçimler bir anlamda siyasal elit dönüşümünde milletvekillerinin kendi pozisyonlarını güçlendirebileceklerini yada koruyabileceklerini göstermektedir.

V. BÖLÜM: 1983-2011 DÖNEMİ TÜRKİYE’DE PARLAMENTER SEÇKİNLER VE TOPLUMSAL ÖZELLİKLERİ

Türkiye’de siyasal seçkin değişiminin incelendiği bu çalışmada milletvekillerinin parlamentoda dört dönem ve üzeri görev yapma durumları dikkate alınarak bir tartışma yürütülmüştür. Bu anlamda yürütülen tartışmanın verileri TBMM arşivlerinden ve parlamento albümlerinden oluşturulan datalardan sağlanmıştır. Bu veriler ışığında genel bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmış ve parlamenter seçkinlerin; siyasal aidiyetleri, kültürel sermayeleri, toplumsal kökenleri üzerinden bir tartışma yapılmıştır.

Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkenin toplumsal kodlarını anlayabilmek açısından önemli veriler sunan parlamenter sistem, aynı zamanda bu kodların hangi istikamet doğrultusunda biçimlendiğini ve ne tür kırılma noktalarından geçtiğini de anlatmaktadır. Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde şekillenen parlamenter yapı ve bu yapı içerisindeki vekillerin siyasal, kültürel ve toplumsal aidiyetleri toplumsal gerçekliği, toplumsal örtüşmeyi anlatması açısından işlevsel bir noktada durmaktadır. Özellikle Meclis-i Mebusan’da parlamenterlerin toplumsal, sınıfsal, etnik ve kültürel çeşitliliği olduğu gibi bu çeşitliliğin parlamenterlerin kendilerine has özelliklerini yansıtmamasından dolayı parlamento ile Osmanlı toplumsal yapısı arasındaki ilişki çok daha belirgin bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Yani Meclis-i Mebusan’a bakıldığında Osmanlı Devletinin çok farklı kesimlerinden hem dinsel hem etnik hem de kültürel unsurlarını taşıyan grupları kendi bünyesinde barındırmıştır. Cumhuriyet dönemindeki parlamenter gelişime baktığımızda, parlamenter seçkinlerin siyasal, kültürel ve dinsel kompozisyonları toplumsal gerçeklikle paralel bir doğrultuda ilerlememiştir. Bu anlamda parlamento profili ile toplumsal çeşitlik arasında kopukluğun olduğu ifade edilebilir.

Parlamenter yapı ile toplum arasındaki kopukluk hangi verilerden yola çıkılarak analiz edilebilir? ya da hangi tür değerlendirmeler bizi seçmen ve seçilen arasındaki ilişkiyi daha iyi anlamamızı sağlayabilir? türünden soruların doğru kavranıp açıklanması gerekir.

Parlamenter yapının Cumhuriyet tarihi açısından belli dönemsel aşamalarını dikkate alarak değerlendirecek olursak, 1923-1950 yılları arasında özellikle parlamenter yapı ulus-devlet yapılanmasının bir sonucu olarak belirli bir ideoloji

doğrultusunda şekillendirilmiştir. Diğer bir ifade ile bu dönemin parlamentosu otoriter tek parti ideolojisi tarafından şekillenmiştir. Bu durum toplum üzerinde etkili olmuştur.

1950-1980 arası döneme baktığımızda, siyasal alanın demokratik kodlarla yeniden biçimlenmeye başladığı görülmektedir. Seçen-seçilen ilişkisi bakımından da daha belirgin bir yakınlaşmanın olduğu söylenebilir. Burada TBMM bünyesinde bulunan temsilcilerin, yerel siyasal yapılarla kurdukları ilişkiler bir nebze fitri olarak ilerlediği ifade edilebilir. Her ne kadar 1960 Darbesi ile siyasal alana müdahale edilmiş olsa da siyasal alanın kendi istikametini izlemesi uzun sürmemiştir.

1980 sonrası olarak değerlendirdiğimiz üçüncü dönem ise hem siyasal sistem açısından hem de toplumsal, kültürel ve ekonomik alanlar açısından çok farklı değerlendirme ölçütlerinin kullanılmasını gerektiren bir dönem olmuştur. 1980 darbesiyle birlikte askeri cunta şiddet ve güç unsurlarını öne çıkararak toplumu bir bütün olarak dizayn etmek istemiştir. Fakat toplumsal değişim çok farklı biçimlerde gerçekleşmiştir. Bu dönem ile ilgili yapılacak analizin bu bağlamlar dikkate alınarak düşünülmesi gerekmektedir.

Bu amaçla XVII-XXIV. dönemler arasında parlamentoda görev yapmış parlamenter seçkinlerin sınıfsal kökenleri, kültürel sermayeleri, toplumsal özellikleri, medeni hal bilgileri, siyasal aidiyetleri, coğrafi bölgesel dağılımları gibi unsurlar temel alınarak parlamento kompozisyonuna ilişkin daha ayrıntılı bir değerlendirme aşağıda ortaya konulmaya çalışılmıştır.

5.1.Parlamenter Seçkinlerin Genel Özellikleri

Bu çalışmaya konu olan dört ve daha fazla dönem parlamentoda görev alan vekil sayısı 443 olup bütün parlamentonun yaklaşık yüzde on birini oluşturmaktadır. Çalışmamız XVII. ve XXIV. dönemlerle sınırlandırılmış olsa da, milletvekillerinin parlamentoda dört dönem ve üzeri görev yapma durumları üzerinden çalışma ele alındığından dolayı milletvekillerinin yapılmış ise daha önceki dönemlere ait bilgilerde çalışmaya dahil edilmiştir. Diğer bir ifade ile çalışmaya konu olan vekillerin yaklaşık yüzde üçü XV. ve XVI. dönemlerde de parlamentoda yer almışlardır. Parlamenter seçkinler çalışmasının sınırlıkları dikkate alındığında 1980

dönemi öncesini ve sonrası karşılaştırarak incelemenin ayrı bir çalışma dâhilinde ele alınması daha sağlıklı sonuçlar ortaya çıkaracağı düşünülmüştür. Bundan dolayı çalışmada 1980 öncesine ait argümanlar sınırlı olarak tartışılmıştır.

Parlamentar seçkinlerin genel özellikleri üzerinden oluşturulan veriler sınıflandırılarak tartışılmıştır. Yapılan tartışmada milletvekillerinin siyasal aidiyetleri, sınıfsal kökenleri, kültürel sermayeleri, cinsiyet ve medeni hal bilgileri, seçim ve doğum bölgesi bağlamında coğrafi dağılımları gibi kategoriler ele alınmıştır. Aynı zamanda oluşturulan tablolar aracılığı ile ortaya konan argümanlar somutlaştırılmıştır.

5.2.Parlamentar Seçkinlerin Siyasal Aidiyetleri ve Partilere Göre Dağılımları

Milletvekillerinin siyasal aidiyet ilişkisine bakmadan önce siyasal partilerin genel görünümü ve partilerin kendilerini anlamlandırma biçimleri üzerine birkaç şey söylemek gerekmektedir. Burada özellikle milletvekillerinin tercih ettikleri siyasal partilerin Türkiye'nin siyasal hayatında hangi etmenler doğrultusunda kendilerini konumlandıkları önem arz etmektedir. Siyasal partilerin ideolojik olarak yansıttıkları görünümünün ve ifade bulan yaklaşımların penceresinden bakıldığında farklı kategorik oluşumlarla karşılaşmaktadır. Aynı zamanda bazı partilerin zaman içerisinde değişen ideolojik çizgilerini de göz önüne alarak bir değerlendirme yapmak gerekir.

Siyasal partiler, parlamentar seçkinler için güçlü bir siyasal yapı oluşturmaktadır. Hemen her parti kendisini, siyaset geleneği içinde bir kategoriye göre sınıflandırır. Bu nedenle siyasal partilerin ideolojilerinde, yapılarında ve işleyiş biçimlerinde farklılıklar olduğu söylenebilir. Örneğin sağ düşünce geleneği üzerine çalışmasında Tanıl Bora sağın kendisinde üç unsuru daha yoğun bir biçimde barındırdığını belirtmektedir. Ona göre bunlar; milliyetçilik, muhafazakarlık ve İslamcılık olup, bu olgular sağ düşünce içinde işleyen ve birbirinden ayrı olan bu kavramların bir arada çok daha güçlü bir yapı oluşturmaktadır¹⁶¹. Tıpkı burada

¹⁶¹ Tanıl Bora, *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakarlık, İslamcılık*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1998, s.,21

olduğu gibi parlamenter seçkinler de belirli olgusal temeller etrafında bir araya gelerek daha sistemli ve güçlü bir yapı oluşturmaktadırlar.

Türkiye'nin düşünsel, ideolojik, dini ve etnik yönelimlerini belirleyebilme açısından, parlamenter seçkinlerin tercih ettikleri siyasi partiler yol gösterici olmaktadır. Bu anlamda parlamenter seçkinlerin tercih etmiş oldukları siyasi partilerin önemi artmaktadır.

Milletvekillerinin tercih ettikleri siyasi partileri merkez sağ partiler¹⁶², merkez sol partiler¹⁶³, muhafazakar sağ partiler¹⁶⁴, milliyetçi sağ partiler¹⁶⁵ ve Kürt partiler¹⁶⁶ şeklinde kategorileştirebiliriz. Burada yapılan sınıflandırmanın katı bir çizgi ile ayrılmadığını, partiler arası geçişliğin olduğu bilgisi ile bir okuma yapmak gerektiğini belirtmeliyiz. Özellikle sağ partiler arasında elit geçişliliğinin çok daha yoğun bir biçimde sürdüğü görülmektedir.

Tablo 1. Milletvekillerinin Siyasi Partilere Göre Dağılımları

Siyasal Aidiyetler	Sayı	%
Merkez Sağ Partiler	371	83,7
Merkez Sol Partiler	109	24,6
Muhafazakar Sağ Partiler	59	13,3
Milliyetçi Sağ Partiler	17	3,8
Kürt Partiler	6	1,4
Toplam	562	

Kaynak: TBMM 2010 ve 2012

Ele aldığımız çalışmada bir vekilin bir den fazla parti değiştirmesinden dolayı toplam sayı 443 olması gerekirken tablo 1'de de görüldüğü gibi 562 olmuştur. Fakat yüzdelik değerlendirme 443 olan vekil sayısı üzerinden yapılmıştır. Milletvekillerinin siyasal aidiyetlerini gösteren tablodan da görüldüğü üzere siyasal sağ gelenek toplam vekil sayısı üzerinden oranladığımızda yaklaşık yüzde seksen oran ile en büyük grubu oluşturmaktadır. Her ne kadar kendi içinde merkez sağ, muhafazakâr sağ ve milliyetçi sağ olarak bölünmüş olsa da sağ partiler arasında

¹⁶² Merkez sağ partiler: AK Parti, ANAP, AP, DP, DYP, YTP, DEMP gibi partilerinden oluşmaktadır.

¹⁶³ Merkez sol partiler: CHP, DSP, SHP, HP gibi partilerden oluşmaktadır.

¹⁶⁴ Muhafazakar sağ parti: Refah Partisidir.

¹⁶⁵ Milliyetçi sağ partiler: MHP, MDP, BÜP, SKP, BÇP gibi partileri oluşturmaktadır.

¹⁶⁶ Kürt partiler ise: DEP, HEP, ÖZEP, DTP ve BAGIMSIZ olarak parlamentoya giren vekilleri anlatmaktadır.

geçişlilik oranının yüksek olduğu söylenebilir. Yine sağ partilerin temel ideolojik söylemlerinde de ciddi benzerliklerin olduğu söylenebilir. Türkiye'nin siyasal konjonktürüne göre merkez sağ partilerin milliyetçi sağ partilerden daha fazla milliyetçi söylemleri ön plana çıkardıkları görüldüğü gibi, benzer biçimde milliyetçi sağ partilerin de hem muhafazakar sağıın kullandığı argümanları ciddi bir biçimde ön plana çıkardıkları hem de merkez sağıın argümanlarını ifade ettikleri görülmektedir. Bu nedenle burada yapılan ayrımın çok keskin çizgilerle ayrılmadığını bir kez daha belirtmek gerekmektedir.

Parlamente elitlerin partilere göre dağılımına baktığımızda 371¹⁶⁷ vekilin merkez sağ partilere, 109¹⁶⁸ vekilin merkez sol partilere, 59¹⁶⁹ vekilin ise muhafazakar sağ partilere mensup olduğu görülmektedir. Buna karşılık 17¹⁷⁰ vekilin milliyetçi sağ partilere mensup iken altı¹⁷¹ vekil ise Kürt partilerden parlamentoya girmişlerdir.

Parlamente seçkinlerin genel siyasal eğilimlerine bakıldığında ise merkez sağ, merkez sol ve bu partiler çevresinde şekillenen bir siyasal eğilim söz konusudur. Bu değerlendirme, salt verisel argümanların incelenmesiyle değil aynı zamanda Türkiye'nin siyasal, kültürel ve iktisadi değişiminin hem kendi içinde hem de uluslar arası ilişkiler bağlamında siyasal değişime etkisi düşünülerek yapılmaktadır. Özellikle parlamente seçkinlerin 1980 sonrası TBMM'de dört dönem ve üzerinde görev yapma durumu baz alındığında, 12 Eylül Askeri Darbesi ile Türkiye yeniden dizayn edilmek istenmiş ve parlamento kompozisyonu da bu değişim isteği doğrultusunda biçimlendirilmiştir.

Parlamente seçkinlerin siyasal aidiyetlerindeki değişimi anlayabilmek açısından seçim dönemlerini kendi içinde değerlendirmek gerekmektedir. Burada her ne kadar XVII. dönemden başlayarak bir analiz yapmak gerekse de, dört dönem ve üzeri parlamentoda görev yapan seçkinlerin XV. ve XVI. dönemlere ait siyasal

¹⁶⁷Yukarıda verilen 370 parti sayısı yalnızca bir parti tercihini değil milletvekillerinin parti değiştirme durumlarını da göz önüne alarak oluşturulmuştur. Tek parti seçimi üzerinden bakıldığında merkez sağıın 311 kez tercih edildiği görülmektedir.

¹⁶⁸ 108 parti seçimi bir üsteki dip notta olduğu gibi birden çok parti seçimi sonucunda oluşturulmuş bir veridir. Tek parti seçimi üzerinden bakıldığında merkez solun 77 kez tercih edildiği görülmektedir.

¹⁶⁹ 59 parti seçimi parti değişikliği durumunu kapsamaktadır. Tel parti seçimi üzerinden bakıldığında muhafazakar sağıın 41 kez tercih edildiği görülmektedir.

¹⁷⁰ Milliyetçi sağıın da ifade edilen 17 partilik seçimin birden çok parti değişikliğinden kaynaklanmaktadır. Tek parti seçimi üzerinden bakıldığında 9 kez tercih edildiği görülmektedir.

¹⁷¹ Burada etnik Kürt kategorisinde iki kez bağımsız olarak TBMM'de yer alan Ahmet Türk ve diğer partiler üzerinden parlamentoya giren ve sonradan parti değiştiren Kürt milletvekillerini anlatmaktadır.

aidiyet dataları da ele alınacaktır. Bu durum aynı zamanda 1980 öncesi ve sonrası parlamenter seçkinlerin siyasal aidiyet ilişkilerinin karşılaştırılması hakkında bir şeyler söylememize katkı sağlayacaktır.

Tablo 2. Milletvekillerinin Dönemler İtibariyle Siyasal Partilere Göre Dağılımı¹⁷²

Siyasal Partiler	15. & 16.	17	18	19	20	21	22	23	24	Toplam
Merkez Sağ	7	28	52	52	59	45	28	29	13	313
Merkez Sol	6	1	15	13	15	4	10	10	4	78
Muhafazakâr Sağ				7	15	19				41
Milliyetçi Sağ						3		2	4	9
Milliyetçi Kürt								1	1	2
Toplam	13	29	67	72	89	71	38	42	22	443

Kaynak: TBMM 2010 ve 2012

Parlamenter seçkinlerin siyasal aidiyetlerine dönemselsel olarak baktığımızda öncelikli olarak XVII. ve XXIV. dönemler arasında parlamentoda dört dönem ve üzeri görev yapan elitleri tablo 2 üzerinden değerlendirdiğimizde bu elitlerin XV. ve XVI. dönemlere ait siyasal aidiyetlerinde daha bütüncül bir resim ortaya çıkmaktadır. Yani sadece sağ ve sol ile ilişkilendirilebilecek güçlü bir kutuplaşmanın olduğu görülmektedir. Milletvekillerinin XV ve XVI. dönemlere ait siyasal aidiyet eğilimine bakıldığında merkez sağın yüzde elli dört merkez solun ise yüzde kırk altı oranında temsil edildiği görülmektedir. Her ne kadar temsil oranları bir birine yakın olsa da bu veriler üzerinden XV. ve XVI. dönemlere ait siyasal eğilimin bu datalarla doğru orantılı olduğunu söylenemez. Bir sonuç çıkarılacaksa bu her iki dönemle ilişkili olarak çok daha fazla verinin farklı bir çalışmada incelenmesiyle mümkün görülmektedir.

Çalışmanın başlangıç sınırı olan XVII. döneme bakıldığında siyasal temsildeki aidiyet oranında bir anda önemli değişikliğin olduğu fark edilmektedir. Merkez sağ 28 milletvekili ile yüzde doksan yedilik bir temsil oranına sahipken merkez solun temsil oranı yüzde üç düzeyindedir. Burada görülen temsil farkının nedenlerine bakıldığında birçok etmenin etkili olduğu görülmektedir. Bu değişimin oluşmasında en temel olgunun ise askeri müdahale olduğu görülmektedir. Fakat

¹⁷² 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23 ve 24. olarak isimlendirdiğimiz dönemler sırasıyla 1973, 1977, 1983, 1987, 1991, 1995, 1999, 2002, 2007 ve 2011 yıllarında yapılan genel seçimler sonucunda oluşan parlamento dönemlerini ifade etmektedir.

burada konunun ehemmiyetinin dağılmaması için sadece elitlerin dönüşümü üzerinden gerçekleşen temsil kabiliyeti dikkate alınarak analizler yapılacaktır. Temel soru milletvekillerinin siyasal aidiyet eğilimlerindeki bu değişimin nelerden kaynaklandığını tartışmaktır. Yine benzer biçimde “Siyasal elitler hangi kabiliyetlerinden dolayı seçkin konumlarını sürdürebiliyor?” gibi soruların önemi artmaktadır.

Milletvekillerinin XVIII. dönem siyasal aidiyet oranlarına baktığımızda merkez sağ 52 vekil ve yüzde yetmiş sekizlik bir temsil gücüne sahipken, merkez sol ise 15 vekil sayısı ile yüzde yirmi ikilik bir temsil gücüne sahiptir. Bir önceki döneme göre merkez sol kökenli elitlerde önemli bir artış olduğu söylenebilir. Özellikle elitler arası güç dengesinin kurulabilmesi açısından karşıt oluşumların olması gerektiği ön bilgisiyle bakıldığında her iktidar oluşumunun kendi alternatifini oluşturduğu görülmektedir. Burada oluşan alternatif, iktidarın kendi özelliğinden ziyade doğal bir elit mücadeleyi yansıtmaktadır. Bu durum Pareto’nun aslanlar ve tilkiler metaforu olarak betimlediği durumu yansıtmaktadır.

Parlamentoda dört dönem ve üzeri görev yapan milletvekillerinin XIX. dönem siyasal aidiyet oranlarına bakıldığında merkez sağ 52 vekil sayısı ile yüzde yetmiş ikilik bir temsil gücü oluşturmuş, merkez sol 13 vekil sayısı ile yüzde on sekizlik bir temsil gücü oluşturmuş ve muhafazakâr sağ ise 7 vekil sayısı ile yüzde onluk bir temsil gücü oluşturmuştur. İncelediğimiz vekiller içinde siyasal aidiyet yöneliminde ayrışmaların olduğu görülmektedir. XIX. dönemle birlikte partilerin kendi içinde ayrışmaya başladığını ve bazı grupların radikal olarak tanımlanabilecek söylemler geliştirmeye başlamışlardır. Burada görülen söylem farklılaşması Türkiye’nin toplumsal çeşitliliğini de yansıtmaktadır.

Siyasal aidiyet oranları üzerinden elitlerin dönüşümünü analiz ettiğimizde en yoğun elit değişiminin toplumsal kaos dönemlerinde gerçekleştiğini görmekteyiz. Bu önermenin geçerliliğine, Türkiye’nin 1990’lı yılları göz önüne getirilerek bakıldığında elit değişim hızının bu yıllarda çok daha yoğun bir biçimde gerçekleştiğini görmekteyiz. Yine siyasal aidiyet çeşitliliğinin en yoğun olduğu dönem olması itibarıyla de önermeyi destekleyen etmenleri oluşturmaktadır.

Milletvekillerinin XX. dönem siyasal aidiyet oranlarına baktığımızda merkez sağ 59 vekil sayısı ile yüzde altmış altılık bir temsil gücü oluşturmuş, merkez sol 15

vekil sayısı ile yüzde on yedilik bir temsil gücü oluşturmuş ve muhafazakâr sağ 15 vekil sayısı ile yüzde on yedilik bir temsil gücü oluşturduğu görülmektedir. Çevre partilerin merkez partilerle rekabet gücünün arttığı görülmektedir. Özellikle yukarıda belirtmiş olduğumuz siyasal istikrarsızlık dönemlerinin belirleyici etkisi daha görünür bir hal almaya başlamıştır.

Milletvekillerinin XXI. dönem siyasal aidiyet oranlarına baktığımızda merkez sağ 45 vekil sayısı ile yüzde altmış üçlük bir temsil gücü oluşturmuştur. Merkez sol 4 vekil sayısı ile yüzde altılık bir temsil gücü oluşturmuştur. Muhafazakâr sağ 19 vekil sayısı ile yüzde yirmi yedilik bir temsil gücü oluşturmuş ve milliyetçi sağ 3 vekil sayısı ile yüzde dörtlük bir temsil gücü oluşturmuştur. Siyasal aidiyet çeşitliliğinin dönemin toplumsal yapısında ve siyasal yapısındaki değişimle doğru orantılı bir biçimde farklılaşmıştır. Sağ partilere olan eğilim artarken sol partilere olan eğilimin azalmıştır. Burada yaşanan siyasal aidiyet eğilimlerindeki değişim, küresel siyasi değişimle yakından ilişkilidir. Bu bir anlamda sol siyasal bir düşünceyle iktidar olabilmek inancının da kırıldığını göstermektedir. Türkiye açısından bakıldığında her ne kadar sol bir düşünce temel inanç biçimi olarak mevcut olmamış olsa da var olan sol eğilimlerinde bu dönemde kırıldığı söylenebilir.

1990 sonrası merkez sol olarak tanımladığımız elitlerin eğilimlerini daha çok Kemalist¹⁷³ bir düşünce çerçevesinde geliştirilen bir yaklaşım olarak görmek gerekmektedir. Bu nedenle merkez sol dediğimizde daha çok “kemalist” bir sol anlaşılmalıdır.

Türkiye’de siyasal seçkin profilinin en hızlı değiştiği dönem 1991-2002 arası geçen süre olarak görülebilir. Burada ekonomik yapının kırılganlığından, iç göçün artmasından, şiddet olaylarının ciddi seviyelere çıkmasından toplumsal bölünme endişesine kadar birçok faktör etkilidir. Bütün bu durumlarla birlikte bakıldığında siyasal elitlerin dönüşümündeki hızlı değişim daha iyi anlaşılmaktadır.

Milletvekillerinin XXII. dönem siyasal aidiyet oranlarına bakıldığında merkez sağ 28 vekil sayısı ile yüzde yetmiş dörtlük bir temsil oranına merkez sol 10

¹⁷³ Kemalizm: Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş yıllarında yeni cumhuriyetin temel esaslarını belirlemeye yönelik yapılan yeniliklerin bütünsel olarak ifade etme biçimi olarak kullanılmaktadır. Cumhuriyet Türkiye’sinin siyasal ve düşünsel yaşamında, az çok değişmeksizin varlığını sürdürmüş ve zaman zaman da başına “resmi” sıfatı getirilerek, farklı siyasal ve düşünce ve eylemlerin haklılaştırıcı temelini oluşturmuştur. Levent Köker, **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.,8.

vekil sayısı ile yüzde yirmi altılık bir temsil oranına sahip olduğu görülmektedir. Siyasal elit değişiminde gerçekleşen bu ani değişiklik, yani siyasal elit tablosunda XXII. dönem milletvekillerinin siyasal aidiyet göstergesinin iki ana partide kalması ‘ara partiler’ ya da ‘çevre partiler’ olarak değerlendirebileceğimiz partilerin temsil gücü oluşturmamaları 1991-2002 yılları arasında yaşanan toplumsal, siyasal, iktisadi istikrarsızlığın bir sonucu olarak görülebilir.

Siyasal aidiyet oranlarının çeşitlilik göstermesi temel iki faktöre dayanmaktadır. İlk olarak siyasal aidiyet çeşitliliğine neden olan etmen demokratik bir ortamın oluşmasıdır. İkincisi toplumsal bölünmenin ya da kutuplaşmanın ciddi seviyelere ulaşmasıdır.

Milletvekillerinin XXIII. dönem siyasal aidiyet oranlarına baktığımızda merkez sağ 29 vekil sayısı ile yüzde altmış dokuzluk bir temsil oranına, merkez sol 10 vekil sayısı ile yüzde yirmi dördürlük bir temsil oranına, milliyetçi sağ 2 vekil sayısı ile yüzde beşlik bir temsil oranına ve milliyetçi Kürt 1 vekil sayısı ile yüzde ikilik bir temsil oranına sahiptir. Temel aidiyet oranlarında gerçekleşen çeşitliliğin yaşanan demokratik ortamdan kaynaklandığı söylenebilir. Burada ifade edilen demokratik ortam kısmi olarak gerçekleşen bir durum olduğu ön bilgisiyle bakılmalıdır. Zira siyasal sistemin işletim araçları olan parti yapıları, seçim sistemleri ve baraj gibi unsurların demokratik ortamı zedelediği kesin olarak bilinmektedir.

TBMM’de dört dönem ve üzeri görev yapan parlamenter seçkinlerin XXIV. dönem siyasal aidiyet oranlarına bakıldığında merkez sağ 13 milletvekili ile yüzde elli dokuzluk bir temsil oranına, merkez sol ve milliyetçi sağ dörder vekil sayısı ile yüzde on sekizerlik bir temsil oranına, ve diğerleri ise bir vekil sayısı ile yüzde beşlik bir temsil oranına sahiptir.

Genel olarak bakıldığında parlamenter seçkinlerin, özellikle inceleme alanımız dahilinde olan XVII.-XXIV. dönemler arasında parlamentoda dört dönem ve üzeri görev yapan milletvekillerinin siyasal aidiyet oranlarının değişmesinde bir çok faktörün etkili olduğu ifade edilir. Her ne kadar yukarıda ifade edilmiş olursa da burada bütün olarak bakıldığında; askeri, ekonomik ve kültürel etkilerin yanında küresel faktörlerin ve gelişmelerin etkisinden de söz edilebilir.

5.3.Parlamente Seçkinlerin Sınıfsal Kökenleri

Siyasal seçkinlerin sınıfsal kökenlerine ilişkin değerlendirme ve tartişmalar meslekleri ve seçilmeden önce yaptıkları işlere ait veriler üzerinden yürütülmektedir. Çalışmamıza konu olan vekil sayısı toplam 443 olmakla birlikte birden fazla meslek beyan edenler dolayısıyla meslek bilgisine ilişkin sayı 538 olarak gerçekleşmiştir. Mesleğe ilişkin veriler tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Milletvekillerinin Mesleklerine Göre Dağılımları

Meslekler	Sayı	%
Ekonomist, işletmeci, Maliyeci, Bankacı	131	29,6
Hukuku	127	28,7
Mühendis, Mimar	75	16,9
Mülki İdare	44	9,9
Tüccar, Sanayici, işadamı	33	7,4
Doktor, Eczacı	31	7
Çiftçi, Ziraatı	24	5,4
Eğitimci	25	5,6
Basın-Yayın, Gazetecilik	11	2,5
Asker	8	1,8
Sendikacı	8	1,8
Diğerleri	21	4,7
Toplam	538	

Kaynak: TBMM 2010 ve 2012

Mesleklerine göre dağılıma bakıldığında mesleki çeşitliliğin olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bazı meslekler daha çok ön plana çıkmaktadır. Bu meslekleri; ekonomistler, hukukçular ve mühendisler üzerinden tanımlamak mümkündür.

Parlamente seçkinlerin sınıfsal kökenleri hukukçular, mühendisler, ekonomistler ve tıpcılar üzerinden geniş bir biçimde tartişılacaktır. Fakat burada tablo 3’n genel değerlendirmesine bakıldığında mesleğinin mülki idare olduğunu beyan edenlerin azımsanmayacak bir temsil kabiliyetinin olduğu görülmektedir. Burada mülki idare pozisyonunda olan kişilerin bu statünün sağlamış olduğu avantajı kullanabilmişlerdir. Aynı zamanda mesleki yeterlilik açısından mülki idare amirliği önemli bir avantaj oluşturmaktadır. Mülki idare alanında mesleki beyanatta bulunan milletvekillerinin yüzde kırk sekiz oranında siyasal bilimler alanı mezun olduğu, yüzde yirmi yedi oranında vekilin hukuk alanı mezunu olduğu ve yüzde yirmi beş

oranında ise inşaat, ilahiyat ve işletme-muhasebe alanlarından mezun olan vekillerden oluşmaktadır. Yukarıda tablo 3’te ticaret, sanayi ve iş insanlarının oluşturduğu kategoriye baktığımızda 33 vekil ile yüzde yedi oranında temsil kabiliyeti oluşturmuştur. Bu elitlerin eğitim oranlarına bakıldığında yüzde yetmiş altı oranında en fazla lise düzeyinde eğitim aldıkları, yüzde yirmi dört oranında ise dört yıllık fakülte mezunu oldukları görülmektedir. Buradaki durumdan hareketle mesleki yeterlik açısından iş insanlarının çekirdekten yetişme durumları, siyasal alana geçişi hızlandıracak bir mesleki kabiliyet oluşturmuştur. Çiftçi, eğitimci, gazeteci, sendikacı ve asker gibi farklı mesleklerden gelen parlamenter seçkinler görece daha düşük oranda olsa da vardır. Bunların dışında diğerleri kategorisinde ise sigortacı, turizmci, sosyal bilimci ve siyaset bilimci gibi meslekler yer almaktadır.

Sınıfsal kökenler başlığı altında değerlendireceğimiz ilk mesleki oluşum hukuk kökenli parlamenter seçkinlerdir. Burada yalnızca Türkiye için değil neredeyse tüm demokratik parlamenter sistemlerde hukuk kökenli parlamenterlerin parlamentoda önemli oranda öne çıktıkları söylenebilir. Türkiye açısından TBMM arşivlerini incelediğimizde hukuk fakültesi mezunlarının oransal olarak yüksek bir sayıda olmalarının belli bir döneme ait bir istatistikî veri olmadığı, neredeyse tüm dönemlerde yüzde yirminin üzerinde bir temsil oranı ile yer aldıklarını görmekteyiz. Genel bir değerlendirme yapıldığında Türkiye’nin siyasal hayatında anayasal sistemlerin tam olarak yerleşmemesinden, kurucu meclislerin ve yeni anayasa yapım süreçlerinin etkisiyle hukuk kökenli parlamenterlerin oranının arttığı söylenebilir.

Hukuk kökenli siyasetçilerin oransal olarak yüksek olmalarının hukuk alanındaki mesleki etkilerle açıklanabilecek birkaç önemli unsurundan söz edilebilir. Hukuk fakültesi mezunlarının bir meslek grubu olarak sahip oldukları ilk avantaj, mesleklerinin onlara sağladığı kişisel bilgi birikimleridir. Anayasal konular dâhil olmak üzere, kamu bilgisine sahip olmaları ve genellikle en üst düzey kamu görevlileri ağı ile de ilişkilerini daha kolay tesis edebilmektedirler. Bu bilgiler avukatların siyasal sistem, iktidar ve seçkinler algısını önemli ölçüde etkilemekte ve diğer meslek gruplarına kıyasla hukukçuların pozisyonunu pozitif bir yönde farklılaştırmaktadır. Ek olarak avukatların yerel düzeyde sahip oldukları ekonomik, kişisel veya hukuki bağlar toplumun çok farklı kesimleriyle kurdukları ilişki ağları vardır. Mesleki formasyon ile ilişkili bu gerçekliğin bir diğer boyutu ise avukatların

uygulamada sözel bir iletişim ağı üzerinden ilişki biçimi kurmalarıdır. Hukukçular bu sözel iletişim ağı içerisinde hem toplumsal sınıflara temas edebilmekte hem de kendi meslektaşları içinde bir rekabet oluşturmaktadır. Bu yönüyle avukatlar diğer meslek gruplarına kıyasla kendi mesleki icraatlarının bir sonucu olarak siyasal seçkinler arasında daha fazla ve daha kolay bir biçimde temsil edilebilme imkânı bulmaktadırlar.

Avukatlığın mesleki olarak bir politik sermaye alanı oluşturabilmesi bir diğer avantaj durumudur. Devlet sistemi, hukuki kodlar bütününden oluşması nedeni ile hukukçular, özellikle avukatlar, toplumsal tabandan yurttaşların davalı/davacı olarak devlet mekanizması karşısında temsil edilmelerinde aracı bir rol üstlenmektedir. Bu aracılık rolü avukatları diğer hukuk kökenli resmi devlet bürokratlarından ayırmakta ve avukatlara hem resmi bir görünüm hem de bağımsız hareket kabiliyeti sunan bir görüntü vermektedir.

Üçüncü önemli avantaja bakıldığında ise TBMM'ye giren avukatların, yerel düzeyde kamu görevlisi olmamalarından kaynaklanan avantajların oluşmasıdır. İlk olarak ekonomik açıdan avantajlı olmalarıdır. Parlamentoda dört dönem ve üzeri görev yapan hukuk kökenli parlamenter seçkinlerin mesleksen dağılımına baktığımızda 129 hukuk fakültesi mezunu kişinin 114'ü avukatlık mesleğini icra ettiğini belirtmektedir. Avukatların ekonomik avantajlarına ek olarak, ikincil bir avantajlı yönü ise diğer pek çok üst düzey kamu görevlisinin görevlerinden dolayı kuramadıkları sosyal ve siyasal ilişkilerin, parti üyeliği gibi hakların avukatlar tarafından çok rahat bir biçimde ulaşılabilmesidir. Avukatlar bir yandan devletin önemli kademelerinde bulunan kişilerle dolaylı ya da doğrudan sahip oldukları bağlantılar nedeniyle belli bir statüye ve sosyal sermayeye sahip iken, diğer yandan yerel olarak geliştirdikleri ilişkiler nedeniyle siyasal alana da etki yapabilen bir meslek grubudur.¹⁷⁴

Kamuda belli bir çalışma nizamı içerisinde çalışan kamu görevlileri ile kıyaslandığında, avukatların daha genç bir yaşta siyasetle ilişkili oldukları görülmektedir. Bu da TBMM'ye girme açısından avukatların yaş ortalamasını düşürmekte ve parlamentoda uzun süre kalabilmelerine imkân vermektedir. XVII.

¹⁷⁴ Fethi Açıkel, “*TBMM Milletvekili Veri Tabanı Oluşturulması ve Siyasal Seçkin/Milletvekilleri Profil Çalışması*”, **AÜBP**, s., 95.

dönemden XXIV. döneme kadar parlamentoda dört dönem ve üzeri görev yapmış parlamenter seçkinler içinde hukuk kökenli milletvekillerinin parlamentoya girme yaşları değerlendirildiğinde yaklaşık kırk bir yaş ortalamasıyla parlamentoya girdikleri görülmektedir. Avukatların görece erken bir yaşta parlamentoya girmesinin yanında kişisel bazda bir değerlendirme yaptığımızda çok daha genç bir yaşta parlamentoda temsil edildikleri görülmektedir. Diğer Taraftan özellikle siyasal kısıtlamaların, parti kapatmalarının veya partilerin işlevlerinin zayıfladığı dönemlerde, partiler arası geçişliği sağlayabilen parlamenter seçkinlerin parlamentoda daha uzun süreler yer aldıkları ve daha uzun dönemler parlamentoda görev aldıkları görülmektedir. Birçok değişkenin parlamentoda uzun süre kalmada etkili olmasının yanında erken yaşlarda parlamentoya girme durumu önemli bir avantaj oluşturmaktadır.

Avukatlık mesleğinin vermiş olduğu serbestlik, rahat hareket edebilme durumunun bir sonucu olarak siyasal alana erken yaşta girilmesi, siyasi partilerin yerel teşkilatlarına ve parti merkezlerine daha rahat temas edebilme olanağı sağlayan politik bir sermaye birikimini destekleyen bir sosyallik geliştirdikleri söylenebilir. Bu belirlemenin bir sonucu olarak avukatların, yerel eşraf ve aktörler ile kurdukları ilişkiler, onların yerel politik ve ekonomik bağlarını güçlendirmiştir. Bu durum diğer mesleklerle kıyasla avukatlara daha rahat bir hareket alanı sağlamıştır. Dolayısıyla farklı mesleki oluşumlarla karşılaştırıldığında hukukçuların siyasal alan üzerinde daha etkili olduğu görülmektedir.

TBMM albümlerinden oluşturduğumuz verilere baktığımızda, özellikle İstanbul ve Ankara üniversitelerinin hukuk fakültelerinden mezun olan milletvekillerinin yoğunlukta oldukları görülmektedir. Bu gruptaki vekillerin diğer mesleklerle karşılaştırıldığında büyük bir oransal farkla ilk sırada olduğu görülmektedir. Hukuk mezunu parlamenter seçkinlerin neredeyse tamamı, yüzde doksan yedisi, Ankara ve İstanbul Üniversitesi çıkışlıdır. Bu durum ise hukuk kökenli vekillerin kendi içerisinde mesleki eğitimsel bir ağ oluşturmuş olma durumunu ortaya çıkarmıştır. Eğitimsel bir ağ ilişkisinin yanında hukuk fakültelerinin yaygınlığı ile ilgili bir sorunun neticesinde İstanbul ve Ankara Üniversitesi bağlantılı hukuk kökenliler yoğunlukta olmuştur.

Hukuk fakültesi mezunların büyük grubu oluşturmasına rağmen cinsiyet açısından ele aldığımızda kadın temsil oranının olmadığını görmekteyiz. Bu açıdan şöyle bir değerlendirme yapılabilir; TBMM'ye girme açısından özellikle erkeklerin geçişini kolaylaştıran hukuk fakülteleri mezunu olma kriteri kadın temsili açısından düşünöldüğünde herhangi bir avantaj sağlamadığı görölmektedir. 1980 sonrası parlamentoda dört dönem ve üzeri seçilme şansı kazanan hukuk kökenli siyasal seçkinlerin tamamının erkeklerden oluşması bu oluşan tablo üzerine daha ayrıntılı bir çalışmayı gerekli kılmaktadır. Her ne kadar hukuk kökenli kadın siyasetçilerle karşılaşıyor olsak da parlamentoda uzun süre tutunabilirlik açısından farklı parametrelerin olduğu görölmektedir.

Siyasal seçkinlerin parlamentoda uzun süre kalmalarının yanında, parlamento içinde icra etmiş oldukları görevler de önem arz etmektedir. Bu anlamda bakanlık yapma durumları üzerinden bir değerlendirme yapılacak olursa hukuk kökenli milletvekillerinin yüzde otuzunun kabinede yer aldıkları görölmektedir. Hukuk fakültesi kökenli siyasal seçkinlerin çok büyük bir kısmının iki ve daha fazla bakanlık görevini üslendikleri görölmektedir. Bunlar dışında beş vekilin yalnızca bir kez bakanlık yaptığı ve sekiz vekilin ise hiçbir bakanlık görevini üslenmediği görölmektedir.

Siyasal seçkinlerin sınıfsal kodlarını mesleki veriler üzerinden değerlendirdiğimiz diğer bir meslek grubu mühendis kökenlilerdir. Mühendis kökenli siyasal seçkinler, meslek olarak üçüncü en önemli grubu oluşturmaktadır. Mühendislik mesleğinin Türkiye'de algılanış biçimine bakıldığında, mühendislerin özellikle kendi alanlarında en yetkin kişi olarak algılandığı görölmektedir. Bu düşünce­nin oluşmasının en temel nedeni ise mühendislik alanı içerisinde yapılan işlerin toplumsal görünürlükleridir. Örneğin toplumda yaygın olarak kullanılan mühendislik teriminin kendisi bile bir mükemmeliyeti, bir tasarımı, dizaynı ifade etmektedir. Ya da oluşan bu somut olgular doğrultusunda bir beğenin, bir hayranlığın oluşmasını ifade etmek için kullanıldığı görölmektedir. Mühendislerin alanına giren ve yapılmasında olmazsa olmaz olarak düşünölen köprüler, araçlar, yapılar, yollar vb. unsurların görünürlüğünden dolayı mühendisler de daha fazla fark edilir oldukları söylenebilir. Bu anlamda Türkiye'de veya gelişmekte olan birçok ölkede mühendis algısının olumlu olduğu söylenebilir.

Türkiye’de iz bırakan siyasal seçkinler açısından düşünüldüğünde, mühendis kökenli siyasal seçkinlerin özellikle 1970-2000’li yıllar arasında çok daha aktif rol aldıkları görülmektedir. Bu siyasetçilerden Süleyman Demirel, Necmettin Erbakan ve Turgut Özal’ın Türkiye siyasetine yapmış oldukları katkı, mühendis siyasetçi figürünü çok daha görünür kılmıştır. Bir meslek grubu olan mühendislik, mesleki rollerinin ötesinde toplumsal gelişme modellerinin savunuculuğunu da yapmıştır. Bu nedenle toplumsal mühendislik olarak değerlendirilen ideoloji, sosyal konularda da mühendislik yapılabileceğini, yani mühendislerin mesleki süreklilikte getirmiş oldukları akılsallık ölçeğinin tüm toplum için yaygınlaştırılabileceğini savunulur¹⁷⁵. Bu düşünce biçiminin Türkiye’de bir dönem ciddi biçimde uygulama alanı bulunduğu söylenebilir, hatta sosyolojik düşünce biçiminin bile toplumsal dizayn üzerine kurgulandığı görülmektedir.

Mühendislik alanının Anadolu’ya gelişine kısaca bakıldığında Osmanlı İmparatorluğunun teknik ve donanımsal eksikliğini tamamlama çabasının bir sonucu olarak, Orduyu modernleştirme düşüncesi doğrultusunda batıya öğrenci göndermesi ile başlamıştır. Cumhuriyetin ilk çeyreğinde başlayan devletçi ve milli ekonomi oluşturma çabaları ile mühendislik alanı korunup desteklenmiştir. 1950’li yıllarda ise siyasal alanın çok daha demokratik bir çizgiye kaymasıyla birlikte sivil toplum mühendislikleri ve mesleki oluşumların artmıştır. Bu oluşumların akabinde 1965 yılında mühendis kökenli Süleyman Demirel’in liderliğindeki Adalet Partisi’nin iktidara gelmesiyle mühendis kökenli siyasetçilerin parlamentodaki ağırlıkları çok daha fazla hissedilmeye başlamıştır. Yine 1983 yılında mühendis kökenli Turgut Özal’ın liderliğindeki ANAP’ın iktidar partisi olmasıyla mühendislik mesleğinin siyasal alan içindeki konumu çok daha ileriye taşınmıştır.

Eğitim faktörünün mühendislik mesleğinin gelişimi üzerindeki etkisini göz önüne alarak bir değerlendirme yapacak olursak, mühendis kökenli elitlerin oluşumunda yeni kurulan teknik okulların büyük rol oynadıkları görülmektedir. Her ne kadar Osmanlı İmparatorluğunun mühendishane geleneğinin bir devamı niteliğinde olan İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) Türkiye siyasal hayatında mühendis siyasetçi profili oluşturmada öncü bir rol oynamıştır. Yukarıda da vurgulanan mühendis siyasetçi ekolünün öncü isimlerinden olan Süleyman

¹⁷⁵ Nilüfer Göle, *Mühendisler ve İdeoloji*, İletişim Yayınları, 2012, s., 9.

Demirel'in, Necmettin Erbakan'ın ve Turgut Özal'ın İTÜ mezunu olduklarını görmekteyiz. Bununla birlikte 1950 sonrası kurulan Karadeniz Teknik Üniversitesi (KTÜ) ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) parlamentodaki İTÜ kökenli mühendis siyasetçilerin etkisini azaltmıştır.

İncelediğimiz parlamenter seçkinler açısından 1980 sonrası parlamentoda dört dönem ve üzeri görev yapma kabiliyeti değerlendirildiğinde mühendis siyasetçi profilinde değişmelerin olduğu görülmektedir. 1950 sonrası KTÜ ve ODTÜ'nün kurulmasıyla birlikte mühendis siyasetçi seçkinlerin yoğunluğu bu üniversitelere kaymıştır. ODTÜ'lü mühendis kökenli siyasetçiler parlamentoda yaklaşık yüzde yirmilik bir temsil oranıyla ilk sırayı almıştır. Yine KTÜ'lü mühendis siyasetçilerin oranı ile İTÜ'lü mühendis siyasetçilerin oranları eşit olması siyasal seçkin oluşumunu etkileyen etmenler açısından siyasal seçkinlerin kendi içindeki dönüşümünü anlatmaktadır. Özellikle mühendis siyasetçi yetiştirme açısından öncü olan İTÜ'nün yüzde on yedilik bir oranla ODTÜ'nün gerisinde kalmış olması, İTÜ'lü mühendis siyasetçilerin parlamento sürekliliği açısından yeterli başarıyı gösteremediklerini kanıtlar niteliktedir. Yine bunun yanında parlamentoda dört dönemin altında görev yapma açısından düşünüldüğünde parlamentoya giren İTÜ'lü mühendis seçkinlerin sayısının diğer üniversitelere göre ciddi anlamda yüksek olması da gösteriyor ki süreklilik sağlamada TBMM'ye girme açısından sayısal çoğunluğun etkisinin uzun süreli kalıcılığı yeteri derecede etkilememektedir.

1980 sonrası parlamentoda dört dönem ve üzeri görev yapmış ODTÜ'lü mühendis siyasetçiler daha çok sağ partileri tercih etmişlerdir. Sol olarak değerlendirilen partilerle ilişkili ODTÜ'lü mühendislerin oranları yüzde yirmi beşte kalırken, sağ partilerden seçilen ODTÜ'lü mühendislerin oranı yüzde yetmiş beştir. ODTÜ'lü mühendis siyasetçilerin sağ ve sol partiler açısından bakanlık yapma durumlarına bakıldığında, sağ ve sol partilerden seçilen seçkinlerin oranıyla aynı doğrultuda bir sonuçla karşılaşılacaktır. Bu sonuçlar mühendis kökenli siyasetçilerin kişisel yeterliliklerinin yanında 1980 sonrası Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasal, ekonomik ve kültürel yapılarında parlamenter seçkin profilinin şekillenmesindeki etkisini göstermektedir. Aynı zamanda küresel ekonomik değişiminde parlamenter seçkin dönüşümüne etki ettiği bilinmelidir.

Üniversitelerin genel olarak mühendis-siyasetçi yetiştirmeleri üzerinden bir değerlendirme yapılacak olursa, tüm üniversitelerin teker teker değil de daha çok İstanbul, Ankara ve Karadeniz Teknik Üniversitesi açısından bir sınıflandırma yapmalıyız. İstanbul'da bulunan üniversiteler içinde, İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Yıldız Teknik Üniversitesi'nden mezun olan mühendis-siyasetçilerin değerlendirme kapsamına alındığı söylenebilir. Bu bağlamda İstanbul üniversitesi mezunu olanların oranı yüzde otuz üçtür. Ankara'da bulunan üniversiteler açısından bakıldığında, Orta Doğu Teknik, Ankara Devlet Mühendislik ve Mimarlık ve Hacettepe Üniversitesinden mezun mühendis seçkinlerin oranı yüzde otuz beştir. Fakat asıl dikkat çekici olan Karadeniz Teknik Üniversitesinin Mühendis-siyasetçi yetiştirmedeki başarısıdır. KTÜ oransal olarak Türkiye'nin en köklü Üniversitesi olan İTÜ ile başa baş giden bir mühendis seçkin oranı çıkarması kendi başına ayrı bir değerlendirmeyi gerektirmektedir. KTÜ'nün çok sayıda mühendis kökenli siyasetçiyi TBMM'ye göndermesinde etkili olan etmenlere bakıldığında, öncelik olarak KTÜ'nün teknik üniversite olarak 1955 yılında kurulması gelmektedir. Bölgesel bir üniversite olmasının getirmiş olduğu farklı bir ağ ilişkisini kendi bünyesinde taşıdığı görülmektedir. Eğitim dilinin Türkçe olması hem bölgesel gereksinimlere daha rahat cevap verebilmesine hem de yerel işadamları ile İstanbul gibi metropollerde daha çok iş olanakları oluşturmalarına neden olmaktadır. Örnek olarak Türkiye'nin farklı coğrafi bölgelerinden İstanbul Teknik Üniversitesi'ne gelen mühendislerin etki alanları kendi bireysel kabiliyetleri doğrultusunda şekillenirken Karadeniz Teknik Üniversitesini tercih eden mühendislerin aynı mekansal, sınıfsal ve kültürel aidiyetlerine sahip olmalarından dolayı bireysel kabiliyetin yanında bu tür birleştirici olguların da onların daha güçlü bir yapı oluşturmalarına neden olmaktadır. Bu anlamda kurumsal olarak KTÜ'nün hem Karadeniz bölgesinde ve bölgenin hinterlandındaki elit oluşumlar açısından, hem de bölgesel ekonomik dinamiklerinin geliştirilmesi açısından yadsınamaz katkılar sunduğu söylenebilir.

Mühendis kökenli milletvekillerinin kendi içerisindeki dağılımı ve sınıflandırılması açısından bölgesel bir değerlendirme yapıldığında doğum bölgeleri açısından Karadeniz bölgesi doğumlu mühendis-siyasetçilerin yüzde otuz dokuz oranında bir temsil sağlamış olmaları, yukarıda saydığımız dinamiklerle bağlantılı düşünülebilir. İkinci sırada İç Anadolu bölgesi yüzde yirmi beşlik bir oran ile yer

almaktadır. Marmara ve Ege bölgesi doğumlu mühendis-siyasetçiler yüzde on civarındadır. Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgeleri doğumlular yüzde altışar ve Akdeniz bölgesinde doğmuş olanların oranı ise yüzde beştir.

Mühendis kökenli milletvekillerinin kendi içindeki dağılımı ve sınıflandırılması açısından bölgesel değerlendirmeyi vekillerin seçim bölgeleri baz alınarak yapıldığında önemli değişiklikler olduğu görülmektedir. Marmara bölgesinden seçilen Mühendis-siyasetçi oranı yüzde otuz dokuz iken Karadeniz bölgesinden seçilen mühendis-siyasetçi oranı yüzde yirmi birdir. Buna karşılık Ege bölgesinden seçilenlerin oranı yüzde on altı, Akdeniz bölgesinden seçilenlerin oranı ise yüzde sekizdir. Güneydoğu Anadolu bölgesinden ve Doğu Anadolu bölgesinden seçilenlerin oranı yüzde altışar iken bu oran İç Anadolu bölgesi için yüzde beştir.

Doğum bölgesi ile seçim bölgesi açısından mühendis-siyasetçi seçkinleri değerlendirdiğimizde, birkaç unsurun değişmesiyle farklı istatistikî veriler ortaya çıkmıştır. Öncelikli olarak Marmara bölgesi doğumlu mühendis-siyasetçi vekillerin oranı yüzde on iken bu bölgeden seçilen mühendis-siyasetçilerin oranı yüzde otuz dokuzdur. Bu anlamda bu oransal farklılığın nerden kaynaklandığı sorusu önem arz etmektedir. Böyle bir sonucun oluşmasında Marmara bölgesinde özellikle İstanbul'un nüfus özellikleri açısından bakıldığında diğer illere kıyasla çok daha fazla sayıda milletvekili çıkarmaktadır. Nüfus yoğunluğunun sebepleri incelendiğinde ise eğitim, iş imkânı, ulaşım, kültürel birikimler gibi faktörlerin etkili olduğu görülmektedir. Bu nedenlerden dolayı farklı şehirlerden İstanbul'a sürekli göç edilmektedir. Mühendis-siyasetçiler açısından düşünüldüğünde İstanbul'da eğitim alan mühendisin hem iş dünyasıyla hem siyasal seçkinlerle iletişime geçebilme olanakları artmaktadır. İstanbul nitelikli iş gücü kaynağına sahip olması, gelir oluşturma potansiyeli ve iş yapma maliyeti düşük olması sayesinde bölgesel rakiplerinin başa çıkamayacağı gelişmiş bir rekabet gücünü elinde tutmaktadır. Tüm bu nedenler hem mühendis-siyasetçi hem de mühendis-işadamı profilini İstanbul'a yöneltmektedir.

Karadeniz bölgesinde doğan mühendis siyasetçilerin oranı yüzde otuz dokuz iken Karadeniz bölgesinde seçilen mühendis oranı yüzde yirmi birdir. Karadeniz bölgesinden seçilen mühendis-siyasetçi oranının düşmesinin nedeni incelendiğinde, İstanbul'un tercih edilmesinin sebeplerini görmek mümkündür. Öncelikle Karadeniz

bölgesinin yüksek göç veren bir bölge olması dolayısıyla, İstanbul'un çekim kuvvetinden ciddi şekilde etkilendiği görülmüştür. Örneğin İstanbul'dan seçilen mühendis-siyasetçilerin yüzde elli üçü Karadeniz bölgesi doğumludur. Karadeniz bölgesi doğumlu siyasetçilerin yüzde elli birlik kısmının İstanbul'daki üniversitelerden mezun mühendis-siyasetçiler olmaları da önemli rol oynamaktadır. Bu tür bir oranın oluşmasında KTÜ'nün bölgesel olarak ciddi değişimleri getirmiş olması etkilidir.

Mühendis-siyasetçi profili açısından oransal farklılığın ön plana çıktığı bir diğer bölge ise İç Anadolu Bölgesidir. Bölge doğum oranı açısından yüzde yirmi beşlik bir oranda en fazla temsilci parlamentoya gönderen ikinci bölgedir. Fakat doğum oranı açısından ise yüzde dörtlük bir temsil ile en az temsil edilen bölge olmuştur. İç Anadolu bölgesinde doğan mühendis siyasetçilerin temsilci olarak seçildiği bölgelere bakıldığında iki husus öne çıkmaktadır. İlk olarak ortaya çıkan durum İç Anadolu bölgesinde doğan mühendis siyasetçiler arasında yüzde otuz sekizlik bir kesimin Marmara bölgesine kaydığını görmekteyiz. Bu kaymanın nedenlerine bakıldığında ise öncelikle bölgesel bir çekimin etkisinden söz edilebilir. Karadeniz kökenli mühendislerin Marmara bölgesine kaymalarına benzer bir durumun burada da olduğu görülmektedir. İkinci ve en önemli neden ise eğitim durumunun ön plana çıkarmış olduğu nedensellik ilişkisinde yatmaktadır. İç Anadolu bölgesinde doğmuş olmalarına rağmen yüzde otuz sekiz oranında Ege bölgesinden mühendis-siyasetçiler seçilmiştir. Eğitim durumunun belirgin biçimde seçim bölgesinde etkili olduğu görülmektedir. Ankara doğumlu olan Işıl Saygın'ın Ege üniversitesi mimarlık fakültesi mezunu olduğu görülmektedir. Eğitim gördüğü mekânın mesleki kariyerine etkisi incelendiğinde Saygın'ın hem yerel olarak Buca İmar Müdürlüğü, Buca Belediye Başkanlığı ve Özel firmalarda imar planlama danışmanlığı görevlerini icra ettiğini görmekteyiz. Bunların yanında XVII. dönemden XXI. döneme kadar toplamda beş dönem İzmir'den milletvekili olarak seçildiği görülmektedir. XVII. ve XXIV. dönemler arası parlamentoda dört dönem ve üzeri görev yapan siyasal seçkinlerin cinsiyet oranlarına bakıldığında bu seçkinler arasında kadın vekiller yüzde dörtlük genel bir temsil oranı oluşturmuştur. Bu oran parlamento kompozisyonu açısından kadın temsiline sınırlı kaldığını göstermektedir. Özellikle 1980 sonrası kadınların toplumun hemen her alanında görünürlük kazanmasına rağmen parlamenter siyaset açısından kadın siyasetçiler

siyasal alanda ikinci planda kalmışlardır. Mühendis siyasetçi kadınlar TBMM’de görev alma açısından değerlendirildiğinde mühendis siyasetçiler arasında yüzde altılık bir temsil kazanmışlardır.

Parlamentoda dört dönem ve üzeri görev yapan vekillere ilişkin değerlendirmeleri kabinede yer almaları bakımından da yürütmek mümkündür. Mühendis siyasetçiler parlamentoda uzun süre görev almalarının ve görece yüksek oranda temsil edilmelerinin yanı sıra kabinelerde de yüzde yirmi ikilik bir oran ile yer almışlardır. TBMM kompozisyonu açısından bakıldığında mühendis siyasetçilerinde hukuk kökenli siyasetçiler gibi bakanlık yapma oranları yüksektir. Neredeyse her bir mühendis birden fazla bakanlık yapmıştır.

Siyasal seçkinler arasında bazı gruplar daha yoğun bir biçimde görünürlük kazanırken, bazı gruplar ise varlıklarına oranla çok daha az temsil edilmektedirler. Çalışma daha ayrıntılı bir biçimde incelendiğinde özellikle parlamenter seçkinlerin cinsiyet, yaş, mesleki kariyer, eğitim düzeyi ve görülen eğitimin türü gibi etmenlerin seçkin oluşumunda belirleyici olduğu görülmüştür. Bu anlamda ekonomik uğraşın belirleyici etkisinden yola çıkılarak burada ekonomi elitlerinin belirleyici özellikleri ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Türkiye’de siyasal seçkinlerin mesleki kompozisyonu açısından önemli bir diğer alan da ekonomi kökenlilerdir. Bu anlamda ekonomi kökenli seçkinlerin parlamenter sistem içinde oluşturmuş oldukları sınıfsal şemanın bu seçkin sınıfı anlamada yardımcı olacağı söylenebilir. 1980 sonrası hem bir bütün olarak Türkiye toplumunun dizayn edilmesi hem de Türkiye siyasal sisteminin yeniden biçimlendirilmesi sonucu parlamenter siyasetin parametreleri değişmiştir. Özellikle ekonomi kökenli parlamenter seçkinlerin bu dönemde ciddi bir şekilde yükseldikleri görülmektedir.

Ekonomi seçkinlerinin oluşumunda etkili olan tarihsel sosyolojik arka plan incelendiğinde özellikle Osmanlı İmparatorluğunun batı sanayi gelişimi karşısındaki konumunun bir sonucu olarak Osmanlı mali sistemi zarar görmüştür. Bu durumun bir sonucu olarak oluşan toplumsal sorunlar ve bu sorunların tetiklemiş olduğu çatışma ortamı ile İmparatorluk toprak kaybetmeye başlamıştır. Bu durum ise yeni oluşan cumhuriyet rejimini batı tipi bir gelişim çizgisine yöneltmiştir. Batı tipi gelişim

kodlarıyla oluşturulmak istenen Türkiye Cumhuriyetinde ise sınıfsal algının değişmeye başladığı görülmektedir.

Sınıfsal değişimin açısından ekonomik kökenli elitler 1950'den sonra belirginleşmeye başlamışlardır. 1923-1950 arası süreçte cumhuriyetin siyasal, kültürel ve iktisadi yapılanması oluşturulmaya çalışılırken siyasal ve kültürel dizaynların çok daha öncelikli olarak ele alındıkları görünmekle birlikte, iktisadi alanın dünya ekonomik buhranın etkisiyle tarihsel gecikmeye maruz kalmıştır. Bu süreç savaş siyasetinin üst düzeyde işlendiği bir dönem olması nedeniyle içe dönük bir ekonomik gelişim çizgisi izlenmiştir. 1950 sonrası süreçte Türkiye'nin daha demokratik bir siyasal çizgiye girmesi ve soğuk savaş dönemi olarak ifade ettiğimiz ortamda ekonomik çabanın daha pozitif bir karşılık görmesinden dolayı ekonomi seçkinleri daha belirgin bir biçimde görünürlük kazanmışlardır. ABD'nin bu süreçte uygulamış olduğu ekonomik sistem modeli özellikle Marshall yardımları ve Truman Doktrini ile desteklenen ülkelerin ekonomik yapılanmalarını dizayn etmiştir. Bu anlamda Türkiye'nin de ekonomi seçkilerinin oluşumunda bu durumun etkili olduğu ve bu doğrultuda değişikliklerin yapıldığı ifade edilebilir. Özellikle 1983 sonrası ANAP iktidarı ile birlikte ekonomide serbest piyasaya geçiş sağlanmış ve bu değişikliklerle ekonomi seçkinlerinin etkinliği, görünürlüğü artmaya başlamıştır.

Ekonomi kökenli siyasal seçkinlerin parlamentoya girme yaş ortalamalarına bakıldığında diğer tüm mesleki sınıflardan çok daha erken bir yaş ortalamasıyla karşılaşılmaktadır. Hukuk ve mühendislik kökenli parlamenter seçkinlerin parlamentoya girme yaş ortalamaları yüzde kırk bir ve tıp kökenli parlamenter seçkinleri parlamentoya girme yaş ortalaması yüzde kırk dört iken ekonomi kökenli siyasal seçkinlerin parlamentoya girme yaş ortalaması yüzde otuz dokuzdur. Ekonomi kökenli vekillerin diğer meslek gruplarına mensup vekillere göre daha genç yaş ortalaması ile parlamentoya girmelerinde birkaç değişkenin etkili olduğu söylenebilir. İlk olarak, ekonomi kökenli parlamenter seçkinlere avantaj oluşturan durum yukarıda hukuk kökenli parlamenter seçkinler için de belirtilmiş olan serbest çalışma imkânına sahip olmalarıdır. Hatta bu imkânın ekonomi kökenliler için çok daha avantajlı bir durum oluşturmaktadır. Örneğin hukuk kökenliler kamuya veya özel sektöre ait kurum ve kuruluşlarda yalnızca yasal/hukuksal işlemler üzerinden bir görev icra etmişlerdir. Fakat ekonomi kökenliler kamu veya özel sektöre ait kurum ve kuruluşlarda, hammadde ve insan gücünün kullanımına ait bölümlerde, üretim,

planlama, ticaret bölümlerinde, bankalarda, sigorta  irketlerinde, borsa ve aracı kurumlarda, eēitim ve araştırma kurumlarında, devlet planlama teşkilatı vb. kuruluşlarda yetkili olarak  alı abilmektedirler. Çalışma alanı açısından ekonomistlerin ekonomiyle ilişkili hemen her alanı kapsayan çok geniş bir yelpazede faaliyet göstermişlerdir. Bu durum bir anlamda ekonomi kökenlilerin siyasal alanla ilişki kurabilmelerinde farklı faktörlerin etkili olabileceēini de göstermektedir.

Ekonomi kökenli milletvekillerinin parlamentoya erken ya larda girebilmelerine avantaj saēlayan bir diēer unsur ise ekonomi alanının mesleki donanımlarıdır. Özellikle 1980 sonrası Türkiye'nin küresel piyasaya açılmasından ötürü birçok toplumsal problemin altında ekonomik faktörlerin etkisi olduēu bir dönem ba lamı tır. Hem yeni ekonomik sistemin geliştirilmesi için hem de oluşan ekonomik problemlerin üstesinden gelebilmek için siyasal alanda ekonomi kökenli seçkinlere ihtiyaç duyan bir alanın olu tuēundan söz edilebilir. 1980'den günümüze parlamenter seçkin dönüşümünü ele aldığımızda bu dönüşümün asıl belirleyici unsurunun ülkenin ekonomik göstergeleri olduēu görülmektedir.

1980 sonrası süreçte parlamenter sistemin anatomik özellikleri deēerlendirildiēinde ANAP en fazla milletvekilini parlamentoya ta ıdıēı görülmektedir. Hemen her mesleki olu umdan en fazla temsilci barındıran parti olmasından da anla ılacaēı gibi dönemin siyasal koşulları milletvekili tercihlerinde belirleyici olmuştur. 1980 darbesinin getirmiş olduēu siyasal yasakların da parlamento profili üzerinde etkili olduēu söylenebilir. Bu iki nedende parlamentoya erken yaşta girmeyi etkilemiştir.

Dört dönem ve üzeri görev yapan ekonomi kökenli parlamenter seçkinlerin doēum bölgeleri ile seçim bölgeleri kar ıla tırıldıēında, doēum bölgeleri ile seçim bölgeleri arasında doērusal bir ilişkinin olduēu görülmektedir. Yukarıda incelediğimiz mühendis kökenli parlamenter seçkinlerde olduēu gibi çok farklı oranlarda bir temsil farkı ortaya çıkmamaktadır. Bölgelerin kendi içinde deēerlendirilmesine bakıldıēında Karadeniz bölgesi doēumlu ekonomi kökenli seçkinlerin oranı yüzde yirmi iki iken Karadeniz bölgesinden seçilen ekonomi kökenli parlamenter seçkinlerin oranı ise yüzde yirmi dokuzdur. Ege bölgesi doēumlu ekonomi seçkinlerinin oranı yüzde yirmi iken Ege'den seçilen ekonomi kökenli parlamenter seçkinlerin oranı ise yüzde on dörttür. Doēu Anadolu bölgesi

doğumlu ekonomi kökenli parlamenterlerin oranı yüzde on yedi iken Doğu Anadolu'dan seçilen ekonomi kökenli seçkinlerin oranı ise yüzde on ikidir. Akdeniz bölgesi doğumlu ve Akdeniz bölgesinden seçilen ekonomi seçkinlerinin oranlarında bir değişimin olmadığı ve yüzde on altılık bir oranla ortaya çıktığı görülmektedir. Güneydoğu Anadolu bölgesine baktığımızda bu bölge doğumlu ekonomi kökenli seçkin olmamasına rağmen bölgenin yüzde üçlük bir temsil oranı oluşturduğu görülmektedir. İç Anadolu Bölgesi doğumlu ekonomi kökenli seçkinlerin oranı yüzde on üç iken bu bölgeden seçilen ekonomi kökenli seçkinlerin oranı ise yüzde on dördtür. Son olarak Marmara bölgesine baktığımızda Marmara bölgesi doğumlu ekonomi kökenli parlamenter seçkinlerin oranı yüzde on iki iken Marmara'dan seçilen ekonomi kökenli parlamenter seçkinlerin oranı ise yüzde on birdir. Diğer bölgelere kıyasla Marmara bölgesinden seçilenlerin yüzde seksen dokuzu farklı coğrafi bölge doğumlu kişilerden oluştuğu görülmektedir.

Parlamentoda dört dönem ve üzeri görev yapan ekonomi kökenli siyasal seçkinlerin mezun oldukları üniversiteler açısından değerlendirme yaptığımızda Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi yüzde otuz dördlük bir oran ile en fazla mezun veren üniversite olmuştur. İkinci sırada yüzde otuzluk bir oran ile ekonomi kökenli siyasetçi çıkaran İstanbul Üniversitesi'dir. Diğer taraftan Ankara, Hacettepe, Atatürk, Brüksel Üniversitesi ve İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Fakültesi, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi mezunu ekonomi kökenli siyasal seçkinlerin oranlarının düşük olmasından dolayı değerlendirmeye alınmamıştır. Burada Özellikle ekonomi kökenli siyasal seçkinleri kendi içinde değerlendirdiğimizde Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi ve İstanbul Üniversitesinin tüm ekonomi kökenli parlamenterlerin dörtte üçünün mezun oldukları üniversiteler olmalarından dolayı burada bu iki üniversitenin belirleyici rolleri üzerinde durulacaktır.

İstanbul Üniversitesi ekonomi kökenli siyasal seçkin oluşturmada, ekonomistlerin ortak paydaları üzerinden bir analiz imkânı sunmaktadır. Örnek verecek olursak, İstanbul Üniversitesi ekonomi kökenli siyasal seçkinlerin yüzde yetmiş ikisi iktisat mezunu parlamenterlerden oluşması ve yine bu iktisat mezunu parlamenterlerin yüzde yetmiş sekiz oranında doktora eğitimini tamamlamış kişilerden oluşmuş olması ilişkisel bir döngüyü ortaya çıkarmaktadır. İÜ'nün yalnızca ekonomi kökenli siyasetçileri değil bir bütün olarak siyasal seçkin

oluşturma kabiliyetini de görmek gerekmektedir. 1980 sonrası parlamentoda dört dönem ve üzeri görev yapan siyasal seçkinlerin eğitimsel arka planına bakıldığında yüzde otuz birlik bir temsil oranı ile İÜ ilk sırada olduğu görülmektedir.

Türkiye siyasetinde sağ geleneğin oluşumunda öncü sayılabilecek bir eğitim kurumunu temsil etmesi açısından bakıldığında Türkiye siyasetine damga vuran önemli seçkinleri yetiştirmiştir. Örneğin, Abdullah Gül, Cemil Çiçek, Mehmet Ali Şahin ve Yahya Akman gibi daha muhafazakâr sağ bir çizgiden gelenlerin yanında, Akın Gönen, Burhan Kara, Cemal Özbilen, Hasan Ekinci, Hüseyin Çelik, Köksal Toptan, Mehmet Oltan Sungurlu, Yaşar Eryılmaz ve Yıldırım Akbulut gibi isimler ise daha liberal sağ bir çizgide ilerlemişlerdir. Diğer yandan Tunca Toskay, Meral Akşener gibi milliyetçi sağ bir çizgide yer alan siyasetçilerde İÜ kökenlidir. İÜ'nün siyasal seçkin oluşturma kabiliyeti açısından güçlü olmasında birkaç faktör birlikte düşünülebilir. İlk olarak eğitim kurumu olarak Türkiye'nin en eski eğitim kurumu olması nedeniyle Türkiye'nin dönüşümüne etki eden hemen her alanda altyapısal bir temel oluşturduğu söylenilebilir. İkinci olarak mekânsal konum ve bu konumun sağlamış olduğu avantajlı durum nedeniyle üniversitenin etki alanının genişlemesidir.

1980 sonrası parlamentoda dört dönem ve üzeri temsil sağlanması açısından Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi (AİTİA) mezunu ekonomi kökenli siyasal seçkinlerin belirleyici özelliklerine bakıldığında kendi içinde birkaç değişkenle karşılaşılmaktadır. Evet, evvela bölgesel dağılım açısından AİTİA mezunu ekonomi kökenli seçkinlerin Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgeleri doğumlu olup yine tamamının bu bölgelerden seçilmiş olmaları üzerinden bir değerlendirme yapılabilir. AİTİA mezunu ekonomi kökenli seçkinlerin eşit bir biçimde bu iki bölge arasında dağılmış olmaları da dikkat çekicidir.

İkinci bir unsur ise Ankara İktisadi Ticari İlimler Akademisi mezunu parlamenter seçkinlerin parlamento dağılımı içindeki oranı yüzde dokuz iken, ekonomi kökenli parlamenterler içindeki oran otuz dördttür. Buda AİTİA mezunu ekonomi kökenli siyasal seçkin oluşturmadaki belirleyici etkisini incelemeyi gerekli kılmaktadır. Bu istatistikî veriler ışığında ele alınan AİTİA'nın ekonomi kökenli seçkin yetiştirme kabiliyetinin yüksek olmasında hem kuruluş yılı olarak diğer birçok üniversiteden erken bir tarihte kurulması hem siyasal ekonomik perspektifin ekonomi odaklı dönüşümde köklü değişimlere gitmesi hem de Ankara'nın coğrafik öneminin

sağlamış olduğu avantajlı durumlardan yararlanmış olmasının etkili olduğu söylenebilir. Örneğin Ankara'nın başkent olmasının getirmiş olduğu avantajlı durumlardan çok büyük oranda AİTİA yararlanmıştır.

Kadının toplumsal görünürlüğüne parlamentoya yansımaya bakıldığında paradoksal bir durumla karşılaşmaktadır. İş yaşamında, sosyal alanda, eğitim alanında vb. alanlarda kadın görünürlüğüne inkâr edilemez bir biçimde varlık göstermesine rağmen kadının siyasal mecrada özellikle parlamenter yapı içerisinde neredeyse yok denenecek kadardır. 1980 sonrası parlamentoda dört dönem ve üzeri görev yapan ekonomi kökenli parlamenter seçkinlerin cinsiyet temelli bir değerlendirmesi yapıldığında genel parlamenter eril görünümün pek değişmediği ifade edilebilir. Ekonomi kökenli siyasal seçkinlerin yüzde doksan beşi erkek iken bu oran kadınlar için yüzde beştir. Buda göstermektedir ki cinsiyet bazında değerlendirilen ekonomi seçkinlerinin genel parlamentonun ortaya çıkardığı tablodan çok farklı bir görüntü vermemiştir. Bu bakımdan ekonomi kökenli kadın seçkinlerin görünürlük oranının düşük olması genel eğilimler ile uyumludur.

Dört dönem ve üzeri görev yapan ekonomi kökenli vekillerin bakanlık yapma durumları incelendiğinde, hukuk kökenlilerden sonra en çok bakanlık görevini gerçekleştiren grup olduğu görülmektedir. Ekonomi kökenli siyasal seçkinlerin bakanlık yapma oranı yüzde yirmi altıdır. Yukarıda ekonomi kökenli parlamenter seçkinler bölgesel dağılım ve mezun olunan üniversiteler bağlamında ele alınırken, vekillerin mecliste icra ettikleri görevlerde incelendiğinden burada kısaca değinilmiştir. Türkiye'nin siyasal hayatında 1960-2000 arası dönemde nasıl mühendis siyasetçiler öncü ve etkin rol oynamışlarsa aynı şekilde 1990'da günümüze ekonomi kökenli parlamenter seçkinlerin öncü olarak rol oynadıkları söylenebilir.

Siyasal seçkinlerin sınıfsal özelliklerini mesleki geçmişleri üzerinden incelediğimizde öne çıkan bir diğer grup tıp kökenli elitlerdir. Mesleki kariyer olarak tıp fakültesi mezunu olmak toplumsal kariyerlere verilen önem açısından önemli bir mesleki oluşumdur. Bir anlamda hukuk ve mühendis kökenli olmak gibi tıp kökenli olmanın ayrıcalıklı bir konumu vardır. Bununla birlikte dört dönem ve üzeri görev alma açısından değerlendirildiğinde tıp kökenli seçkinler hukuk, mühendislik ve ekonomi kökenlilere kıyasla daha düşük oranda temsil edilme imkanı bulmuşlardır. Yani başta hukuk, ekonomi ve mühendislik eğitimi almış olan milletvekillerinin

siyasal ağırlığının belirgin olmasına rağmen tıpçılar saygı duyulan bir meslek icra etmelerinin yanında daha az oranda parlamentoda temsil edilmişlerdir.

Tıp kökenli parlamenter seçkinlerin oransal olarak ciddi bir temsil oranı ortaya çıkarmamalarına rağmen mesleki alanın kendine has belirleyici etkisinden dolayı burada incelenmektedir. Özellikle diğer mesleki gruplarla karşılaştırmalı bir analiz yapıldığında çok farklı etmenlerin tıp alanı için ortaya çıkmaktadır. Dört dönem ve üzerinde parlamentoda görev alanların içinde tıp kökenlilerin oranı yaklaşık yüzde altıdır. Bu grubun doğum bölgeleri ile seçim bölgeleri arasında doğrusal bir ilişki vardır. Doğum bölgelerinden seçilme oranı yüzde seksen üçtür. Bir anlamda yerel bölgesel bir yapılanma üzerinde kurulan birincil ilişkiler tıp alanında önemli bir avantaj sağlamaktadır. Bölgesel dağılıma baktığımızda ilk sırada yüzde kırk dört ile Karadeniz bölgesi gelmektedir. İkinci sırada yüzde yirmi iki ile Doğu Anadolu bölgesi yer almaktadır. Doğu Anadolu bölgesini, iç Anadolu ve Ege bölgeleri yüzde on yedilik oranlar ile takip etmektedir.

Öte yandan meclise seçilme yaşı bakımından tıp kökenliler yüksek yaş ortalaması ile diğer meslek gruplarından ayrılmaktadır. Yaş ortalaması kırk dördtür. Bu meslek grubuna mensup vekillerin tamamı, diğer meslek gruplarının aksine, sağ siyasal partilere üyedir. Mezun oldukları üniversitelere göre baktığımızda tamamının Ankara ve İstanbul üniversitelerinden mezun olduklarını görüyoruz. Yüzde elli yedisi Ankara üniversitesinden geriye kalan yüzde kırk üçü ise İstanbul üniversitesinden mezundur. Tıp kökenli vekillerin cinsiyetlerine göre dağılımda, genel eğilimler ile uyumlu olarak, erkek egemen bir tablo vardır.

Tablo 4. Milletvekillerinin Seçilmeden Önce Yapmış Oldukları İşlere Göre Dağılımı

Yapılan İşler	Sayı	%
Kamu -I (Üst Kademe Çalışan ve Yöneticiler)	225	50,8
Özel Sektörde Yönetici	125	28,2
Hukuk	110	24,8
Akademisyen	80	18,1
Ticaret	78	17,6
Yazar	78	17,6
STK	70	15,8
Kamu -II(Uzman ve Alt Kademe Çalışanlar)	70	15,8
Mühendis, Mimar, Müteahhit	57	12,9

Yerel Yönetim	57	12,9
Maliyeci, Mali Müşavir, Ekonomist, Maliye Müfettişi	53	12
Çiftçi, Ziraat	38	8,6
Öğretmen	30	6,8
Doktor, Eczacı	27	6,1
Asker, Polis	27	6,1
Sporcu, Spor Kulüpleri ve Federasyonda Üyelik	23	5,2
Danışman	17	3,8
Sendikacı	12	2,7
Büyükkelçi	9	2
Toplam	1186	

Kaynak: TBMM 2010 ve 2012

Milletvekillerinin yapmış oldukları işlere baktığımızda mesleki dağılımla arasında bir farklılık ortaya çıkmaktadır. Burada farklılığı ortaya çıkaran temel değişkenden bir tanesi yapılan iş sayısının çokluğudur. İncelediğimiz 443 vekilin en fazla beş iş olmak üzere yapılan işleri ele aldığımızda genel toplamda bin yüz seksen altı cevap derlenmiş, on dokuz farklı kategoride sınıflandırılmıştır. Yapılan iş sayısının çok fazla çıkmasında en büyük etken bazı işlerin vekiller tarafından yoğun bir biçimde tercih edilmesidir. Bir diğer etken ise hangi meslek alanından olunursa olunsun bazı iş alanlarının herkes tarafından yapılabiliyor olmasıdır. Yani direk mesleki yeterlilik değil de daha çok kişisel kabiliyeti, ekonomik sermayeyi, sosyal sermayeyi veya siyasal sermaye gibi etmenlerin etkisiyle yapılan işler nedeniyle farklılıklar oluşmaktadır.

Milletvekillerinin yaptığı işler vekillerin siyasal elit piramidinde çok daha yukarıda yer almasında etkili olmaktadır. Tablo 3'te de görüldüğü gibi kamuda yöneticilik önemli avantaj sağlamaktadır. Devlet sistemi içinde yönetici pozisyonunda bulunmanın sağlamış olduğu avantajlara bakıldığında evvela kişilerin devlet gücünü arkasına alarak devlet adına hareket etmesinin etkisi gelmektedir. Burada kişinin kazanmış olduğu kimlik siyasal seçkin olabilmede de pozitif bir etki yapmaktadır. 443 Vekil üzerinden bir değerlendirme yaptığımızda kamuda yöneticilik yapmış olanların oranının yüzde elli bir olduğunu görürüz.¹⁷⁶ Diğer taraftan kamu da uzman ve alt kademe çalışanları da bu orana eklediğimizde yaklaşık yüzde atmış yedi oranında bir temsil oluşmaktadır. İncelediğimiz vekillerin

¹⁷⁶Burada değerlendirme ölçütü olarak her bir yapılan işi bir kez yapılmış gibi düşünerek toplamda 443 vekilin icra ettiği iş üzerinden bir sonuç çıkarılmıştır. Tablo 3'te toplam yapılan iş üzerinden sonuçlar değerlendirildiğinden burada tekrardan aynı şeyler yazılmamıştır.

neredeyse üçte ikisinin kamu deneyimi olduğu görülmektedir. Yukarıda belirtmiş olduğumuz mesleki yeterlilik ile yapılan iş arasında oluşan farklılığı gösteren işlerden biri olması nedeniyle kamuda yöneticilik siyasal elit olmada avantaj sağlamasına rağmen bilimsel bir tabana oturtulması açısından zor bir iş alanını oluşturmaktadır. Kamuda yöneticilik temel tanımlama açısından tek bir iş alanıyla ilişkili olmadığından burada etkili olan durum devlet aygıtının sağlamış olduğu avantajlarla sınırlı kalmaktadır. Özellikle toplum devlet ilişkisi bağlamında düşünüldüğünde kamuda yöneticilik yapan bireylerin kazanmış oldukları statüleri dahilinde o kişiler bulundukları pozisyonları bıraktıklarında dahi toplum nazarında itibarlarını devam ettirmektedirler. Bu nedenden dolayı da siyasal elitler arasına girmede daha avantajlı bir durumdadırlar.

Parlamente seçkinlerin mesleki alanlarıyla ilişkili olarak değerlendirilen hukuk kökenli seçkinlerin mesleki yeterlilikleri avukatlık yapma açısından yukarıda değerlendirildiğinden burada çok daha kısa bir değerlendirme yapılacaktır. Tablo 3'te de görüldüğü gibi avukatlık üçüncü en fazla icra edilen iş olarak gelmektedir. Bu durum bir anlamda hukuk kökenli vekillerin kendi alanlarında çalıştıklarını göstermekte ve bu çalışma neticesinde yapılan işin siyasal elit olmadaki etkisini ortaya çıkarmaktadır. Avukatlık yapma durumu siyasal elit olmada avantajlı bir statüyü oluşturmaktadır. Bu vekillerin doksan beşi avukatlık yapmış ve on beşi ise hâkim veya savcı olarak görev almışlardır. Buda oransal olarak avukatların yüzde seksen altı oranında temsil kabiliyeti oluşturduklarını göstermektedir. Avukat olarak çalışmanın, hâkim veya savcı olmaktan daha avantajlı olmasında birçok etken etkilidir. Avukatların serbest çalışma koşullarına sahip olmasından ötürü, mesleki yeterliliklerini devlet-vatandaş ilişkisinde kullanabilmesi nedeniyle hem toplum nazarında hem de bürokratik, siyasi, ekonomik kuruluşlar ölçeğinde önemli bir yer edinmeleri avukatlara avantaj sağlamıştır.

Parlamente seçkin olma açısından kamuda yöneticilik yapmak gibi özel sektörde yöneticilik yapmak da elitler arasında avantaj sağlayan bir niteliktir. Özellikle 1980 sonrası ekonomi üzerindeki devlet baskısının azalmasıyla birlikte iş dünyasının hakimiyet alanında da genişleme olduğu görülmektedir. Toplumsal değişimin odak noktasına ekonominin yerleşmesiyle birlikte özel sektör yukarı yönlü hızlı bir gelişme sağlamıştır. Siyasal seçkinler açısından özel sektörde yöneticilik yapmak da bu hızlı gelişmeyle paralel olarak artmıştır. Parlamento seçkinler

arasında özel sektörde yönetici olarak görev yapan yüz yirmi beş vekil yüzde yirmi sekiz oranında temsil gücü oluşturmuştur. Bu oransal durumla özel sektör yöneticiliği, en fazla icra edilen ikinci iş alanını oluşturmaktadır. Bu iş alanının bu derecede temsil gücü kazanmasında birçok faktör etkili olmakla birlikte asıl belirleyici durumun değişen ekonomik sistemin olduğunu ve sadece Türkiye ile sınırlı değil dünya ekonomik konjonktürü ile de yakından bağlantılı bir durum olduğunu vurgulamak gerekir.

İncelediğimiz işler arasında öne çıkan bir diğer iş akademik alanda çalışılma durumudur. Milletvekillerinin yüzde on sekizi yani seksen vekil bu alanda görev yapmıştır. Parlamento kompozisyonu açısından değerlendirdiğimizde eğitilmiş olma oranı ile paralel olarak akademik işlerinde yürütüldüğü görülmektedir. Bir diğer durum ise akademik alanda görev yapan parlamenter sayısının artarak devam etmesidir. Yani gelecek parlamentolarda bu alanda çalışan vekillerin çok daha etkin ve ağırlıklı olarak temsil oluşturacakları söylenebilir.

5.4.Parlamenter Seçkinlerin Kültürel Sermayeleri

Siyasal seçkin oluşumunda belirleyici unsurlardan bir tanesi de sahip olunan kültürel sermayedir. Parlamenter seçkinlerin en önemli kültürel sermaye göstergesi aldıkları eğitimidir. Modern toplumlarda toplumsal hareketliliğin en önemli kanallarından ve toplumsal statünün en önemli kaynaklarından biri de eğitimidir. Eğitim olgusunun günümüz toplumunda, bireyin toplumsal konumunu biçimlendirmede hayati öneminin olduğunu söylemek gerekir. Özellikle kişinin aldığı eğitim bu noktada çok daha fazla önem arz etmektedir. Bireylerin almış oldukları eğitimle doğru orantılı bir biçimde toplumsal konumları da büyük oranda şekillenmektedir.

Tablo 5. Milletvekillerinin Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

Eğitim Düzeyi	Sayı	%
Üniversite	406	91,6
Lise	27	6,1
Ortaokul	6	1,4
İlkokul	4	0,9
Toplam	443	100

Kaynak: TBMM 2010 ve 2012

Parlamentoda 1983-2011 arası dört ve üzeri dönem görev yapan milletvekillerinin eğitim durumlarına göre dağılımına baktığımızda yüzde doksan iki ile üniversite mezunlarının ilk sırada yer aldığını görmekteyiz. Lise mezunları yüzde altı ile ikinci sıradadır. Altı vekil ortaokul dört vekil ise ilkokul mezunudur. Üniversite mezunlarının yüzde kırkı yüksek lisans veya doktora derecesine sahiptir.

Yüksek eğitim almış olanların kabinede görev almak bakımından da öne çıktıkları görülmektedir. Diğer bir ifade ile yüksek eğitim ile kabinede görev alma arasında doğru orantılı bir ilişki vardır. Kabinede görev alan vekillerin hemen hemen tamamı üniversite mezunudur. Buna karşılık kabinede görev alanlar arasında yüksek eğitim derecesine sahip olmayanların oranı yüzde birin altındadır. Kısacası yüksek eğitim almış olmak, gerek siyasal temsilde gerekse kabinede yer bulabilmek için önemli bir avantajdır. Yüksek eğitim almamış olanların coğrafi bölgelere göre dağılımına baktığımızda ilk sırada yüzde otuz dokuz ile Güneydoğu Anadolu bölgesi doğumlular gelmektedir. İkinci sırada bulunan Akdeniz Bölgesi doğumlu vekillerin oranı yüzde otuz beştir. Doğu Anadolu ve Marmara Bölgeleri doğumlu vekillerin oranı yüzde on üçtür.

Milletvekillerinin mezun oldukları üniversitelere göre dağılımda İstanbul Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi mezunları en büyük iki grubu oluşturmaktadır. Üniversite mezunlarının yüzde otuz ikisi İstanbul yüzde yirmi beşi ise Ankara üniversitesi mezunudur. Üçüncü sıradaki A.İ.T.İ.A. mezunlarının oranı yüzde dokuzdur.

Tablo 6. Milletvekillerinin Türkçe Dışında Bildikleri Dillere Göre Dağılımı

Bilinen Diller	Sayı	%
İngilizce	255	57,6
Fransızca	131	29,6
Almanca	63	14,2
Arapça	60	13,5
Farsça	13	2,9
İtalyanca	5	1,1
Rusça	4	0,9
Rumca	4	0,9
Yunanca	4	0,9
Abhazca	1	0,2

Kürtçe	1	0,2
Toplam	541	

Kaynak: TBMM 2010 ve 2012

Kültürel sermaye bakımından önemli bir diğer gösterge de bilinen yabancı dildir. En az bir yabancı dil bilen 385 kişi yaklaşık yüzde seksen yedi oranında temsil sağlarken elli sekiz kişi yüzde on üç oranında hiçbir dil bilmediğini beyan etmiştir. Milletvekillerinin Türkçe dışında bildikleri dillere ilişkin veriler incelendiğinde bir kaç husus öne çıkmaktadır. Birincisi, en fazla bilinen diller arasında Avrupa dilleri büyük bir farkla ilk sırada yer almaktadır. Milletvekillerinin yüzde elli sekizi İngilizce bildiğini beyan etmiştir. İkinci sırada yüzde otuz ile Fransızca bilenler gelirken üçüncü sırada yüzde on dört ile Almanca bilenler gelmektedir. İkinci önemli husus Türkiye'nin tarihsel kültürel coğrafyasına komşu dillerin görece çok daha az biliniyor olmasıdır. Arapça bilenlerin oranı yüzde on üç iken Farsça bilenlerin oranı ise yüzde üçten azdır.

Parlamente seçkinlerin ikinci bir dil bilme oranları kendi içinde değerlendirildiğinde Türkiye'de yabancı dil eğitimindeki öncelikler ve eğilimler ile uyumlu bir tablo ortaya çıkmaktadır. Yani Türkçeden sonra eğitim alanında kullanılan dillere bakıldığında, sırasıyla İngilizce, Fransızca ve Almanca gibi diller gelmekte ve bu dillerin parlamentoya yansıma oranları kendi içinde tutarlılık göstermektedir. Fakat diğer taraftan Türkiye'de Türkçe dışında kullanılan diller açısından parlamentoya yansıyan dil kompozisyonuna bakıldığında yukarıda söylediklerimizin aksini gösteren bir tablo ile karşılaşılmalıdır. Örneğin Türkiye'de anadili Kürtçe olan nüfusun oranı toplam nüfus içinde yüzde ondan fazla iken¹⁷⁷ Kürtçe bilen vekil oranı yüzde bir bile değildir.

5.5.Parlamente Seçkinlerin Doğum Yeri ve Seçim Bölgesi Bağlamında Coğrafi Dağılımları

Türkiye'nin siyasal elit dönüşümünü anlamının bir aracı parlamente seçkinleri coğrafi dağılımlar üzerinden tanımadır. Diğer bir araç ise toplumu dinamik ve demografik olarak tanımayı getirmektedir. Bu nedenle nüfus hareketleri,

¹⁷⁷ Fuat Dündar, *Türkiye Nüfus Sayımlarında Azınlıklar*, Doz Yayınları İstanbul, 1999, s., 64-65.

çeşitli toplumsal, kültürel, ekonomik, siyasi ve zorunlu iskân sebeplerine bağlı olarak demografik yapının her an değişmiş olabileceği bilinmelidir. Türkiye'nin nüfus hareketliliği açısından bir değerlendirme yapmaktan öte parlamenterlerin doğum bölgeleri ve seçildiği bölgeler açısından bir analize gidildiğinde bir ölçüde Türkiye'nin siyasi elit şeması çıkarılmış olacaktır. Bu anlamda burada 1980 sonrası parlamentoda dört dönem ve üzeri görev yapan parlamenter seçkinlerin seçim bölgeleri ve doğum bölgeleri üzerinden bir değerlendirme yapılacaktır.

Tablo 7. Milletvekillerinin Seçim ve Doğum Bölgelerine Göre Dağılımı

Coğrafi Bölge	Doğum Bölgesi	%	Seçim Bölgesi	%
Marmara Bölgesi	52	11,7	95	21,4
Karadeniz Bölgesi	113	25,5	83	18,7
İç Anadolu	71	16	66	14,9
Akdeniz Bölgesi	48	10,8	65	14,7
Doğu Anadolu Bölgesi	74	16,7	48	10,8
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	47	10,6	44	9,9
Ege Bölgesi	38	8,6	42	9,5
Toplam	443	100	443	100

Kaynak: TBMM 2010 ve 2012

Siyasal elitleri doğum bölgesi ve seçim bölgesi açısından değerlendirdiğimizde bazı bölgelerin diğer bölgelere oranla çok daha belirgin özelliklerde ortaya çıktığı görülmektedir. Bu farklılıkların bir kısmını yukarıda parlamenter seçkinlerin sınıfsal kökenleri içinden verildiğinden burada çok daha genel bir tanımlama yapılmaktadır.

Bölgesel bazda parlamenter değişime bakıldığında Doğu Anadolu bölgesinden seçilenlerin tamamının yine bu bölge doğumlu olduğu görülmektedir. Buda bölgenin seçmen davranışını şekillendiren unsurların daha belirgin bir yapıda olduğunu göstermektedir. Örneğin seçmenlerin yerel ilişkilere önem verdiğinden söz edilebilir ve yerel aidiyet unsurlarının Doğu Anadolu bölgesinde ki önem derecesinin yüksek olduğu, birincil ilişki düzeyinin yüksel olduğu söylenebilir. Güneydoğu Anadolu bölgesinden seçilenlere baktığımızda yüzde seksen dokuz oranında bu bölgede doğdukları, yüzde dokuz oranında Doğu Anadolu bölgesi doğumlu ve yüzde iki oranında ise Karadeniz bölgesi doğumlu oldukları görülmektedir. Karadeniz bölgesinden seçilenlere baktığımızda seçilenlerin yüzde doksan oranında bu bölgede doğdukları, yüzde yedi oranında Marmara Bölgesi doğumlu oldukları ve yüzde iki

oranında ise İç Anadolu bölgesi doğumlu oldukları görülmektedir. İç Anadolu bölgesinden seçilenleri doğum bölgesi açısından değerlendirdiğimizde, seçilenlerin yüzde yetmiş altı oranında bu bölge doğumlu olduğu, yüzde 12 oranında Doğu Anadolu bölgesi doğumlu olduğu, yüzde altı oranında Güneydoğu bölgesi doğumlu ve yüzde altı oranında Marmara bölgesi doğumlu oldukları görülmektedir.

Ege bölgesinden seçilen parlamenter seçkinlerin doğum bölgesi oranlarına bakıldığında, yüzde atmış dokuz oranında bu bölge doğumlu oldukları, yüzde yirmi dört oranında İç Anadolu bölgesi doğumlu oldukları, yüzde beş oranında Karadeniz bölgesi doğumlu oldukları ve yüzde iki oranında ise Doğu Anadolu bölgesi doğumlu oldukları söylenebilir. Akdeniz bölgesinden seçilen parlamenter seçkinlerin doğum bölgesi oranları açısından değerlendirdiğimizde, yüzde altmış sekiz oranında bu bölge doğumlu oldukları, yüzde on bir oranında Doğu Anadolu bölgesi doğumlu oldukları, yüzde on bir oranında Marmara bölgesi doğumlu oldukları, yüzde altı oranında Ege bölgesi doğumlu oldukları, yüzde üç oranında Karadeniz bölgesi doğumlu oldukları ve yüzde bir buçuk oranında İç Anadolu bölgesi doğumlu oldukları görülmektedir. Marmara bölgesinden seçilen parlamenter seçkinlerin doğum bölgesi oranları açısından değerlendirildiğinde, yüzde otuz yedi oranında bu bölge doğumlu oldukları, yüzde otuz beş oranında Karadeniz bölgesi doğumlu oldukları, yüzde sekiz oranında İç Anadolu bölgesi doğumlu oldukları, yüzde altı oranında Doğu Anadolu bölgesi doğumlu oldukları, yüzde beş oranında Ege bölgesi doğumlu oldukları, yüzde dört oranında Güneydoğu bölgesi doğumlu oldukları ve yüzde dört oranında Akdeniz bölgesi doğumlu oldukları görülmektedir.

Parlamenter seçkinleri seçildiği bölgeler bazında değerlendirdiğimiz doğum bölgesi oranlarına bakıldığında, Türkiye'nin coğrafi konumu itibariyle doğu bölgelerinden batı bölgelere doğru gelindiğinde siyasal elitlerin bölgesel aidiyet unsurlarına verilen önemin azaldığı görülmektedir. Yani Doğu Anadolu bölgesinden seçilen parlamenter seçkinlerin tamamı aynı bölge doğumlu iken Marmara bölgesindeki seçkinlerin tamamının yüzde otuz yedilere kadar düştüğü görülmektedir. Burada belirtilecek bir diğer husus da bölgelerin göç verme veya alma durumu ile ilişkili olarak ortaya çıkan sonuçtur. Bölgeler ne kadar fazla göç almış ise bölgelerin o oranda farklı bölgelerden temsil oranlarının oluştuğu söylenebilir. Doğal bir korelasyon ilişkisi olduğu ifade edilebilir.

SONUÇ

Bu çalışmanın amacı 1983-2011 arası dönemde TBMM’de görev yapan toplam 4062 milletvekilinden dört ve daha fazla dönem seçilmiş olan 443 milletvekiline ait verilerden hareketle Türkiye’deki parlamenter seçkinlerin toplumsal özelliklerini ortaya koymak idi. Bu amaçla söz konusu vekillere ait meslek ve seçilmeden önce yaptıkları işler, seçim ve doğum bölgeleri, eğitim ve Türkçe dışında bildikleri diller, seçildikleri siyasi partiler, cinsiyet ve medeni hal gibi veriler incelendi. Bu sayede vekillerin sınıfsal kökenleri, kültürel sermayeleri, cinsiyet kompozisyonları, siyasal aidiyetleri ve coğrafi dağılımlarına dair önemli bulgular ulaşıldı. Söz konusu bulgular özelde parlamenter seçkinlerin toplumsal özelliklerine daha genelde ise Türkiye’deki siyasal alanın ve siyasal temsilin anlaşılmasına ve tartışılmasına önemli katkılar sunmaktadır.

Parlamenter seçkinlerin sınıfsal kökenleri bağlamında değerlendirdiğimiz mesleki statünün elit oluşumunda belirleyici bir rolünün olduğu görülmektedir. Mesleki bir statü olarak hukuk kökenli parlamenter seçkinlere bakıldığında hukukçu olmanın parlamentoda uzun süre siyasal elit pozisyonunun sürdürülebilmesinde önemli bir avantaj sağladığı görüldü. Hukukçu olma koşulunun siyasal seçkin olma açısından avantaj sağlama durumu dünyadaki tüm modern parlamenter yapılar için geçerli bir durumdur. Hukuk kökenli siyasal seçkinler genel olarak yüzde yirmilik bir oranla parlamenter yapılarda temsil edilmektedirler. Dört dönem ve üzeri görev yapan parlamenter seçkinler kompozisyonu arasında hukuk kökenli vekiller yüzde yirmi dört oranında temsil kabiliyeti sağlamıştır. Türkiye’nin siyasal tarihine bakıldığında parlamentoda hukukçulara olan ihtiyacın her daim yüksek olduğu görülmektedir. Burada birçok faktörün hukuk kökenli vekillere avantaj sağladığı söylenebilir. Hukuk fakültesi mezunlarının kişisel bilgi birikimleri seçkin olmada önemli ölçüde onları beslemektedir. Bu bilgi birikimi ile hukukçular Anayasal konular dahil olmak üzere diğer birçok alandaki bilgi birikimleri sayesinde üst düzey kamu görevlileri ağı ile çok daha kolay ilişkilerini inşa edebilmektedirler. Diğer taraftan bu bilgi birikimiyle hukukçuların siyasal sistem, iktidar ve seçkinler ağılsı önemli ölçüde etkilenmektedir. Tüm bu etmenleri bir arada düşündüğümüzde hukukçuların özellikle avukatların mesleki olarak politik bir sermaye alanı oluşturdukları görülmektedir.

Fakat hukuk kökenli parlamenter seçkinleri cinsiyet açısından değerlendirdiğimizde cinsiyet durumuna göre elit olma koşullarının değiştiği söylenilebilir. Parlamentoda dört dönem ve üzeri görev yapan hukuk kökenli elitler içinde, kadın vekillerin bulunmaması parlamentoda hukuk kökenli elitlerin erkek ağırlıklı bir grup oluşturduklarını göstermektedir. Her ne kadar bu durum dört dönem ve üzeri parlamentoda görev yapmış hukuk fakültesi çıkışlılar için geçerli olsa da dört dönemin altında görev yapan seçkinler arasında da kadın seçkin oranı çok düşüktür.

1980 sonrası parlamentoda dört dönem ve üzeri görev yapan mühendis kökenli seçkinlere bakıldığında, mühendislerin özellikle belli bir dönemde elitler arasında en üst basamakta yer aldıkları ve o dönemden sonra parlamenter elit dönüşümündeki güçlerinin yavaş yavaş azalmıştır. Özellikle 1970-2000 yılları arasında mühendis kökenli elitlerin siyasal elit dönüşümünde öncü bir rol almışlardır. Türkiye'nin sosyolojik gelişim çizgisiyle ilişkili olarak düşünüldüğünde kırsal bölgelerden kentlere göçün en yoğun olduğu dönem 1970-2000 yıllarıdır. Bu sosyolojik gerçeklik çerçevesinden bakıldığında mühendis siyasetçilere olan ihtiyacın neden bu dönemde daha fazla olduğu ortaya çıkmaktadır. Yoğun nüfus artışıyla birlikte yollar, köprüler, binalar gibi ihtiyaçlar artmış ve mühendislere olan gereksim de bu oranda arttırmıştır. Mühendis kökenli vekiller parlamento kompozisyonu içinde yüzde on dörtlük bir temsil oluşturarak en fazla nüfuza sahip üçüncü grup olmuşlardır.

Parlamenter seçkin olmada oransal olarak çok belirgin biçimde ortaya çıkmayan tıp kökenli parlamenterler özellikle diğer parlamenter seçkinlerden keskin bir şekilde ayrılan özelliklerinden dolayı belirgin bir gruptur. Tıp kökenli parlamenter seçkinlerin diğer tüm seçkinlere nazaran çok daha geç yaşlarda parlamentoya girdikleri görülmektedir. Tıpçıların parlamentoya girme yaş ortalamaları kırk dördttür. Aynı zamanda mesleki olarak çok daha uzun yıllar eğitim almaları da tıpçıların siyasal alana daha geç girmelerinde etkili olmaktadır. Dört dönem ve üzerinde parlamentoda görev alanların içinde tıp kökenlilerin oranı yaklaşık yüzde altıdır. Bu grubun doğum bölgeleri ile seçim bölgeleri arasında doğrusal bir ilişki vardır. Doğum bölgelerinden seçilme oranı yüzde seksen üçtür. Bir anlamda yerel bölgesel bir yapılanma üzerinde kurulan birincil ilişkiler tıp alanında

önemli bir avantaj sağlamaktadır. Bir diğer belirleyici özellik ise incelediğimiz tüm tıp fakültesi kökenli vekillerin sağ partilerden seçilerek gelmiş olmasıdır.

Parlamentar seçkinlerin sınıfsal kökenleri başlığı altında incelediğimiz mesleki oluşumların sonuncusu ise ekonomi kökenli elitlerdir. Ekonomi kökenli elitlerin 1990'dan günümüze elit dönüşümünde en hızlı yükselişi sağlayan grup olmuştur. Bu yükseliş ivmesinin önümüzdeki yıllarda da artacağı söylenilebilir. Özellikle serbest piyasa, küreselleşme ve ekonomik krizler bağlamında düşünüldüğünde gelecek yıllarda ekonomi kökenli parlamenter seçkinlere duyulan ihtiyaç artacaktır. 1950 sonrası süreçte Türkiye'de belirginleşmeye başlayan ekonomik alan 1980 sonrası süreçte çok daha görünür oldu. Özellikle 2001 ekonomik krizi sonrası olumlu iktisadi adımlarla birlikte ekonomistlere duyulan ihtiyaçta arttı. Bunun bir yansıması olarak da parlamento kompozisyonu pozitif yönde ekonomi kökenli vekiller lehine değişmiştir. İncelediğimiz parlamenter seçkinler arasında ekonomi kökenli seçkinler yüzde yirmi dördlük temsil oranıyla en karabalık elit grubunu oluşturmuştur. Parlamenta girme yaş ortalaması ise otuz dokuzdur. Bu oranla tüm mesleki oluşumlar içinde en genç grup olmuşlardır.

Parlamentar seçkinlerin kültürel sermayeleri bağlamında elit değişimi ele alındığında, eğitim faktörünün belirleyici bir etkisinin olduğu görülmektedir. Eğitimli olma durumuna göre vekillerin parlamentoda elitler arası süreklilikte çok daha uzun kalabildikleri görülmektedir. İncelediğimiz parlamenter seçkinlerin eğitimli olma durumlarına bakıldığında en az lisans eğitimi alan parlamenterlerin yüzde doksan ikilik bir temsil oluşturdukları görülmektedir. Buda göstermektedir ki önümüzdeki süreçte eğitimli olma oranı çok daha artacaktır. Yine alınan eğitimin derecesi de önemli ölçüde ön plana çıkmaktadır. Yani yüksek lisans ve doktora derecesinde eğitim alan kişilerin parlamenter elit olmadaki avantajının çok daha yüksek olduğu görülmektedir. Benzer biçimde, alınan eğitim derecesinin hangi kurumdan alındığı ve hangi alandan olduğu da parlamenter seçkin oluşumunda belirleyici bir rol oynamaktadır. Bunun yanında vekillerin Türkçe dışında bildikleri dillerde önemli avantajlar sağlamaktadır. Özellikle İngilizce, Fransızca, Almanca ve Arapçanın incelediğimiz parlamenterler arasında ciddi derecede bilinmektedir. İngilizce parlamenterler arasında yaklaşık yüzde elli sekiz oranında bilinirken Fransızca yaklaşık yüzde otuz oranında bilinmekte, Almanca yüzde on dört oranında ve Arapça yüzde on üç buçuk oranında bilinmektedir. Vekillerin yüzde seksen yedisi

en az bir yabancı dil bilirken yüzde on üçü Türkçe dışında farklı bir dil bilmemektedirler.

1980 sonrası parlamentoda dört dönem ve üzeri görev yapan parlamenter seçkinlerin cinsiyet ve medeni hal durumları da elit oluşumunda belirleyici bir özelliktir. Özellikle erkek egemen bir parlamento olmasından ötürü kadın temsil oranının çok düşüktür. Kadın temsil oranı yüzde dört civarındadır. Bu oran Türkiye'nin siyasal eğiliminin genel karakteristiğidir. Bu bakımdan bütün meclislerde kadın temsil oranı çok düşük kalmaktadır. 1950'li yıllara kadar kadın temsil oranı görece ön plana çıksa da bu oran kendi doğal mecrasında olmamış tek partinin (CHP) sosyal mühendislik projesinin bir sonucu olarak parlamento kompozisyonunda kadınlara yer verilmiştir. Fakat çok partili hayata geçişle birlikte siyasetin kendi doğal dinamiği içerisinde uzun süre kadınlar siyaset dışı kalmıştır. 2000'lerden sonra bu tablonun tekrarda değişmeye başladığını görmekteyiz. Artan toplumsal farkındalıkla birlikte parlamento kompozisyonu da kadın temsil oranı artacaktır. Özellikle kadın farkındalık seviyesinin arttığı bölgelerde siyasi partilerin kadınlara çok daha seçilebilir sıralarda yer vermektedirler.

Parlamenter seçkinleri siyasi aidiyetler açısından değerlendirdiğimizde, toplumsal istençle ilişkili bir tablonun oluştuğu görülmektedir. Her ne kadar cumhuriyetin kuruluşundan 1950'li yıllara kadar ve sonrasında darbe ve muhtıralarla hem siyasal yapı hem de toplumsal yapı biçimlendirilmek istense de toplumsal değişim hareketliliği kendi istikametinde akmaya devam etmiştir. Yani özellikle 1950'li yıllara kadar tek parti iktidarıyla toplum biçimlendirilmek istense de elli sonrası süreçte merkezden çok çevrenin istenci doğrultusunda hareket eden bir siyasal yapı ortaya çıkmıştır.

Siyasal aidiyetler bağlamında 1980 sonrası parlamentoda dört dönem ve üzeri görev yapan parlamenter elitlerin daha çok sağ, muhafazakâr ve milliyetçi bir tablo oluşturdukları görülmektedir. Genel olarak sağ partiler parlamento kompozisyonu içinde yüzde yetmiş dokuz oranında temsil gücü oluştururken sol partiler yüzde yirmi bir oranında bir temsil oluşturmuştur. Sağ geleneğin güçlü bir temsil kabiliyeti oluşturmasında birçok faktör etkilidir. Bunlar genel dini eğilim ve kültürel geleneklerle ilişkili olarak gelişen bir yönelimin olarak görülebilir. Yine bu dini ve kültürel olgularla ilişkili olarak sağ siyasal partilerin karşılaşmış oldukları engellerde

bu partilere olan desteği arttırmaktadır. 1980 sonrası parlamenter yapı toplumsal çeşitlilikten çok ekonomik kaygılarla oluşan bir meclis görünümü sunmaktadır. Bunun bir sonucu olarak sağ partilerin daha liberal politikalarla ortaya çıkmaları da bu partilere yönelimi arttırmıştır.

Parlamenter seçkinlerin coğrafi bölgesel dağılımları açısından bakıldığında özellikle doğu bölgelerinden batı gölgelerine gidildiğinde parlamenterlerin coğrafi ve toplumsal aidiyet özelliklerinin azaldığı görülmektedir. Bu bir anlamda kentleşme oranının artması ve bireysel yeterliklerin ön plana çıkmasıyla birlikte diğer aidiyet özelliklerinin azaldığını göstermektedir. Coğrafi bölgesel aidiyetler açısından diğer bir önemli unsur da Karadeniz bölgesi doğumlu parlamenter seçkinlerin baskın bir biçimde öne çıkmalarıdır. Bu seçkinler yaklaşık yüzde yirmi altı oranında parlamento kompozisyonunda yer edinmişlerdir. Karadenizlilerin kendi içinde önemli ölçüde siyasal bir ağ ilişkisi kurdukları söylenebilir. Bunun yanında özellikle mühendis kökenli Karadenizlilerin baskın bir biçimde öne çıkmaları KTÜ'nün parlamenter seçkin oluşturmada ki başarısını yansıtmaktadır.

Sonuç olarak söylenebilir ki hem toplumsal değişim unsurlarının (ekonomik, dinsel, kültürel ve askeri) değişmesiyle birlikte parlamenter elit şeması değişebilmekte hem de parlamenter elitlerin değiştirici gücüyle ilintili olarak toplumsal değişim unsurları farklılaşabilmektedir. Yani karşılıklı bir değişim ve dönüşüm sürecinin toplumsal koşullara ve durumlara göre siyasal seçkinler şemasını etkilemektedir. Araştırma bulgularında seçkin olmada kişisel donanımın önemli bir etkisi olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda alınan eğitimin türü, mesleki özellikler ve bilinen yabancı diller gibi özellikler ile seçkin olma arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Aynı zamanda vekillerin siyasi parti üyeliği, ideolojik yaklaşımlar gibi durumları ile seçkin olmada anlamlı ilişki kurulmuştur.

Araştırmada diğer elde edilen önemli bir sonuçta, katılımcıların demografik özellikleri ile seçkin olma arasındaki anlamlı ilişkidir. Milletvekillerinin, cinsiyeti, eğitim düzeyi, medeni durumları, parlamentoda bulunma süreleri, yaşları ile elit olma arasında bazı alt boyutlarda farklılıklar bulunsa da daha çok anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. İncelediğimiz denek grubu üzerinden ifade edilecek olunursa Türkiye'de parlamenter yüksel sayıla bilecek kültürel sermayeye sahiptirler. Çünkü

vekiller yaklaşık yüzde doksan ikilik oranla üniversite mezunu iken aynı zamanda en az ikinci bir dil bilme oranları yüzde seksen yedidir.

KAYNAKÇA

- Açıkel, Fethi, “TBMM Milletvekili Veri Tabanı Oluşturulması ve Siyasal Seçkin/ Milletvekilleri Profil Çalışması”, **AÜBP**, Ankara, 2009.
- Ahmad, Feroz, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, çev., Sedat Cem Karadeli, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.
- Ahmad, Feroz, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, çev., Yavuz Alogan, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014.
- Akın, Rıdvan, **TBMM Devleti**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Altıparmak, Cüneyd, "Demokrasilerde Aday Belirleme Yöntemi", **TBB Dergisi**, Sayı: 76, 2008.
- Arat, Yeşim, "Türkiye'de Modernleşme Projesi ve Kadınlar", çev., Nurettin Elhüseyni, iç., **Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, ed., Sibel Bozdoğan; Reşat Kasaba, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s., 82-98.
- Aron, Raymond, **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, Bilgi Yayınları, Ankara, 1989.
- Arslan, Ali, **Elit Sosyolojisi**, Phoenix Yayınları, Ankara, 2007.
- Arslan, Ali, “1999'dan 2007'ye Türk Toplumunun Yasama Sürecine Yön Vermiş Türk Siyasal Elitlerinin Sosyolojik Analizi”, **Yasama Dergisi**, Sayı:4,2007.
- Ateş, Turan, **Demokrasi, Siyasal Partiler ve Seçim**, Beta Yayınları, İstanbul, 2007.
- Aydın, M. Ali, "Milletvekili Adaylarının Belirlenme Usul ve Önseçim", **Yasama Dergisi**, Sayı: 5, 2007.
- Aydın, Taşkın; Suavi, Yüksel, **1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- Başkaya, Fikret, **Küreselleşme Mi? Emperyalizm Mi?**, Ütopya Yayınları, İstanbul, 1999.

Belge, Murat, *12 Yıl Sonra 12 Eylül*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1993.

Belge, Murat, "Türkiye'de Siyasi Düşüncenin Ana Çizgileri", iç., **Modern Türkiye'de Dönemler ve Zihniyetler**, ed., Tanıl Bora; Murat Gültekingil, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cild:9, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s., 39-62.

Beşikçi, İsmail, *Cezaevinden Yazılar*, İ.B.V. Yayınları, İstanbul, 2014.

Beşikçi, İsmail, *Doğu Mitinglerinin Analizi*, İ.B.V. Yayınları, İstanbul 2014

Birand, Yıldız; M. Ali, Reyhan, *Son Darbe: 28 Şubat*, Doğan Yayınları, İstanbul, 2012.

Bora, Tanıl, *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1998.

Bottomre, Nisbet; Tom, Robert, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, yay.haz., Mete Tuncay, Aydın Uğur, Ayraç Yayınları, Ankara, 2002.

Bottomore, Tom., *Seçkinler ve Toplum*, çev., Erol Mutlu, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 1996.

Buğra, Ayşe, *Devlet ve İşadamları*, çev., Fikret Adaman, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Buğra, Savaşkan; Ayşe, Osman, *Türkiye'de Yeni Kapitalizm*, çev., Bülent Doğan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

Buğra, Sınmazdemir; Ayşe, N. Tolga, "Yoksullukla Mücadele İnsani ve Etik Bir Yöntem: Nakit Gelir Desteği", iç., *Vatandaşlık Gelirine Doğru*, dr., Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s., 85-115.

Burh, Kosing; Manfred, Alfred, *Felsefe Sözlüğü*, çev., Engin Aşkın, Konuk Yayınları, İstanbul, 1976.

Cizre, Ümit, *Muktedirlerin Siyaseti*, çev., Cahide Ekiz, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.

Cizre, Ümit, "Egemen İdeoloji ve Türk Silahlı Kuvvetleri", iç., *Bir*

- Zümre, Bir Parti Türkiye’de Ordu**, der., Ahmet İnsel; Ali Bayramoğlu, Birikim Yayınları, İstanbul, 2004, s., 135-161.
- Çavdar, Tefvik, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi**, İmge Yayınları, Ankara, 2013.
- Çeğin, Günay, "Erken Cumhuriyet Döneminde Rejimin Militarist Özelliği", iç., **Türkiye’de Siyasal Şiddetin Boyutu**, der., Güney Çiğin, İbrahim Şirin, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s., 31-54.
- Çelik, Hilmi, **Seçin Sistemleri ve Türkiye Uygulamaları**, TBMM Yayınları, 1982.
- Çınar, Menderes, “Demokrasi”, iç., **Siyaset**, ed., Yüksel Taşkın, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s., 202-250.
- Çiçek, Cuma, “Siyasi İslam ve Dönüşen Kürt Kimliği”, iç., **21. Yüzyılda Milliyetçilik**, der., Elçin Aktoprak, A. Celil Kaya, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s., 375-394.
- Demirel, Ahmet, **İlk Meclisin Vekilleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.
- Demirel, Ahmet, **Tek Parti İktidarı**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- Dereli, Toker, Robert Michels, “Demokrasi ve Oligarşinin Tunç Kanunu”, **Çalışma ve Toplum**, Erişim:<http://www.calismatoplum.org/sayi19/michels.pdf>, 20.02.2015., 2008.
- Durgun, Şenol, **Parlamente Yapılar ve Parlamento Yapılarının Temsil Gücü**, Nobel Yayınları, Ankara, 1999.
- Duverger, Maurice, **Siyaset Sosyolojisi**, çev., Şirin Tekeli, Varlık Yayınları, İstanbul, 1995.
- D. Dağlı, İhsan, **İnsan Hakları, Küreselleşme ve Türkiye**, Boyut Yayınları, İstanbul, 2000.
- Dündar, Fuat, **Türkiye Nüfus Sayımlarında Azınlıklar**, Doz Yayınları, İstanbul, 1999.
- Ezherli, İhsan, “**Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1992) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1920)**”, BMM KSYK Yayınları, No:54., 1998.

Göle, Nilüfer, **Modern Mahrem**, Metis Yayınları, İstanbul, 2001.

Göle, Nilüfer, **Melez Desenler**, Metis Yayınları, İstanbul, 2002.

Göle, Nilüfer, **Mühendisler ve İdeoloji**, Metis Yayınları, İstanbul, 2012.

Göksel, Çınar; Türkmen, Yetkin, **Mevcut Seçim Sisteminin İyileştirmesine Yönelik Sayısal Analizler ve Politika Önerileri**, TEPAV Yayınları, Ankara, 2011.

Gülalp, Haldun, "Türkiye'de Modernleşme Politikaları ve İslamcı Siyaset", Nurettin Elhüseyni, iç., **Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, ed., Sibel Bozdoğan; Reşat Kasaba, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999,s., 43-53.

Gülsoy, M. Tefik, "Milletvekili Seçimlerinde Siyasal Parti Adaylarının Tespiti", **EÜHFD**, Cilt: x, Sayı: 3-4., 2006.

Gündoğan, Cemil, "Gelenegın Değersizleşmesi: Kürt Hareketinin 1970'lerde Gelenekselle İlişkisi Üzerine", iç., **Türkiye Siyasetinde Kürtler**, der., Büşra Ersanlı, Günay Göksu Doğan, Nesrin Uçarlar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s., 93-150.

Gürbilek, Nurdan, **Vitrinde Yaşamak**, Metis Yayınları, İstanbul 1992.

Gürbüz, Özer, “Dünyada ve Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri ve İdeal Seçim Sistemleri İçin Öneriler”, **Ankara Barosu Dergisi**, Ankara, 1997.

İnsel, Ahmet, **Türkiye Toplumunun Bunalımı**, Birikim Yayınları, İstanbul, 2003.

İNSEL, Ahmet, "Otoritarizm ve Şiddet: İblisleri Karşısında Türkiye", iç., **Şiddet, Siyaset ve Medenilik**, der., Marie-Claire Caloz-Tschopp, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

Kalyoncu, Sevim, Sezgin; Figen, Zafer, Cüneyt, “Tanzimat Döneminden İkibinli Yıllara Türkiye Ekonomisinin Dışa Açıklık Serüveni”, **KHO Bilim Dergisi**, Cilt: 23, Sayı: 1., 2013.

Kansu, Günal, **Planlı Yıllar**, Kültür Yayınları, İstanbul, 2004.

Kapani, Münici, “Demokratik Teori Alanında Bazı Yeni Görüş ve Tartışmalar”, iç.

- Bülent N. Esen'e Armağan**, A.Ü.H.F. Yayınları, Ankara, 1977, s., 205-220.
- Kapani, Münci, **Politik Bilime Giriş**, Bilgi Yayınları, Ankara, 2007.
- Karpat, H. Kemal, **Osmanlı'dan Günümüze Elitler ve Din**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014.
- Kasaba, Reşat, "Eski İle Yeni Arasında Kemalizm ve Modernleşme", çev., Nurettin Elhüseyni, iç., **Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, ed., Sibel Bozdoğan; Reşat Kasaba, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s., 12-28.
- Kaynar, M. Kaan, "Anayasa, Yasama, Yürütme ve Yargı", iç., **Siyaset**, ed., Yüksel Taşkın, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s., 285-325.
- Keyder, Çağlar, "1990'larda Türkiye'de Modernleşmenin Doğrultusu", çev., Nurettin Elhüseyni, iç., **Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, ed., Sibel Bozdoğan; Reşat Kasaba, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s., 29-42.
- Keyder, Çağlar, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- Keyman, E. Fuat, "Türkiye'de Çok Kültürlü Anayasal Vatandaşlık ve Demokratikleşme", iç., **Vatandaşlığın Dönüşümü**, yay.haz., Ayşe Kadioğlu, Metis Yayınları, İstanbul. 2012, s., 218-244.
- Kiriş, H. Mehmet, "Parti Sisteminde Kutuplaşma ve Türk Parti Sistemi Örneği", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 44, Sayı 4, 2011, s., 33-67.
- Köker, Levent, **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- Lukes, Steven, "İktidar ve Otorite", iç., **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, der., Tom. Bottomore, Robert Nisbet, haz., Mete Tuncay, Aydın Uğur, Ayraç Yayınları, Ankara, 2002.
- Mardin, Şerif, **Siyasal ve Sosyal Bilimler**, der., Mümtaz'er Türköne, Tuncay Önder, 11. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- Mardin, Şerif, **Türkiye'de Toplum ve Siyaset**, der., Mümtaz'er Türköne, Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Mardin, Şerif, **Türk Modernleşmesi**, der.,Mümtaz'er Türköne, Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Nesin, Aziz, **Sanat Yazıları**, Nesin Yayınları, İstanbul, 2011.

Ökmen, Mustafa, “Demokratik Yerinden Yönetim, Sivil Toplum ve Yerel Yönetimler”,Erişim: <http://www.yerelsiyaset.com/pdf/mart2008/4.pdf>, 2008, 05.01.2015.

Özbudun, Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1998.

Ö. Alkan, Mehmet, “‘Türkiye’de Seçim Sisteminin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişme Etkisi’”, **Anayasa Yargısı** 23, Erişim: http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg23/alkan.pdf, 2006, Tarih: 01.01.2015.

Pareto, Vilfredo, **Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü**, çev., Merve Zeynep Doğan, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2005.

Pirim, Oktay, **Deniz Baykal**, Doğan Yayınları, İstanbul, 2007.

Poulantzas, Nicos, **Kapitalist Devlette Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar**, çev.,Şule Ünsaldı, Epos Yayınları, Ankara, 2014.

Sartori , Giovanni, “Demokrasi Teorisine Geri Dönüş”, çev., Tuncer Karamustafaoğlu; Mehmet Turhan, **Liberal Düşünce Dergisi**, Sayı:61-62, 2011, s., 39-48.

Schmitt, Carl, **Parlamentar Demokrasinin Krizi**, çev., A. Emre Zeybekoğlu, Dost Yayınları, Ankara, 2014.

Soyak, Alkan, **Küreselleşme**, Om Yayınları, İstanbul, 2002.

Soysal, Funda, “İlk Parlamento Seçimleri”, iç.,**Toplumsal Tarih Dergisi**, Nisan, Sayı:64, Cilt:11, İstanbul, 1999.

Sözen, Yunus, "Siyasi Rejimler: Demokrasi ve Diğer Sistemler", **Karşılaştırmalı Siyaset**, der., Sabri Sayarı; Hasret Dikici Bilgin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, 45-74.

Swinewood, Alan, *Sosyolojik Düşünmenin Kısa Tarihi*, çev., Osman Akınhay, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1998.

Tecer, Mete, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, TODAİE Yayınları, Ankara, 2007.

Tanör, Yüzbaşıoğlu; Bülent, Necmi, *Türk Anayasa Hukuku*, Beta Yayınları, İstanbul, 2004.

Tolan, Barlas, *Sosyoloji*, Adım Yayınları, Ankara, 1993.

Tuncer, Erol, *Osmanlıdan Günümüze Seçimler*, TESEV Yayınları, No:24., 2003.

Turan, A. Eşref, *Türkiye'de Seçmen Davranışı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.

Turan, İlter, “Siyasal Demokrasi, Siyasal Katılma, Baslı Gurupları ve Sendikalar”, *Türkiye Denizciler Sendikası Eğitim Dizisi-7*, İstanbul, 1986.

Turan, İlter, “Türk Siyasi Partilerinde Lider Oligarşisi: Evrimi, Kurumsallaşması ve Sonuçları”, *İ.Ü.S.B.F. Dergisi*, No:45, 2011, s., 1-21.

Turhan, Mehmet, *Siyasal Elitler*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1991.

Vergin, Nur, *Din, Toplum ve Siyasal Sistem*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2000.

Vergin, Nur, *Siyasetin Sosyolojisi*, Doğan Yayınları, İstanbul, 2013.

Zürcher, J. Erik, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev., Yasemin Saner, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

Yanık, Murat, "Parti İçi Demokrasi Açısından Aday Belirleme Yöntemleri", *EÜHFD*, Cilt: XI, Sayı: 3-4., 2007.

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.genel_secimler, erişim: 28.01.2015.

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2839.pdf>, erişim: 12.04.2015.

<http://www.ysk.gov.tr> erişim: 20.02.2015.

<http://www.spf.boun.edu.tr> erişim: 15. 9. 2015.

<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm> erişim: 20. 11. 2016.

<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm> erişim: 24.11. 2016.

<http://www.anayasa.gen.tr/1876ke.htm> erişim: 25.11.2016.

<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6326.pdf> erişim: 01.12.2016.

<http://www.anayasa.gen.tr/298sk.htm> erişim: 01.12.2016.

<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11934.pdf> erişim: 01.12.2016.

<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12856.pdf> erişim: 01.12.2016.

<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12856.pdf> erişim: 01.12.2016.

https://www.kongar.org/makaleler/mak_ke.php erişim: 12.05.2017.

